

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

**2000 YILINDAN SONRA TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ, KUVEYT, SUUDİ
ARABİSTAN’IN YERİ VE GELECEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer Faruk KULALI

İstanbul 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

**2000 YILINDAN SONRA TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ, KUVEYT, SUUDİ
ARABİSTAN’IN YERİ VE GELECEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:
Yrd. Doç. Dr. Kamil USLU

Ömer Faruk KULALI

İstanbul 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
TABLO LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ, KUVEYT VE SUUDİ ARABİSTAN'IN ÜLKE GÖRÜNÜMÜ

1. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ ÜLKE GÖRÜNÜMÜ	4
1.1 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Tarihi	5
1.2 İdari ve Siyasi Yapı	5
1.3 Coğrafi Yapı	6
1.4 Sosyal ve Demografik Görünüm.....	7
1.5 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ekonomik Yapısı.....	8
1.5.1 Genel Ekonomik Görünüm	8
1.5.2 Tarım ve Hayvancılık	11
1.5.3 Sanayi ve Ticaret	11
1.5.4 Enerji	13
1.5.5 Petrol ve Doğalgaz	13
1.5.6 Para ve Sermaye Piyasaları	14
1.6 Ticari İlişkiler	16
1.6.1 Genel Durum	16
1.6.2 Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri	18
1.6.3 Dış Ticaret Verileri.....	19
2. KUVEYT ÜLKE GÖRÜNÜMÜ.....	22
2.1 Kuveyt'in Tarihi.....	22
2.2 İdari ve Siyasi Yapı	23
2.3 Coğrafi Yapı	24
2.4 Sosyal ve Demografik Görünüm.....	24

2.5 Kuveyt'in Ekonomik Yapısı.....	25
2.5.1 Genel Ekonomik Görünüm.....	26
2.5.2 Tarım ve Hayvancılık	28
2.5.3 Sanayi ve Ticaret	29
2.5.4 Enerji	32
2.5.5 Petrol ve Doğalgaz	33
2.5.6 Para ve Sermaye Piyasaları	35
2.6 Ticari İlişkiler.....	35
2.6.1 Genel Durum.....	35
2.6.2 Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri.....	37
3. SUUDİ ARABİSTAN ÜLKE GÖRÜNÜMÜ	40
3.1 Suudi Arabistan'ın Tarihi.....	40
3.2 İdari ve Siyasi Yapı	42
3.3 Coğrafi Yapı	43
3.4 Sosyal ve Demografik Görünüm.....	43
3.5 Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısı.....	44
3.5.1 Genel Ekonomik Görünüm.....	44
3.5.2 Tarım ve Hayvancılık	46
3.5.3 Sanayi ve Ticaret	47
3.5.4 Enerji	48
3.5.5 Petrol ve Doğalgaz	49
3.5.6 Para ve Sermaye Piyasaları	50
3.6 Ticari İlişkiler.....	51
3.6.1 Genel Durum.....	51
3.6.2 Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri.....	52

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'NİN BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ, KUVEYT VE SUUDİ ARABİSTAN İLE KARŞILIKLI DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE'NİN BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ.....	54
1.1 Ticari İlişkilerin Genel Durumu ve Dış Ticaret Verileri	54
1.2 Türkiye'nin Dış Ticaretinde Birleşik Arap Emirlikleri'nin Yeri	57
1.2.1 Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne İhracatı	57

1.2.2 Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nden İthalatı	60
1.3 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri	61
1.3.1 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye İhracatı	61
1.3.2 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'den İthalatı	63
1.4. Dış Ticaretin Genel Karşılaştırması	65
1.5. İkili Anlaşmalar-Fuarlar-Organizasyonlar	67
1.6 Karşılıklı Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri ...	69
2. TÜRKİYE'NİN KUVEYT İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ	74
2.1 Ticari İlişkilerin Genel Durumu ve Dış Ticaret Verileri	74
2.2 Türkiye'nin Dış Ticaretinde Kuveyt'in Yeri.....	77
2.2.1 Türkiye'nin Kuveyt'e İhracatı.....	77
2.2.2 Türkiye'nin Kuveyt'ten İthalatı	80
2.3 Kuveyt'in Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri	81
2.3.1 Kuveyt'in Türkiye'ye İhracatı.....	81
2.3.2 Kuveyt'in Türkiye'den İthalatı	83
2.4 Dış Ticaretin Genel Karşılaştırması	84
2.5 İkili Anlaşmalar-Fuarlar-Organizasyonlar	86
2.6 Karşılıklı Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri ...	88
3. TÜRKİYE'NİN SUUDİ ARABİSTAN İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ.....	90
3.1 Ticari İlişkilerin Genel Durumu ve Dış Ticaret Verileri	90
3.2 Türkiye'nin Dış Ticaretinde Suudi Arabistan'ın Yeri.....	93
3.2.1 Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhracatı	93
3.2.2 Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalatı	96
3.3 Suudi Arabistan'ın Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri.....	98
3.3.1 Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye İhracatı	98
3.3.2 Suudi Arabistan'ın Türkiye'den İthalatı	100
3.4 Dış Ticaretin Genel Karşılaştırması.....	101
3.5 İkili Anlaşmalar-Fuarlar-Organizasyonlar	104
3.6 Karşılıklı Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri .	107
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	117

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2009)	9
Tablo 2. BAE'nin 2000 Yılı Sonrası Dış Ticaret Verileri	18
Tablo 3. BAE'nin GSYH'nın Yıllara Göre Değişimi	19
Tablo 4. Yıllar İtibariyle BAE'nin Ekonomik Büyümesi (2008-2012 tahmini)	20
Tablo 5. BAE'nin Dış Ticaretinin Sektörler İtibariyle Görünümü (milyar dolar)	20
Tablo 6. Kuveyt'in Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2009)	27
Tablo 7. Kuveyt Dış Ticaret Verileri	36
Tablo 8. Kuveyt GSYH'nın Yıllara Göre Değişimi	38
Tablo 9. Kuveyt'in İhracat Dağılımı ve İthalatı (milyar dolar)	39
Tablo 10. Suudi Arabistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri(2000-2009)	45
Tablo 11. Suudi Arabistan'ın Dış Ticaret Verileri	51
Tablo 12. Suudi Arabistan'ın GSYH'nın Yıllara Göre Değişimi	53
Tablo 13. Türkiye-BAE Dış Ticaret İlişkileri	55
Tablo 14. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	58
Tablo 15. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nden İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	61
Tablo 16. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	62
Tablo 17. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'den İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	64
Tablo 18. Türkiye ile BAE Arasındaki Anlaşmalar	67
Tablo 19. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret İlişkileri (milyon dolar)	75
Tablo 20. Türkiye'nin Kuveyt'e İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	79
Tablo 21. Türkiye'nin Kuveyt'ten İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	81
Tablo 22. Kuveyt'in Türkiye'ye İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	82
Tablo 23. Kuveyt'in Türkiye'den İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	84
Tablo 24. Türkiye-Kuveyt Arasındaki Anlaşmalar	88
Tablo 25. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Verileri (milyon dolar)	91
Tablo 26. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	95

Tablo 27. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)	97
Tablo 28. Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye İhracatında Önemli Ürünler (milyon dolar)	99
Tablo 29. Suudi Arabistan'ın Türkiye'den İthal Ettiği Ürün Grupları (milyon dolar)	100
Tablo 30. Türkiye ile Suudi Arabistan Arasındaki Anlaşmalar	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Türkiye-BAE Ticaret Hacmi (milyon dolar).....	56
Şekil 2. Türkiye-BAE Dış Ticaret Dengesi (milyon dolar)	56
Şekil 3. Türkiye'nin BAE'ye Yaptığı İhracat (milyon dolar)	59
Şekil 4. Türkiye'nin BAE'den İthalatı (milyon dolar)	60
Şekil 5. BAE'nin Türkiye'ye İhracatı (milyon dolar)	62
Şekil 6. BAE'nin Türkiye'den İthalatı (milyon dolar)	65
Şekil 7. Türkiye-BAE Karşılıklı İhracat Durumu (milyon dolar)	66
Şekil 8. Türkiye-BAE Karşılıklı İthalat Durumu (milyon dolar).....	67
Şekil 9. Türkiye ile Kuveyt Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (milyon dolar).....	75
Şekil 10. Türkiye ile Kuveyt Arasındaki Dış Ticaret Dengesi (milyon dolar)	76
Şekil 11. Türkiye'nin Kuveyt'e İhracatı (milyon dolar).....	78
Şekil 12. Türkiye'nin Kuveyt'ten İthalatı (milyon dolar).....	80
Şekil 13. Kuveyt'in Türkiye'ye İhracatı (milyon dolar).....	82
Şekil 14. Kuveyt'in Türkiye'den İthalatı (milyon dolar).....	83
Şekil 15. Türkiye-Kuweyt İhracat Durumu (milyon dolar)	85
Şekil 16. Türkiye-Kuweyt İthalat Durumu (milyon dolar).....	85
Şekil 17. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Hacmi (milyon dolar)	91
Şekil 18. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Dengesi (milyon dolar)	92
Şekil 19. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhracatı (milyon dolar)	93
Şekil 20. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalatı (milyon dolar)	96
Şekil 21. Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye İhracatı (milyon dolar)	99
Şekil 22. Suudi Arabistan'ın Türkiye'den İthalatı (milyon dolar)	101
Şekil 23. Türkiye-Suudi Arabistan Karşılıklı İhracat Durumu (milyon dolar).....	102
Şekil 24. Türkiye-Suudi Arabistan Karşılıklı İthalat Durumu (milyon dolar).....	102

ÖZET

Ekonomik ve sanayi gelişimini tamamlamak yolunda ilerleyen Türkiye'nin, ekonomisini güçlendirmek ve kendisine gerekli olan döviz girdisini sağlayabilmek için güçlü bir dış ticaret politikasına ve güçlü dış ticaret bağlantılarına ihtiyacı vardır. Mevcut dış ticaret hacmini artırması ve dış ticaret dengesini pozitif hale getirmesi için ticaret yaptığı ülkelerle olan ilişkilerini sürekli gözden geçirmesi ve aksayan yönlerini tespit ederek zaman geçirmeden müdahale etmesi gerekmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan coğrafi yakınlık, ortak kültür, ortak tarihi geçmiş ve karşılıklı ihtiyaçların örtüşmesi konusunda Türkiye'nin ihracat ve ithalatında yer alan önemli üç ülkedir. Bu ülkeler, buldukları Ortadoğu coğrafyasında, zengin petrol yataklarına ve doğal kaynaklara sahiptir. Petrol gelirleri sayesinde alım gücü, GSYH'sı ve kişi başına düşen milli geliri yüksektir. Yüksek gelir grubunda yaşayan bu ülkelerin tüketim alışkanlıkları ve ithalatı, bu ülkelere ihracat yapmak isteyen ülkeler için önemlidir.

Bu çalışmada Türkiye'nin, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan ile 2000 yılından sonraki dış ticaret ilişkileri incelenmiştir. Öncelikle bu ülkeler ile ilgili bilgiler verilerek değerlendirmeler için alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra Türkiye'nin dış ticaretinde Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın yeri incelenmiş, karşılıklı dış ticaret verileri ortaya konulmuş, ticari ilişkilerde karşılaşılan sorunlar belirlenmiş ve ticaretin artırılması için çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ekonomisi, Kuveyt'in Ekonomisi, Suudi Arabistan'ın Ekonomisi, Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Dış Ticaret İlişkileri, Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret İlişkileri, Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret İlişkileri

ABSTRACT

Turkey, as a country that progresses in economical and industrial development, needs a powerful international trade policies and strong international connections to streng then its economy and to suply foreign exchange that it needs. Turkey must always overwiev its relationships with the countries that it trades and must find out the fallacies and correct them as early as it can to increase the international trade capacity and to make international beter balance of payments.

United Arab Emirates, Kuwait and Saudi Arabia are the three impotant countries for Turkey to export and import, because of geographical closeness, common culture, common history and coincidence of bilateral demands. These countries, as a member of Middle East region, have rich petroleum reserves and naturel sources. As a result of petroleum incomes their purchasing power, their gross domestic product and national income per person is high. For countries that want to make export to these high income countries, their consumption habits and imports and impotant.

In this Project we investigate Turkey's international trade relations with United Arab Emirates, Kuwait and Saudia Arabia after 2000. First knowledge given about these countries to make in frastructure to our evaluations. Later we analyse the position of United Arab Emirates, Kuwait and Saudi Arabia in Turkeys international trade, introduce bilateral international trade data, determine the diffuculties in trade affairs and give solutions to increase the trade account.

Key Words: United Arab Emirates, Saudi Arabia, Kuwait, United Arab Emirates Economy, Saudi Arabia Economy, Kuwait Economy, Turkey Foreign Trade Relations with United Arab Emirates, Turkey Foreign Trade Relations with Kuwait, Turkey Foreign Trade Relations with Saudi Arabia,

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AED	: Arap Emirlik Dirhemi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
ATO	: Ankara Ticaret Odası
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGEME	: İhracatı Geliştirme Merkezi
İMMİB	: İstanbul Maden ve Metal İhracatçı Birlikleri
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İZTO	: İzmir Ticaret Odası
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KEK	: Karma Ekonomik Komisyon
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
TOBB	: Türkiye Odalar Borsalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UMB	: Uluslararası Mütcaahhitler Birliği

GİRİŞ

1990'lı yıllarda başlayıp, 2000'li yıllarda hızlanan haberleşme, iletişim ve ulaşım teknolojileri dünya ülkelerini birbiri ile her konuda bağımlı hale getirmiştir. 2000'li yılların başlangıcını yaşayan dünyada ekonomik ve ticari gelişmelerde hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Artan nüfus ve ortaya çıkan ihtiyaçlar ülkeleri karşılıklı çıkarları doğrultusunda birbirleri ile sadece siyasi olarak değil ekonomik ve ticari olarak da işbirliği içerisinde olmaya zorlamıştır. Ülkeler birbirine eskisinden daha sıkı bağlıdır. Bu durum dünya ticaretindeki artışın dünya üretim artışının üzerinde seyretmesine neden olmuştur. Siyasi alanda güç ve söz sahibi olmak ekonomik ve ticari anlamda güçlü olmayı gerektirmektedir. Ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları pay ekonomik, ticari güçleri ve teknolojik altyapıları ile doğru orantılıdır. Bu anlamda güçlü olan ülkeler sermaye, mal, ürün ve hizmet alış veriş gibi ticari faaliyetler sayesinde istedikleri ülkelerde etkin olarak rol oynayabilmekte ve bu ülkelerde söz sahibi olabilmektedir.

Ekonomik ve sanayi gelişimini sağlayamayan ülkeler, gelişmiş ülkeler için her zaman ürünlerini satabileceği ve varsa gerekli hammaddeyi temin edebileceği bir açık pazar konumunda olmuştur. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri her alanda müdahaleye açık hale getirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren 1950'li yıllara kadar kamu ağırlıklı bir ekonomik sistem belirlenmiştir. İthalat ve ihracatta daha çok devletçi bir sistem uygulanmıştır. 1950'den sonra liberal ekonomi politikalarını benimseyen Türkiye dış ticarete serbestleşmeye gitse de kamunun ağırlığı hissedilmektedir. Böylelikle Türkiye, karma ekonomik yapıyı ekonomi politikasına uygulamıştır. 1980'den sonra girilen liberal ekonomi ortamında ağırlık piyasa ekonomisine verilmiş, ekonomide yeniden yapılandırmaya gidilmiş, Türkiye bazı alanlarda tamamen bazı alanlarda da kısmen dış rekabete açılmıştır. 1980'ler de ihracata yönelik sanayileşme politikası ile yeni ekonomik yapısını da belirlemiştir. Günümüzde de bu durum devam etmektedir. Türkiye uyguladığı dışa açık kalkınma stratejisi çerçevesinde dış ticaret hacminde önemli artışlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca sanayileşme ile birlikte ihracatın yapısı da değişmiş tarım ürünlerinden imalât sanayine doğru bir değişim ortaya çıkmıştır.

1980'lerden sonra yeni liberal ekonomi politikaları Türkiye'nin bölgesinde ve yakın komşuları arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmiş, ihracata yönelik gelişmeler olumlu yönde sürmüştür.

Türkiye'nin dünya ticaretinden aldığı pay son yıllarda yaşanan artışlara rağmen halen çok düşük düzeydedir. Halbuki serbest piyasa ekonomisini benimsemiş, dış ticarete açık bir ülkenin refahı artırabilmesi için dünya ticaretindeki artışlardan pay alması kaçınılmazdır. Ülkenin mevcut doğal, beşeri ve sermaye kaynaklarının daha etkin kullanılması, daha etkin ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi bakımından ülkenin dış ticaretinin ve özellikle ihracatının daha fazla artırılmasının büyük önemi bulunmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihi ve kültürel bağları nedeni ile Ortadoğu Ülkeleri ile yakın ticari ilişkilerde bulunması gerekirken bu ülkelerin dış ticaretinden yeterli payı alamadığı görülmektedir. Ortadoğu ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerin, kritik dönemlerde azalsa bile devam etmiş olması dikkat çekicidir. Bu nedenle, Ortadoğu'da istikrar sağlanabildiği ölçüde, bölge ülkelerinin kaynaklarını ekonomiye kaydırabilecekleri ve bunun Türkiye ile ticari ilişkilerine olumlu yönde yansıtacağı açıktır. Ancak mevcut şartlarda dahi, gerekli altyapının oluşturulması ve özel sektörün daha etkin şekilde bu ülkelerle bağlantı kurmasıyla ticari ilişkilerin daha ileriye götürülebileceği düşünülmektedir. Türkiye 2000'li yıllarda bu bölge ile yapacağı dış ticaretinde gelişme sağlayabilir.

Çalışmamızın amacı Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın Türkiye ile olan 2000 yılından sonraki dış ticaret ilişkilerini incelemektir. Çalışmamız bu üç ülke ile sınırlıdır, diğer Ortadoğu ülkeleri çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. Söz konusu ülkelerin seçilme sebebi, zengin doğal kaynaklara sahip olmaları, Türkiye ile ortak bir tarihi geçmişe ve benzer kültürel yapıya sahip olmaları ayrıca bu ülkelerin GSMH'nin yüksek olması, tüketim alışkanlıklarının ve hacminin fazla olması, kişi başı milli gelirlerinin dünyanın en yüksek ortalamasına sahip olmaları, kamu yatırımlarının büyük hacimli ve devlet destekli olması ve büyük hacimli sermaye hareketlerini yönlendirme imkânına sahip olmalarıdır.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde; Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın ekonomik ve sosyal durumları hakkında genel bilgiler verilerek değerlendirmeler için alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. İkinci ve son bölümde Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan ile karşılıklı dış ticareti incelenmiştir. Burada Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan'a yönelik dış ticareti ile bu ülkelerin dış ticaretinde Türkiye'nin yeri incelenmiş, karşılıklı olarak dış ticaret verileri sunulmuştur. Yine bu bölümde karşılıklı ilişkilerde karşılaşılan sorunlar ortaya konulmuştur. Bu sorunlar üzerinde görüşler belirtilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Çalışmamızda uyguladığımız araştırma metodu, konu ile ilgili literatür taraması şeklindedir. Bunlar; çalışmamız ile ilgili kitaplar, süreli yayınlar, makaleler, ülke raporları ve güvenilir internet kaynaklarından oluşmaktadır.

I. BÖLÜM

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ, KUVEYT VE SUUDİ ARABİSTAN' IN ÜLKE GÖRÜNÜMÜ

1. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ ÜLKE GÖRÜNÜMÜ

Birleşik Arap Emirlikleri, Güneybatı Asya'da, Umman Körfezi ile Basra Körfezi kıyısında, Umman ve Suudi Arabistan arasında yer alır. Ülke, Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ras al-Khaima, Ajman, Fujairah ve Umm al-Qaiwain emirliklerinden oluşan federasyon ile yönetilir. Yönetim şekli monarşidir. Ülkenin başkenti Abu Dhabi, en büyük şehri ise dünyaca ünlü Dubai'dir. Körfez Ülkeleri içinde en liberal dış ticaret rejimine, yüksek gelir ve dış ticaret fazlasına sahiptir. Zenginliğinin kaynağı petrol ve doğalgazdır. Aşağıda BAE'nin genel görünümü verilmiştir Bunlar: ¹

Resmi Adı	: Birleşik Arap Emirlikleri
İdari Yapısı	: 7 Emirlikten oluşan federasyon (Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ras al-Khaima, Ajman, Fujairah, Umm al-Qaiwain)
Başkent	: Abu Dhabi
Nüfusu	: 4.8 milyon (2008 yılı)
Dil	: Arapça (resmi dil), İngilizce, Hintçe, Urduca
Din	: İslamiyet %96, diğer % 4 (Hristiyan, Hindu ve diğer)
Para Birimi	: BAE Dirhemi, (1 ABD Doları = 3,673 BAE Dirhemi)
GSYH	: 260 milyar \$ (2008), 215.2milyar \$ (IMF 2009 tahmini) ²
Kişi Başı GSYH	: 54.606 \$ (2008), 43.856 \$ (IMF 2009 tahmini) ³
GSYH Büyüme Hızı	: % 7,4
Enflasyon Oranı	: % 11,4 (2008), %2 (2009 IMF tahmini) ⁴
İşsizlik Oranı	: %2,4
Yüzölçümü	: 83.600 km ²
Kıyı Uzunluğu	: 1.318 km
Komşu Ülke Sınırları	: Umman 410 km, Suudi Arabistan 457 km
Etnik Yapı	: Birleşik Arap Emirlikleri %19, diğer (Arap ve İranlılar%23, Güney Asya %8) %23, Güney Asya %8)

¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html> (30.11.2009)

² <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000> (04.07.2009)

³ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000> (04.07.2009)

⁴ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000> (04.07.2009)

1.1 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Tarihi

Birleşik Arap Emirlikleri, 1971 yılında Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Fujairah, Ras al-Khaima, Ajman ve Umm al-Qaiwain adlı yedi emirliğin birleşmesi ile kuruluşu ilan edilmiş ve bağımsızlığını İngiltere'den almıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunduğu topraklar ikinci halife Hz. Ömer zamanında İslam devleti topraklarına katılmış, 16. yy da ise Portekizlilerin saldırılarına maruz kalmıştır. 17. yy dan itibaren ise bölgede İngilizlerin varlığı söz konusu olmuştur. İngilizler ile Arap kabile başkanları arasında yapılan anlaşmalar İngilizlerin bölge üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır. 1892 yılında İngilizler Özel Ayrıcalık Antlaşması olarak da bilinen bir paktın oluşmasını sağlayarak; bu emirliklerin iç işlerinde bağımsız dış işlerinde ve savunmada ise İngilizlere bağlanmasını sağladılar. Bu antlaşmayla birlikte emirliklerin yönetimi 1947 yılına kadar İngiliz Doğu Hindistan şirketi tarafından sürdürülmüş bu tarihten sonra ise emirlikler İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1952 yılında İngiltere kendine bağlı olarak Anlaşmalı Emirlikler Konseyi'ni kurmuştur. 1968 yılında İngiltere'nin bölgeden çekileceğini açıklaması üzerine Abu Dabi ve Dubai emirlikleri, emirlikler arası birleşmeyi sağlamak amacı ile Basra Körfezi'ndeki tüm ülkelere çağrı da bulunmuşlardır. Yedi emirlikten olumlu yanıt gelmesi üzerine ise 2 Aralık 1971'de Birleşik Arap Emirliği'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Federasyon Emirliği'ne ise Abu Dabi Emiri Zayed bin Sultan Ali Naheyan getirilmiştir⁵.

1.2 İdari ve Siyasi Yapı

Birleşik Arap Emirlikleri'nin kuruluşu, Arap dünyasında yaşanan önemli olayların başında gelmektedir. 1968 yılında Abu Dabi ve Dubai kralları, Emirlikler arasında birleşmeyi sağlamak amacı ile bir araya gelmiş ve bu amaçla Basra Körfezi'ndeki tüm ülkelere bir çağrıda bulunmuş, ancak bu çağrıya sadece yedi emirlik olumlu yanıt vermiştir. 2 Aralık 1971'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin kuruluşu ilan edilmiş ve aynı gün Şeyh Zayed bin Sultan al-Naheyan ülkenin başkanı seçilmiştir.

⁵ Züleyha Toykar, **Körfez Ekonomik İşbirliği Üye Ülkeleri ve Üye Ülkelerin Türkiye ile Olan Karşılıklı Ekonomik İlişkileri**,(Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 45-46

Önceleri Basra Körfezi'nde sadece bir petrol ülkesi olarak bilinen BAE, günümüzde modern şehirleri ve tarım sektöründe gerçekleştirdiği atılımlarla yatırımcılar için cazip bir yatırım merkezi haline gelmiştir. BAE geleneksel Arap kültürü ve İslami değerleri açısından diğer Arap ülkelerinden farklı bir konumdadır. Ülkede modern tarzda inşa edilmiş betonarme, cam ve çelik konstrüksiyonlu binaların yanı sıra; çöllerde eski yaşam şekillerine de rastlanmaktadır. BAE'de Şeyhlerin yönetimi, Avrupa'daki kral ve kraliçelerin yönetimlerine benzer bir yapı sergilemektedir. Ancak Avrupa'daki Kraliyet yönetimlerinden farklı olarak, krallar yönetimde aktif bir rol oynamaktadır.

BAE Anayasası'na göre yürütme; Yüksek Konsey, Bakanlar Kurulu ve Federal Ulusal Konsey'den meydana gelmektedir. En üst siyasi otorite olan Federal Yüksek Konsey 7 Emir'den oluşmaktadır. Federal yasaları onamakta, üyeleri arasından Devlet Başkanını ve Başbakanı seçmektedir. Abu Dabi Emir'i Devlet Başkanı, Dubai Emir'i ise Devlet Başkan Yardımcısı ve Başbakan olmaktadır. Hükümet 21 üyeli olup, bakanlar Emirlik aileleri arasından seçilmektedir.

Federal Ulusal Konsey'in 40 üyesi; 7 Emir tarafından iki yıllık dönem için atanmaktadır. Konsey'de Bakanlıkların politikaları tartışılmakta ve alınması gereken önlemler hakkında üyeler görüş ve tavsiyelerini dile getirmektedir. Ayrıca hükümet tarafından hazırlanan federal yasa tasarıları mütalâa edilmekte ve öneriler sunulmaktadır. Ayrıca Konsey'in veto yetkisi bulunmamaktadır⁶.

1.3 Coğrafi Yapı

BAE'nin yüzölçümü 83.600 km² olup, bu alanın yalnızca %0,77'si ekilebilir alan, %2,27'si meradır. Ülke topraklarının %96,96'sı ise çöldür ve 1.318 km kıyı uzunluğuna sahiptir. Çöllerin ve deniz kıyılarının birleşimi sonucunda ülkede yazları sıcak ve nemli bir hava görülmektedir. Hava sıcaklığı yazın 46 °C' ye kadar çıkabilmekte ve %100 nem hissedilebilmektedir. Kışları ise ülkeye ılıman iklim hakim olmakta ve sıcaklık 14-23 °C arasında değişmektedir. Zaman zaman yaşanan kum fırtınalarının dışında sel, kasırga ve deprem gibi doğal afetlere

⁶ İnci Selin Aydın, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara, 2008, s. 2

rastlanmamaktadır. Su kıtlığı son yıllarda BAE için de önemli bir sorun haline gelmiştir⁷.

1.4 Sosyal ve Demografik Görünüm

Birleşik Arap Emirlikleri'nin nüfusu yaklaşık 4,8 milyondur. Nüfusun %80'i yabancı işçiler ve ailelerinden oluşmaktadır. Batılı ülkelerden gelip BAE'ne yerleşenlerin sayısı, sanıldığı kadar fazla olmamakla birlikte nüfusun %52'sine karşılık gelmektedir. Nüfus artış hızı %3,7 olup ortalama yaşam süresi kadınlarda 78,78 erkeklerde ise 73,56 genelde ise 76,11 yıldır.⁸

Çalışan BAE vatandaşlarının %88'i kamu sektöründe istihdam edilmekte, bunlarında %56'sı polis teşkilatında ya da askeri kuvvetlerde görev yapmaktadır. Özel sektörde istihdam edilen toplam iş gücünün sadece %2'sinin BAE vatandaşlarından oluşması dolayısıyla hükümet, özel sektör yöneticilerini de yabancı çalışanların BAE vatandaşları ile değiştirilmeleri konusunda uyarmaktadır. BAE'li gençler daha yüksek ücret ve daha kısa mesai saatleri uygulanması sebebiyle kamu sektöründe çalışmayı tercih etmektedir. Ayrıca işsizlere yönelik refah ödemelerinin yüksek olması da işsizleri iş aramaktan uzaklaştırmaktadır. BAE nüfusunun %40'nın 21 yaş altı kişilerden oluştuğu dikkate alındığında işsizliğin ilerleyen yıllarda BAE vatandaşları için önemli bir sorun oluşturması muhtemel gözükmektedir⁹.

2005 yılında yapılan nüfus sayımı ön verilerine göre, ülke genelinde okur-yazarlık oranı BAE vatandaşı olanlar ve göçmen grupların her ikisi içinde %91'dir. Al Ain/Abu Dabi'de ki Emirates University, Abu Dabi ve Dubai'de birer kampüsü bulunan Zayed University, Ekim 2006'da Abu Dabi de bir kampus kuran Fransız Sorbonne Üniversitesi, 12 teknik yüksekokul ve çok sayıda meslek yüksekokulu ülkede yüksek öğrenim sağlayan kurumlardır.¹⁰

Petrol gelirlerinin büyük bir bölümünün kamu harcamalarına aktarılması sebebiyle Birleşik Arap Emirlikleri genelinde sağlık standardı yüksektir. Ülkede

⁷ a.g.e., s. 1

⁸ www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html (27.10.2009)

⁹ İnci Selin Aydın, a.g.e., s.5

¹⁰ a.g.e., s.7

toplam 7000 yataklı 40 devlet hastanesi ve toplam 1600 yataklı 30 adet özel hastane bulunmakta ayrıca ayakta tedavi hizmeti de verilmektedir. Geçtiğimiz yıllarda sağlık hizmetleri ücretsiz iken, 2001 yılında hükümet göçmenlerden sağlık hizmetleri için ücret talep etmeye başlamıştır.¹¹

1.5 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ekonomik Yapısı

Birleşik Arap Emirlikleri ekonomisi petrol ve doğal gazla dayalıdır. Son yıllardaki ekonomiyi çeşitlendirme çabaları sonuç vermiş petrol endüstrisinin 1997 yılında GSYH'ya doğrudan katkısı %40 iken, petrol fiyatlarında meydana gelen artışa rağmen 2007 yılında bu oran %36, 2008 yılında ise %37,9 olmuştur. Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomi Bakanlığı'nca 25 Mart 2009 tarihinde açıklanan 2008 yılı istatistiklerine göre, 2007 yılında 136 milyar dolar olan GSYH %7,4 artarak 2008 yılında 146,3 milyar dolara yükselmiştir. 2007 yılında 190 milyar dolar olan toplam ihracatı ise %7,6 artarak 204,3 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 toplam ihracatının %36,2'sini petrol, %38,8'ini re-export, %11,2'sini serbest bölge ihracatı, %2,5'ini petrol yan ürünleri, %4,5'ini doğal gaz ve %6,8'ini diğer kalemler oluşturmuştur. 2007 yılı ithalatı 149 milyar dolar seviyesinden %3,2 artarak 2008 yılında 154,4 milyar dolara çıkmıştır. Ayrıca, 2007'de 40,6 milyar dolar olan dış ticaret fazlası 2008'de 50,3 milyar dolara çıkarak bir önceki yıla oranla %23,9 artmıştır.¹²

1.5.1 Genel Ekonomik Görünüm

Birleşik Arap Emirlikleri'ni, oluşturan Emirlikler arasında ekonomik eşitsizlikler bulunmaktadır. Federal hükümet, bu eşitsizliği büyük oranda Abu Dabi ve Dubai gibi zengin emirliklerin finanse ettiği federal bütçeden nispeten yoksul emirliklere kaynak aktararak dengelemeye çalışmaktadır. Petrol gelirleri düşük olan Fujairah, Ajman, Ras al-Khaimah, Umm al-Quwain emirlikleri ticarete ve re-eksporta yönelmişlerdir.

¹¹ a.g.e.,s.7

¹² www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=DU(10.07.2009); T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **2009 Mayıs Ayı Sonu İtibariyle B.A.E. Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Ortaya Çıkan Gelişmeler**, Abu Dhabi, 2009, s.1-2 (Dönüşümlerde 1\$=3,66 BAE dirhemi esas alınmıştır.)

Abu Dabi ekonomisi petrole ve ağırlıkla kamunun finanse ettiği altyapı projelerine bağlı inşaat sektörüne dayalıdır. Hedef, 2010'a kadar petrol dışı sektörlerin GSYH'ya katkısını %37'den %45'e çıkarmaktır. İkinci büyük emirlik Dubai ise ticaret, ulaştırma ve turizm sektörlerinde bölgesel bir merkez olma yolundadır. Bu emirlikte uygulanan ekonomiyi çeşitlendirme programı çerçevesinde petrol ve doğalgaza bağımlılık %10'dan 2006'da %4-5 indirilmiştir. 2015'e kadar finansmanın bu emirliğe 15 milyar dolar katkı sağlaması beklenmektedir. Sharjah önemli bir imalât sanayine sahiptir. Fujairah ekonomisi ise limanın işlek hale gelmesi ile canlanmıştır. Ras el-Khamah'ta çimento ve sınırlı miktarda petrol üretilmektedir. Ajman'da ise küçük ölçekli tekstil fabrikaları bulunmaktadır. Dubai ve Sharjah imalât sanayi tabanı, deniz/hava limanları ve sağladıkları teşvikler ile Basra Körfezi'nin ticaret üssü olmaya başlamışlardır¹³.

Tablo 1. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Temel Ekonomik Göstergeleri(2000-2009)

Ekonomik Göstergeler	GSYH	İhracat	İthalat	Cari İşlem Dengesi	GSYH Artış oranı	Enflasyon
Yıllar	Milyar dolar				% değişim	
2000	70,2	49,8	26,7	12,1	---	1,3
2001	68,6	48,7	30,1	6,5	-1,1	2,7
2002	75,9	52,1	32,5	3,7	10,6	2,9
2003	90,0	67,1	39,4	7,6	18,5	3,1
2004	107,3	82,7	47,6	9,8	19,2	5,0
2005	135,2	117,2	74,5	24,3	26,0	6,2
2006	164,1	137,2	81,0	37,1	21,4	9,3
2007	180,2	180,9	116,6	29,0	9,8	11,1
2008	260,1	200,4	141,1	41,1	44,3	11,4
2009*	215,2	147,6	124,2	12,0	-17,2	2,0

Kaynak: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009) (* IMF tahmini); T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Global Mali Kriz Kapsamında 2009 Yılı İlk Çeyreğinde B.A.E Ekonomisi ve Piyasalarında Son Gelişmeler, Abu Dhabi, 2009, derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 1'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin temel ekonomik göstergeleri verilmiştir. Görüldüğü üzere GSYH'sı yıllar itibariyle sürekli artmıştır. İhracat ve ithalatındaki artış oranları yıllara göre farklılık gösterse de cari işlemler dengesi sürekli fazla vermektedir. Genel olarak Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Suudi Arabistan dışındaki tüm komşularından ekonomik anlamda çok daha güçlüdür.

¹³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, İstanbul, 2007, s. 2

BAE, Ortadoğu'da ki diğer ülkelerden ekonomisinin çeşitliliği ile ayrılmaktadır. GSYH'nın %40'ından fazlasını dış ticaret, havayolları turizm ve finansman oluşturmaktadır. Ekonomideki çeşitlilik özellikle alüminyum sanayisinde ve taşınmaz gayrimenkulde kendini göstermektedir.

Tüm Körfez ülkelerinde sürmekte olan ekonomiyi petrolün egemenliğinden kurtarıp çeşitlendirme çabalarının başarıya ulaşabileceğinin en önemli kanıtı BAE'dir. İmalât sanayinin en önemli alt sektörleri petrol üretimine paralel olarak kimyasal ve plastik üretimi olurken, gıda işleme, tekstil, mobilya, seramik, demir-çelik ve cam gibi sektörleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Turizm son yıllarda hızla büyüyen bir alandır. İnşaat ve inşaat malzemeleri devam eden arazi geliştirme ve alt yapı projeleri nedeniyle canlı sektörlerdir. Su ve elektrik üretimi sektörlerinde özelleştirme süratle devam etmektedir. Elektrik üretimi ve deniz suyunu tuzdan arındırma projeleri yabancı yatırımcılar için önemli yatırım alanlarıdır. Güzellik sektörü, tüketimin en fazla olduğu sektördür. 2005'te bu sektörde yapılan ithalat %24 artarak 1,14 milyar dolara ulaşmıştır. Güzellik sektörünün baş tedarikçisi Fransa'dan 331 milyon dolar tutarında ithalat yapılmıştır.¹⁴

GSYH büyüme hızı sabit fiyatlarla 2000 yılında %12,4; 2001'de %1,7; 2002'de %2,6; 2003'te %11,9; 2004'te %9,7; 2005'te %8,2; 2006'da %9,3; 2007'de %6,3; 2008'de %7,4 oranında gerçekleşmiştir. 2009 yılında bu oranın -%0,6 olacağı tahmin edilmektedir. Kamu borcu GSYH'nın %9'unu oluşturmaktadır. Enflasyon oranı 2006'da %9,3; 2007 ve 2008 yıllarında ise %11 olmuştur¹⁵. Üretim maliyetlerinin artması, talebin arzdan daha fazla olması enflasyon oranının artmasında etkili olmuştur. Birleşik Arap Emirlikleri ekonomisinin uzun dönemde karşılaşılabileceği sorunlar arasında yabancı işgücüne ve petrole olan bağımlılığın önde geleceği düşünülmektedir.

¹⁴a.g.e., s.3

¹⁵www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

1.5.2 Tarım ve Hayvancılık

Birleşik Arap Emirlikleri ülke topraklarının %95'inden fazlası çöldür. Ekilebilir alanlar %0,77, mera %2,27 gibi bir yer tutmaktadır.¹⁶ Tarımın GSYH'ya katkısı 2008 yılında %2 seviyelerinde gerçekleşmiştir ve 2012 yılına kadar yapılan tahminlerde göreceli olarak bu seviyenin korunacağı tahmin edilmektedir. Hem federal devlet hem de yerel yönetimler çiftçilikle uğraşanları desteklemektedir. Mevcut işgücünün %7'si tarım sektöründe çalışmaktadır.¹⁷ Mevcut iklim şartları sebebiyle gıda da kendi kendine yeterliliğin sağlanması zordur. Başlıca tarım ürünleri hurma, sebze, karpuz, kümes hayvanlarının eti sütü yumurtası, son olarak da balıktır. Balıkçılık ve inci avcılığı tarım ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak son yıllarda kültür incisi üretiminin yaygınlaşması ile birlikte inci sanayinde meydana gelen sıkıntı Federal Tarım ve Balıkçılık Bakanlığı'nı balık stoklarını ve balıkçılığı korumak için bir takım önlemler almaya yönlendirmiştir.

1.5.3 Sanayi ve Ticaret

Birleşik Arap Emirlikleri'nin GSYH'm da yaklaşık %62 oran ile en büyük pay sanayi sektörüne aittir. Sanayi üretiminin büyüme hızı %4'tür. Başlıca sanayi dalları petrol, petrokimyasallar, balıkçılık, alüminyum, çimento, gübre, ticaret gemileri tamiri, inşaat malzemeleri, tekne yapımı, el sanatı ve tekstildir.¹⁸

Sharjah Emirliği'nde yapılan bir sanayi yatırımının maliyeti diğer emirliklerle karşılaştırıldığında %35 oranında daha ucuzdur. Bu nedenle de ülkedeki sanayi yatırımlarının %50'si Sharjah Emirliği'n de faaliyet göstermektedir.¹⁹ Bu emirlikteki sanayi kollarını kimya, metal, ağaç ürünleri ve mobilya, gıda, tekstil, içecek ve tütün oluşturmaktadır.

¹⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, Ankara, 2008, s.2

¹⁷ Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomi ve Dış Ticaretinde 2008 Yılı İlk Yarısındaki Gelişmeler**, Ağustos 2008, s. 2

¹⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, İstanbul, Ağustos, 2007, s. 4

¹⁹ a.g.e.,s.4

BAE’de imalât sanayi hidrokarbona dayalıdır. Ancak, imalât sanayi ve buna bağılı alt sektörleri de büyümeğe başlamıştır. İmalât sanayi kuruluşlarının çoğu kimyasal maddeler, ev aletleri, kağıt, gıda, giyim ve yedek parça üretimi yapmaktadır. Son yıllarda alüminyum üretimi önemli bir sektör olarak öne çıkmıştır. Bu sektördeki üretimin çoğu Dubai hükümetinin sahip olduğu Dubai Alüminyum (Dubal) şirketi tarafından yapılmakta ve üretimin büyük kısmı ihraç edilmekte, geri kalanı ise diğerk sektörler tarafından kullanılmaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi konusunda başarılı olmuştur. Ülkenin en önemli serbest bölgesi, 1985 yılında Dubai’de kurulan Jebel Ali Serbest Bölgesi’dir. Bu serbest bölgedeki sanayi yatırımlarının büyük bölümü, hafif sanayiye ve son aşama montaja yöneliktir (özellikle elektronik alanında).²⁰ Yabancı şirketler bu bölgeyi hem Birleşik Arap Emirlikleri hem de yakın çevre ülkeler için ana dağıtım merkezi olarak kullanmaktadır. Ayrıca yine Dubai’de kurulmuş olan Dubai Yatırım Parkı 2000 yılında hizmete açılmıştır. Dubai’de ki serbest bölgelerin yanı sıra Ajman, Fujairah, Sharjah, Umm al-Qaiwan ve Ras al-Khaimah’ta da serbest bölgeler bulunmaktadır.²¹

Küresel ekonomik krizin etkisiyle duraklama safhası yaşamasına rağmen son yıllarda inşaat sektörü ekonomisinde öne çıkmıştır. Ekonomik canlılığın sürdürülmesi için özellikle alt yapı yatırımlarının sürdürülmesine öncelik verilmektedir. Yeni projelerin çoğu, hava yollarının genişletilmesi, yeni otellerin ve finans merkezlerindeki ticari binaların inşası gibi hizmet sektörüne yöneliktir. Dubai’deki konut ve eğlence merkezi projeleri büyük ölçekli projelerdir. 2006 Mart ayında alınan bir kararla Dubai dışında yaşayan vatandaşların mülkiyet edinmelerine izin verilmesi küresel krizin ortaya çıktığı 2008 yılına kadar inşaat sektöründe canlılığın yaşanmasına sebep olmuştur. İnşaat sektöründeki büyük projeler, Dubai hükümetinin sahip olduğu Nakheel adlı firma tarafından yürütülmektedir, sektördeki diğerk bir öncü firma olan Emaar’ın ise büyük ortağı yine Dubai hükümetidir.

Ekonomi Bakanlığı’na göre turizm sektörü, GSYH’ya %22 katkıda bulunmaktadır. Petrol zengini Abu Dabi emirliği, ekonomisini taşınmaz gayrimenkul

²⁰ İnci Selin Aydın, a.g.e., s.17

²¹İnci Selin Aydın, a.g.e., s.44-45

ve turizm altyapılarını geliştirerek çeşitlendirme çabalarını sürdürmektedir. Bu doğrultuda büyük çaplı projeler yapılmıştır. 2018 yılına kadar Saadiyat Adası'nda 9 km'lik plaj üzerine yapılması düşünülen 5 yıldızlı otellerin inşası devam etmektedir. Al Reem Adası'nın turizm ve ticaret alt yapısının 2011'e kadar bitirilmesi planlanmaktadır.²²

1.5.4 Enerji

Düşük enerji fiyatlarının, artan nüfusun ve enerji yoğun endüstrilerin (alüminyum eritme ve petrokimya gibi) hızlı büyümesinin sonucu olarak BAE genelinde enerji talebi hızla artmaktadır. Elektriğin ihracatı ve ithalatı yapılmamaktadır. Enerji Bakanlığı'nın açıkladığı 2008-2010 Planı, su ve elektrik altyapısını ulusal düzeyde düzenleyici öneriler içermektedir. Özellikle özel yatırımı destekleyen bu öneriler aynı zamanda petrol, mineral, su ve enerji kaynaklarına yönelik kapsamlı bir araştırma öngörmektedir.²³

1.5.5 Petrol ve Doğalgaz

Petrol, Birleşik Arap Emirlikleri ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Petrol gelirleri sayesinde harcamaların finansmanı konusunda sıkıntı çekmemektedir. Oldukça yüksek gelire ve büyük bir dış ticaret fazlasına sahip olan BAE'de zenginliğin kaynağı GSYH yaklaşık %40'ını oluşturan petrol ve doğalgazdır. Petrol dışı ekonomik faaliyetlerde kamu harcamalarına bağlıdır ki, bu harcamalarda yine petrolden elde edilen gelirler ile karşılanmaktadır. Abu Dabi en büyük petrol üreticisi konumunda olup onu sırasıyla Dubai, Sharjah ve Ras Al-Khaimah takip etmektedir.

BAE, dünya petrol rezervinin yaklaşık %10'una sahiptir. Kanıtlanmış petrol rezervleri 2007 verilerine göre yaklaşık 97,8 milyar varildir ve bu rezervler mevcut üretim kapasitesini 100 yıldan fazla karşılayabilecek durumdadır. Petrol rezervlerinin %94'ü Abu Dabi'dedir. Günlük petrol üretme kapasitesi 2008 verilerine göre 3

²² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**, İstanbul, 2007, s.5

²³ a.g.e., s.5

milyon varildir.²⁴ Petrol üretimi son 10 yılda yaklaşık %20 artmış ve bu sürede petrol fiyatları ikiye katlanmıştır.

BAE, doğalgaz rezervleri bakımından da zengindir. Kanıtlanmış doğalgaz rezervleri (1 Ocak 2009 tahmini) 6,071 trilyon m³ olup bunun dünyadaki toplam rezervler içindeki payı %4 civarındadır. BAE; Rusya, İran ve Katar' dan sonra dördüncü büyük doğalgaz üreticisi konumundadır. Doğalgaz üretimi günlük 50,24 milyar m³, tüketimi ise 59,42 milyar m³ tür.²⁵ Rezervler mevcut üretim kapasitesini 200 yıldan fazla karşılayabilecek durumdadır. Doğalgaz rezervlerinin de %90'ın dan fazlası Abu Dabi'dedir.

1.5.6 Para ve Sermaye Piyasaları

BAE'nin para politikası Dirhem'in ABD doları karşısındaki değerinin (1 ABD \$=3,673 Dh) ve enflasyon oranının korunmasına dayanmaktadır. Özellikle doların son yıllarda diğer para birimleri karşısında değer yitirmekte olması sebebiyle iç piyasadaki likidite enflasyonist baskıyı artırmakta, bu likidite fazlası BAE Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilen açık piyasa işlemleri ve ticari bankalara satılan mevduat sertifikaları ile kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Faiz oranlarının belirlenmesinde Amerikan Merkez Bankası tarafından ilan edilen faiz oranları yakından takip edilmektedir.²⁶

BAE'de enflasyon oranı, IMF verilerine göre 2006 yılında %9,3 olmuştur. Bu oran 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla %11,1 ve %11,4 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı enflasyon oranının %2 civarında olacağı tahmin edilmektedir.²⁷ Enflasyon oranındaki artışlar Dirhem'in değerinin bağlandığı ABD Doları'nın değerinin BAE'nin başlıca dış ticaret ortaklarının para birimleri karşısındaki zayıflığından ve ithalat maliyetinin artmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir önemli faktör ise; uluslararası petrol fiyatlarındaki hızlı artışın, artan kamu harcamalarının, düşük faiz oranlarının ve nüfustaki hızlı büyümenin yarattığı iç piyasadaki talep artışıdır.

²⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html> (01.12.2009)

²⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html> (30.11.2009)

²⁶ İnci Selin Aydın, a.g.e., s.12-13

²⁷ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

4,8 milyon nüfusa ve 2009 IMF tahmini 215 milyar dolar²⁸ GSYH sahip olan BAE’de finansal işlemlerin gerçekleştirilmesi için birçok ticari banka faaliyet göstermektedir. 2005 yılı sonu itibariyle BAE’de 21 ulusal, 25 yabancı ticari banka, 2 yatırım bankası ve diğer yabancı bankaların yaklaşık 55 adet temsilciliği faaliyet göstermektedir.

Sahip olduğu aktifler açısından BAE’nin en büyük ulusal ticari bankaları; National Bank of Abu Dabi, National Bank of Dubai, Dubai İslamic Bank, Emirates Bank Group, Mashreq Bank ve Union National Bank’tır. Bu altı banka ülkedeki bankacılık işlemlerinin % 70’ini yürütmektedir. Ticari bankaların yanı sıra, 2000 yılından bu yana Abu Dabi ve Dubai de birer ulusal borsa faaliyet göstermektedir. Ülkenin önde gelen ulusal bankalarının hisseleri bu borsalarda işlem görmektedir. Eylül 2005’te Dubai uluslararası Finans Merkezi bünyesinde faaliyete geçen Dubai Uluslararası Finans Borsası (DIFX) serbest bölge statüsündedir. BAE’nin bankacılık piyasası likit ve kârlı durumdadır. Bu gelişme, büyüyen bir milli ekonomi ve kredi sistemi ile artan tüketim ve yatırım harcamalarının göstergesidir.²⁹

BAE’de döviz transferi serbesttir. Merkez Bankası’nın düzenlemelerine tabi olan piyasadaki diğer aktörler ise finansal kuruluşlar (kredi veriler, mevduat kabul etmezler), finansal aracılar (broker) ve döviz bürolarıdır. Sektöre hakim olan kısa ve orta vadeli krediler (7 yıla kadar) iç piyasadandır, uzun vadeli krediler ise uluslararası piyasalardan temin edilmektedir. İslami bankalar da piyasada hizmet vermektedir. “Sukuk” adı verilen İslami tahviller BAE piyasasında alınıp satılmaktadır.³⁰

BAE Merkez Bankası, bankacılık ve finans sektörünün denetlenmesinden, bankalara faaliyet izni verilmesinden ve hükümete parasal ve finansal konularda görüş bildirilmesinden sorumludur. BAE ile ticaret yapmak isteyen yabancı firmalar için uluslararası ödemelerde akreditif açılması mümkündür. Ulusal bankalar vergiden muaf olup, yabancı bankalar kârları üzerinden %20 kurumlar vergisine tabidir. Bir yabancı bankanın ülke içindeki şube sayısı Merkez Bankası tarafından sekiz şube ile sınırlandırılmıştır.

²⁸www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

²⁹İnci Selin Aydın, a.g.e., s.19

³⁰ a.g.e., s. 20

1.6 Ticari İlişkiler

1.6.1 Genel Durum

Birleşik Arap Emirlikleri'nin temel gelir kaynağı petrol ve petrol ürünlerinden elde ettiği gelirlerdir. Petrol sektörünün GSYH içindeki payı 2006'da %37, 2007'de %36 ve 2008'de %37,9 olmuştur. 2008 yılı ihracat yapısı incelendiğinde, petrol %36,2; re-export %38,8; serbest bölge ihracatı %11,2; petrol yan ürünleri %2,5; doğal gaz %4,5 ve diğer ihracat ürünlerinin %6,8 oranında pay aldığı görülmektedir³¹.

Abu Dhabi ile karşılaştırıldığında petrol bakımından fakir olan Dubai ve diğer küçük emirlikler ekonomik ve ticari faaliyetlerinde re-exporta ağırlık vermişler ve bu konuda da İran, Hint Yarımadası, KİK ülkeleri ile Doğu Afrika Ülkelerine yönelmişlerdir. Re-export işlemlerinin %80'i Dubai üzerinden gerçekleşmektedir. Ülkenin en büyük tedarikçisi Çin, Japonya ve AB ülkeleridir. İran, Hindistan, Irak, Doğu Afrika ve diğer Körfez Ülkeleri ise önde gelen alıcı pazarlardır.³²

Abu Dhabi Hükümeti'nin gelirlerinin %90'ını petrol, Dubai'nin gelirlerinin %95'ini ticaret ve turizm oluşturmaktadır. Dubai Hükümeti kendi kurduğu firmalar eliyle bizzat ticaret yapmakta, piyasanın kontrolünü elinde tutmaktadır. Ayrıca, serbest bölge ve liman işletme gelirleri, yabancılara gayrimenkul satışları, bankacılık ve finans gelirleri, uluslararası yatırımlardan elde ettiği gelirleri vardır.

İmalât sektöründe çalışan firmaların çoğu orta ve küçük ölçekli işletmelerdir. Serbest bölgeler sektörün gelişmesinde önemli yere sahiptir. İmalât tesislerinde gıda ve içecek, tekstil ve hazır giyim, plastik ürünler, mobilya, çimento, şeker ile değerli taşların üretimi ve paketlenmesi yapılmaktadır. İnşaat sektöründeki büyük projeler Dubai Hükümetine ait Emaar, Nakheel ve Dubai Properties, Abu Dhabi'de ise

³¹ T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **2009 Mayıs Ayı Sonu İtibariyle BAE Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Ortaya Çıkan Gelişmeler**, Dubai, 2009, s.1-2

³² T.C. Dubai Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, Dubai, 2007, s.5

Turizm İdaresi'nin koordinasyonunda Abu Dhabi Hükümeti'ne ait Aldar şirketi tarafından yürütülmektedir.³³.

Ülkenin turizm merkezi Dubai olup, 2006'da gelen turist sayısı 6,5 milyon civarındadır. Turist sayısının yeni yatırımlar ile 2010 yılına kadar 15 milyona çıkarılması hedeflenmektedir. Dubai ekonomisine ve iş dünyasına hizmetler sektörü yön vermektedir. Sektör; pazarlama, profesyonel hizmetler, menkul/gayrimenkul ve finansal kiralama ile teknik hizmetlerden oluşmaktadır. Bu durumda pazarlama hizmetlerinin Dubai ekonomisinde ağırlıklı olması, Dubai'de yerleşik yabancı firmaların Dubai'yi Körfez Bölgesi, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Asya, Afrika ve diğer komşu bölgelere yönelik çalışmalarda bir merkez olarak kullandıkları sonucunu ortaya çıkarmaktadır³⁴.

BAE'de yabancı bir kişi, bir veya birden fazla BAE vatandaşını ya da şirketini ortak yapmaksızın ticari şirket kuramamaktadır. Yabancı şirketlere, BAE'de şube ya da temsilcilik açma imkânı tanınmaktadır. Temsilcilik için kuruluş sermayesi ve yerli ortak bulundurma zorunluluğu bulunmamaktadır. Serbest Bölgelerde; kurulacak şirketlerde yerel ortağa ihtiyaç bulunmamakta, %100 yabancı sermayeli şirket kurulabilmektedir.

Yabancı firmalar yerel ortakları ya da ticari acentesi vasıtasıyla kamu ihalelerine katılabilmektedir. Hizmet ya da ürünün BAE'de bulunmaması durumunda kamu ihalelerine doğrudan yabancı firmalar davet edilebilmektedir. Gayrimenkul ve arazi mülkiyet hakkına sadece BAE ve KİK Bölgesi vatandaşları sahiptir. Ülkedeki yerleşik yabancılar ise Abu Dhabi ve Dubai'de belirli bölgelerde bulunan büyük projeler kapsamındaki binalarda 99 yıllığına kiralama hakkına sahiptir.³⁵

İhracatında ilk beş ülke Japonya (%23), Güney Kore (%9,4), Hindistan (%7,9), İran (%6,5), Tayland(%5,3)'dir. İthalatındaki ülkeler ise Çin (13,2),

³³T.C. Dubai Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, Dubai, 2007, s.2-5

³⁴ a.g.e., s.6

³⁵ a.g.e.,s.8

Hindistan (%10,4), ABD(%8,8), Almanya (%6,5), Japonya (%6,1), Türkiye (%4,5), İtalya (%4,3)'dır.³⁶

1.6.2 Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri

Birleşik Arap Emirlikleri ekonomisi; ekonomiyi çeşitlendirme çabalarına rağmen hâlâ büyük ölçüde petrole olan bağımlılığını sürdürmektedir. Petrol ihracatına bağlı olarak ödemeler dengesi sürekli fazla veren bir ülke konumundadır. Bu fazlalık dünya piyasalarındaki petrol fiyatlarına, üretim miktarına ve BAE Dirhemi'nin ABD dolarına bağlı olması sebebiyle dolardaki değişikliklere bağlı olarak değişim göstermektedir. 2006 yılında artan petrol fiyatları nedeniyle ödemeler dengesi 56,2 milyar dolar ile tüm zamanların en yüksek fazlasını vermiştir. Aşağıdaki tablo 2 de görüldüğü üzere, 2001 yılında petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte toplam ihracatta bir miktar gerileme yaşansa da bu ihracatın artış eğilimini değiştirmemiştir. 2007 yılına gelindiğinde ise toplam 181 milyar doları bulan ihracat rakamı ile rekor düzeye ulaşmıştır. Yine 2007 yılında ithalatta bir önceki yıla oranla %70 düzeyinde artarak 132,6 milyar dolarla rekor kırmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri yıllardır ham petrol fiyatlarındaki yükseliş sebebiyle ortaya çıkan likidite fazlasını ekonomisine inşaat, altyapı ve turizm sektörlerine yatırım yaparak kanalize etmeyi başarmıştır.

Tablo 2. BAE'nin 2000 Yılı Sonrası Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge
	Milyar \$		
2000	26,70	49,80	23,10
2001	30,10	48,70	18,60
2002	32,50	52,10	19,60
2003	39,40	67,10	27,70
2004	47,60	82,70	35,10
2005	74,50	117,20	42,70
2006	81,00	137,20	56,20
2007	132,60	181,00	48,40
2008	154,40	204,30	49,90
2009*	124,20	147,60	23,40

Kaynak: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009 &scm=1&sort=country&ds=&br=1 (12.07.2009) (*IMF tahmini)

³⁶<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html> (08.12.2009)

Tablo 3. BAE'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	GSYH (Milyar \$)	Değişim (%)
2000	70,22	--
2001	68,68	-2,19
2002	75,89	10,50
2003	88,96	17,22
2004	107,30	20,62
2005	135,20	26,00
2006	164,16	21,42
2007	180,18	9,76
2008	260,14	44,38
2009*	215,19	-17,28

Kaynak: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scm=1&sort=country&ds=&br=1 (11.07.2009) (*İMF tahmini)

Birleşik Arap Emirlikleri'nde GSYH değerleri petrol fiyatlarına bağlı olarak değişmektedir. Yukarıdaki tablo 3'ten görüldüğü üzere 2008 yılında ülkenin GSYH'sı %44,38 oranında artarak 260,14 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu artışta 2008 yılı ilk çeyreğinde hızla artan petrol fiyatlarının etkisi büyüktür. Ancak 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizle birlikte inşaat sektöründeki yavaşlama ve petrol fiyatlarının da etkisiyle GSYH'nın 2009'da 2008'deki seviyesine göre %17 civarında azalacağı tahmin edilmektedir.

1.6.3 Dış Ticaret Verileri

Birleşik Arap Emirlikleri, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %10'nuna sahip olması ve dünyanın beşinci büyük petrol ihracatçısı olması konumu ile yükselen petrol fiyatları sayesinde yüksek miktarda GSYH elde etmiştir. Yukarıdaki tablo 3'te görüldüğü gibi 2008 yılı GSYH'sı 260,14 milyar dolar ile rekor düzeye ulaşmıştır. Ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, petrol fiyatlarındaki nisbi düşüş ve artan maliyetler ve azalan talep doğrultusunda inşaat sektöründeki duraklama gibi etkenlerle ekonomik büyümenin yavaşlaması beklenmektedir. Ancak Federal Hükümet özellikle alt yapı projelerini destekleyerek elde edilen dış ticaret fazlasını piyasaya sürmekte ve büyümenin devamını sağlamaya çalışmaktadır. Bunun

sonucunda aşağıdaki tablo 4'te görüldüğü gibi 2012 yılına kadar olan süreçte ortalama % 7 oranında büyüme hedeflenmektedir.³⁷

Tablo 4. Yıllar İtibariyle BAE'nin Ekonomik Büyümesi (2008-2012 tahmini) (%)

Yıllar	2007	2008	2009*	2010*	2011*	2012*
GSYH	7,50	8,40	7,60	7,20	6,60	6,10
Tarım	2,00	2,00	2,50	2,00	2,50	2,00
Sanayi	4,30	8,10	6,60	6,70	5,30	4,40
Hizmetler	11,50	9,00	9,00	8,00	8,00	8,00

Kaynak: www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=DU (14.07.2009)
(*IMF tahmini)

Birleşik Arap Emirlikleri, ekonomisini petrole olan bağımlılıktan kurtarmaya çalışmış ve bu konuda da başarılı adımlar atarak ilerleme kaydetmiştir. Bunun sonucunda ülke Arap Yarımadasında bir re-export, ticaret ve turizm merkezi haline gelmiştir.

Tablo 5. BAE'nin Dış Ticaretinin Sektörler İtibariyle Görünümü (milyar dolar)

Yıllar	Ham Petrol İhracat	Diğer	Re-Export	Toplam İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi
2000	22,00	14,80	13,00	49,80	26,70	23,10
2001	17,70	17,00	14,00	48,70	30,10	18,60
2002	16,70	24,20	11,20	52,10	32,50	19,60
2003	22,10	31,20	13,80	67,10	39,40	27,70
2004	29,60	34,20	18,90	82,70	47,60	35,10
2005	43,50	47,20	26,50	117,20	74,50	42,70
2006	56,40	14,50	46,30	137,20	81,00	56,20
2007	58,00	60,70	62,30	181,00	132,60	48,40
2008	73,90	51,10	79,30	204,30	154,40	49,90

Kaynak: www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=DU (14.07.2009)

Her ne kadar yıllar itibariyle petrol ihracat rakamlarında artış yaşansa da 2008 yılı petrol ihracatının GSYH'ye katkısı %37,9 seviyesinde olmuştur. Bunda artan petrol fiyatlarının etkisi göz ardı edilmemelidir. Ayrıca yukarıdaki tablo 5 incelendiğinde 2000 yılında 13 milyar dolar olan re-export gelirinin 2008 yılına gelindiğinde altı katına çıkarak 79,30 milyar dolara ulaşması ekonomisindeki petrol dışı ticari faaliyetlerin artmasının bir başka belirtisidir. Ülkenin artan ihracat geliri ile

³⁷ T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomi ve Dış Ticaretinde 2008 Yılı İlk Yarısındaki Gelişmeler**, Abu Dhabi, 2008, s.3

beraber ithalatı da artmış ve 2000 yılında yaklaşık 50 milyar dolar olan ithalat 2008 yılında 154 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı sürede ihracatı yaklaşık dört katına çıkarken ithalatı yaklaşık altı katına çıkıştır. İhracatındaki artış ortalama yıllık %8,4 olurken ithalatındaki artış yıllık ortalama %9,2 olmuştur.³⁸

³⁸www.economy.ae/English/EconomicAndStatisticReports/StatisticReports (15.09.2009)

2. KUVEYT ÜLKE GÖRÜNÜMÜ

Kuveyt; Basra Körfezi kıyısında yer alan ve anayasal krallıkla idare edilen, kuzeyinde Irak, güneyinde ise Suudi Arabistan'ın yer aldığı, temel gelir kaynağını petrol ve petrol ürünlerinin oluşturduğu, yaklaşık olarak 17.818 km² yüzölçümüne sahip bir devlettir. Kuveyt'in genel görünümü aşağıda verilmiştir. Bunlar:

Resmi Adı	: Kuveyt
İdari Yapısı	: Anayasal Monarşi
Başkent	: Kuveyt
Nüfusu	: 2,692 milyon ³⁹
Dil	: Arapça (resmi dil), İngilizce
Din	: İslamiyet %85 (Sünni%70, Şii %15), Diğer % 15
Para Birimi	: Kuveyt Dinarı (1 Kuveyt Dinarı = 3,45 ABD Doları)
GSYH	: 158 milyar \$ (2008), 106 milyar \$ (2009 IMF tahmini) ⁴⁰
Kişi Başı GSYH	: 45.900 \$ (2008), 30.000 \$ (2009 IMF tahmini) ⁴¹
GSYH Büyüme Hızı	: % 6,3(2008) ⁴²
Enflasyon Oranı	: % 10.58 (2008), %5.97 (2009 IMF tahmini) ⁴³
İşsizlik Oranı	: % 1,8 (2006)
Yüzölçümü	: 17.818 km ²
Kıyı Uzunluğu	: 499 km
Komşu Ülke Sınırları	: Irak 240 km, Suudi Arabistan 222 km
Etnik Yapı	: Kuveytli Arap % 45, Diğer Araplar % 35, Güney Asyalı % 9, İranlı % 4, Diğer %7 ⁴⁴

2.1 Kuveyt'in Tarihi

Kuveyt, 16. yüzyılda Arap kökenli aşiretler tarafından kurulmuştur. Ülkenin idarecileri Sabah Ailesi'nden gelmektedir. Bu aileyi Arap Yarımadası'ndaki diğer ailelerden ayıran en önemli fark ise, yönetime güç kullanarak değil toplum tarafından seçilerek gelmiş olmalarıdır.

³⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html> (29.10.2009)

⁴⁰ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

⁴¹ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1...(04.07.2009)

⁴² www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1...(04.07.2009)

⁴³ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

⁴⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html> (29.10.2009)

1756 yılında halk, Sabah soyundan bir şeyh seçmiştir. Bölgede belli dönemlerde İran işgalleri olmuştur. Uzun zaman Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında yaşayan Kuveyt, İngiltere'nin petrol siyaseti sonucu Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. Ülke, 1899 yılında imzaladığı anlaşma ile dış ilişkilerinin kontrolünü İngiltere'ye bırakmıştır. Kuveyt 1961 yılında bağımsızlığını Birleşik Krallık'tan almış ve 1963 yılında Birleşmiş Milletler'in üyesi olmuştur.

Kuveyt, İran-Irak savaşı sırasında Irak'ı desteklemiş ancak savaştan sonra Ağustos 1990'da Irak tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal altı ay sürmüş ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin ortak harekâtı sonucunda Şubat 1991'de tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur.⁴⁵

2.2 İdari ve Siyasi Yapı

Kuveyt'in yönetim şekli anayasal monarşidir. Kuveyt Anayasa'sı Kuveyt'i, sadece Şeyh Mübarek Al Sabah'ın soyundan gelenlerin başa geçebileceği bir emirlik olarak tanımlamaktadır. İktidar Şeyh Ahmad Al-Jaber'in iki oğlunun aileleri arasında paylaşılmaktadır. Daha önce başbakan olarak görev yapan Şeyh Sabah al-Ahmad al-Jaber al-Sabah 29 Ocak 2006 tarihinde yemin ederek yeni emir olmuştur.⁴⁶

Kuveyt'in seçimle işbaşına gelen 50 milletvekilinin görev yaptığı bir meclisi bulunmaktadır. Kuveyt'te siyasi parti kurmak yasak olduğundan yasal olarak tanınmış siyasi partiler bulunmamaktadır.

Yasama yetkisi; Emir, Bakanlar Kurulu ve Ulusal Meclis tarafından paylaşılmaktadır. Kanunlar, meclis tarafından kabul edildikten sonra Emir tarafından onaylanmakta ve ancak bundan sonra resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmektedir. Emir'in parlamentoyu feshetme yetkisi de bulunmaktadır. Ancak fesih için nedenlerin açık olarak belirtilmesi gerekmektedir. 1963 yılından itibaren Kuveyt tarihinde 1976, 1986, 1996 ve 2006 yıllarında olmak üzere dört defa meclis

⁴⁵ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kuveyt.htm> (20.07.2009)

⁴⁶ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008; s.12

feshedilmiştir.⁴⁷ Emir tarafından atanan başbakan hükümetin başı olarak Bakanlar Kurulu'nu yönetmekte ve Emir'e karşı sorumlu olmaktadır.

Yürütme yetkisi Devlet Başkanı sıfatı ile Emir'e verilmiştir. Emir yürütme yetkisini Bakanlar Kurulu vasıtasıyla kullanmaktadır. Hükümette Başbakan hariç, 15 bakan bulunmaktadır. Hükümetin göreve başlaması için güven oylamasına gerek bulunmamaktadır. Kuveyt her birisi bakan düzeyinde bir vali ve bölge meclisi tarafından yönetilen 6 idari bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler: Başkent-Kuveyt, Hawalli, Ahmadi, Jahra, Farwaniya ve Mubarak Al Kabeer'dir.⁴⁸

2.3 Coğrafi Yapı

Kuveyt, Basra Körfezi'nin kuzeyinde yer almakta olup 17.820 km² yüzölçümüne sahiptir. Ülke topraklarının %99'u çöldür, geriye kalan %1'lik kısım ise ekilebilir alan ve meralardan oluşmaktadır. Kara komşuları olan Irak ile 240 km ve Suudi Arabistan ile de 222 km sınırı vardır, toplam kıyı uzunluğu ise 499 km'dir.⁴⁹ Ülkenin iklimi, yıl içerisinde farklılıklar göstermektedir. Kış aylarında en düşük hava sıcaklıkları (0) dereceye kadar düşüş gösterse de bu dönemde ki ortalama en yüksek sıcaklık 20 derece civarındadır. İklim genellikle kuru olmakla beraber, dönemsel olarak yüksek nem gözlenmektedir. Ayrıca Kuveyt'te her mevsim kum fırtınaları görülebilmektedir.

2.4 Sosyal ve Demografik Görünüm

Kuveyt'in nüfusu IMF 2008 verilerine göre 3,4 milyondur, IMF tahminlerine göre 2009 nüfusunun 3,5 milyon olması beklenmektedir. Nüfusun yaklaşık olarak %70'i yabancılardan oluşmaktadır. Nüfusun %51'i kadın, %49'u erkektir. Ortalama yaşam süresi kadınlarda 78,3 erkeklerde ise 76,1'dir.⁵⁰

⁴⁷ a.g.e., s.13

⁴⁸ a.g.e.,s.14-15

⁴⁹ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kuveyt.htm> (20.07.2009)

⁵⁰ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (20.07.2009)

Kuveytli işgücünün %86'sı kamuda çalışmakta olup, aynı anda özel sektörde de çalışma imkânı vardır. Ancak Kuveytli özel sektör işlerine rağbet etmemektedir. Ülkedeki toplam işgücünün %80'i yabancısıdır ve yabancılar daha çok özel sektörde çalışmaktadır. Hükümet işsizliğin önlenmesi ve Kuveytli nüfusun özel sektörde çalışmasını teşvik etmek amacıyla her yıl özel sektörde çalışan işçilerin %10'unun Kuveytlilerle değiştirilmesini planlamaktadır. Bu sebeple Kuveytli çalıştıran özel sektör firmalarına teşvikler verilmesi ve bazı sektörlerde Kuveytli işçi çalıştırılması için kotalar konulması planlanmaktadır. Ancak, Kuveytlilerin yabancılara göre daha yüksek ücret istemeleri, kamuda çalışan Kuveytlilerin ikinci bir iş yapma imkânına sahip olmaları ve özel sektörün aradığı niteliklere sahip elemanların bulunmayışı özel sektörde çalışan nüfusun artmasını engellemektedir.

Kuveyt'te devlet eğitime önem vermektedir. Eğitim Kuveyt vatandaşlarına anaokulundan üniversiteye kadar devlet okullarında ücretsiz olarak verilmektedir. Ayrıca başarılı olan öğrenciler istedikleri ülkede masrafları devlet tarafından karşılanmak şartıyla yüksek lisans ve doktora eğitimi yapabilmektedir. Bunlarla birlikte ülkede her düzeyde pek çok özel okul da bulunmaktadır. Okuma yazma oranı erkeklerde %94,4 ve kadınlarda %91 genelde ise %93,3 civarındadır.⁵¹

Kuveyt vatandaşları kamu sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmaktadır. Çocuklara, gençlere, sakatlara, yaşlılara ve ihtiyaç sahibi ailelere birçok hizmet verilmektedir. Ülkede yasal olarak ikamet eden yabancılara da cüzi bir yıllık sigorta bedeli karşılığında kamu sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânı vardır. Sağlık hizmetleri alanın da 15 devlet hastanesi ve 5 tane de özel hastane faaliyet göstermektedir.⁵²

2.5 Kuveyt'in Ekonomik Yapısı

Kuveyt ekonomisi temelde petrole dayalıdır. Ülkenin mevcut ekonomik sisteminin şekillenmesi 1946 yılında petrol ihracatının başlaması ile gerçekleşmiştir. Kuveyt ülkedeki petrol üretimini 1975 yılında millileştirmiştir. 1946'dan günümüze

⁵¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html> (25.10.2009)

⁵² T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.7

kadar olan dönemde Kuveyt ekonomisi, ülkenin tek gelir kaynağı konumundaki petrole bağımlılığını devam ettirmiş ve petrol piyasasındaki gelişmeler ülke ekonomisini yakından etkilemiştir. Petrol dışındaki gelirlerin ekonomiye katkısı toplam gelirler içinde %3,2'lik bir payı oluşturmaktadır. Dolayısıyla petrol fiyatlarındaki değişim Kuveyt'in gelirlerini doğrudan etkilemektedir. Kuveyt ödemeler dengesi açısından sürekli fazla veren bir ülke konumundadır.

Petrol fiyatlarında yaşanan yükseliş ve 2008 yılında 100 \$ civarındaki tarihi rakamlar Kuveyt ekonomisine yüksek likidite sağlamıştır. Bunun sonucunda ülke Körfez Savaşı sonrasında yeniden bir imar ve inşaa faaliyetine girmiştir.

2.5.1 Genel Ekonomik Görünüm

Kuveyt ekonomisi petrol fiyatlarında son dönemde yaşanan artışlar ve bundan kaynaklanan bütçe gelirlerindeki artış nedeniyle büyük bir güven ve iyimserlik içerisindedir. GSYH'sı 2008 yılında bir önceki yıla göre %41,5 oranında artarak 158 milyar dolara ulaşmıştır. Petrol fiyatlarında rekor düzeyde artış yaşanması ve petrol üretimindeki artış Kuveyt'e önemli ölçüde likidite sağlamıştır. Bu likidite fazlası ülkenin yeniden bir yapılanma sürecine girmesine yol açmıştır. Ayrıca Kuveyt'in Irak'a gerçekleştirilen sevkiyatlarda önemli rol üstlenmesi ve Amerikan ordusu tarafından açılan ihalelerin büyük kısmını Kuveytli firmaların alması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir.⁵³ Küresel kriz ve petrol fiyatlarındaki düşmeye bağlı olarak Kuveyt'in 2009 yılı GSYH'nın 2008'e göre %32,8 oranında azalarak 106,2 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. 2010 yılı tahminleri ise GSYH'nın %14,1 artışla 121,2 milyar dolar seviyesinde olacağı yönündedir.⁵⁴

Kuveyt'te 2000 yılında kişi başı GSYH 17.000\$ iken bu rakam 2001 ve 2002 de 15.000\$ düzeylerinde gerçekleşmiş bundan sonraki yıllarda sürekli artarak 2007 de 34.000\$, 2008 de 46.000 \$ seviyesine ulaşmıştır. 2009 da bu rakamın 30.000 \$ civarında olacağı tahmin edilmektedir.⁵⁵

⁵³Züleyha Toykar, a.g.e.,s.37

⁵⁴www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (15.07.2009)

⁵⁵www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

Tablo 6. Kuveyt'in Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2009)

Ekonomik Göstergeler	GSYH	İhracat	İthalat	Cari İşlemler Dengesi	GSYH Artış oranı	Enflasyon
Yıllar	Milyar dolar				% değişim	
2000	37,7	19.436	7.156	14,6	---	1,5
2001	34,9	16.212	7.872	8,3	-7,4	1,4
2002	38,1	15.351	9.000	4,2	9,1	0,8
2003	47,8	20.675	10.985	9,4	25,4	1,0
2004	59,4	28.729	12.005	18,1	24,2	1,2
2005	80,8	44.868	17.488	34,3	36,0	4,1
2006	101,5	55.667	15.982	50,6	25,6	3,1
2007	111,7	62.223	19.382	50,0	10,0	5,4
2008	158,1	99.100	35.400	70,6	41,5	10,5
2009*	106,2	59.000	33.400	27,4	-32,8	6,0

Kaynak:www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009 &scsm=1 &sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009) (* IMF tahmini)

Yukarıdaki tablo 6 incelendiğinde Kuveyt'in ihracat, ithalat ve GSYH'sının petrol fiyatları ile çok ilgili olduğu görülmektedir. Dünya petrol piyasasında 2001-2002'den itibaren yükselen petrol fiyatları (2001'de Kuveyt petrolünün varil fiyatını 21,37 \$) ve 2008 de ulaşılan 100 \$/varil fiyatı aynı yıl için yani 2008'de Kuveyt'in GSYH, ihracat ve ithalat rakamlarında zirveye ulaşmasına sebep olmuştur. Bu durum Kuveyt ekonomisinin petrole olan bağımlılığının temel göstergesidir. Petrol fiyatlarının tekrar normal seyrine dönmesi ve küresel ekonomik kriz, petrol gelirlerinde düşmeye sebep olmuş bunun da GSYH kişi başı değerinde düşmeye neden olacağı öngörülmüştür. Kuveyt'te su, elektrik, akaryakıt, et, un, ekmek, demir-çelik ürünleri ve çimento gibi ürünler uygulanan sübvansiyonlar nedeniyle düşük fiyatlardan satılmaktadır. Ayrıca yurt içi telefon görüşmeleri de ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Bütün bu sebepler bütçe giderlerini artırmakta, petrol dışı bütçe gelirlerinin düşük olmasına neden olmakta ve sübvansiyon edilen ürünlerin tüketiminde gereksiz artışlara ve kaynak israfına neden olmaktadır.⁵⁶

2008 yılı itibariyle Kuveyt'te yıllık enflasyon rakamı %10,5 ile son 8 yılın en yüksek rakamına ulaşmıştır, 2009 yılı enflasyon oranının ise %6 civarında olması

⁵⁶ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008,s.19

beklenmektedir.⁵⁷ Bu rakamda petrol fiyatlarında meydana gelen yükseliş sonrası oluşan likidite fazlasının, artan nüfus ile oluşan talep artışının ve doların diğer para birimleri karşısındaki değer kaybının etkisi olmuştur.

Kuveyt'in temel kalkınma hedefleri içinde; yabancı sermayenin teşvik edilmesi, diğer ülkelerle imzalanan ticaret anlaşmalarının faal hale getirilmesi, tüketici güvenliğinin geliştirilmesi, Kuveytli genç nüfusun serbest teşebbüs geliştirme ve çalışma zihniyetini benimsemesi ayrıca Kuveyt'in bölgesel bir ticari merkez haline getirilmesi, iktisadi yapının güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi, ticari ve iktisadi düzenlemelerin DTÖ normlarına uyumlu hale getirilmesi, idari birimlerin ticari gelişmeye aktif bir şekilde katkı sağlamasının temini ve ticari mevzuatın geliştirilmesi gibi konular bulunmaktadır.⁵⁸

Ekonominin çeşitlendirilmesi ve petrole bağlı olmaktan çıkarılması, petrol dışı gelirlerin artırılması, değişken petrol fiyatları nedeniyle ekonomideki dalgalanmanın engellenmesi ve daha çok Kuveytliye iş sağlanması hükümetin önde gelen konularıdır.

İhracatında önde gelen ülkeler; Japonya (%18,4), Güney Kore (%14,6), Hindistan (%11,5), ABD (%8,9), Singapur (%7,9), Çin (%6,1)'dir. İthalatında önde gelen ülkeler ise ABD (%11,9), Japonya (%9,2), Almanya (%8,1), Çin (%7,6), Suudi Arabistan (%7), İtalya (%4,8), İngiltere (%4,2)'dir.⁵⁹

2.5.2 Tarım ve Hayvancılık

Kuveyt, coğrafi konumu ve iklim özellikleri nedeniyle tarım ve hayvancılık konularında kendine yetecek potansiyele sahip değildir. Tarım ve hayvancılık sektörlerinde yaratılan katma değer itibarıyla ekonomi içindeki payının 2008 yılında %0,3 olması bu durumu teyit etmektedir. Deniz ürünleri Kuveyt'in geleneksel üretim konularından biri olmasına karşılık sektör üretimi 25,30 milyon \$ civarında olduğu

⁵⁷ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

⁵⁸ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.20

⁵⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html> (08.12.2009)

belirtilmektedir. Kuveyt'in tarım ve hayvancılık sektörlerinin geliştirilmesine yönelik uyguladığı politikalar sayesinde bu sektörler tarafından oluşturulan katma değer 2000-2005 yılı arasında 140 milyon \$ dan 323 milyon \$ a yükselmiştir.⁶⁰

Kuveyt'te bitkisel üretimin yaklaşık %84'ünü domates salatalık ve biber oluşturmaktadır. Kümes hayvanları yetiştirilmekte, koyun, keçi, sığır ve deve yetiştirilmektedir. Balıkçılık Kuveyt'in geleneksel üretim konularındandır. Ancak tüm bunların sonucunda oluşturulan değerın ekonomiye katkısı tüm gelirler içerisinde sadece % 0,3 civarında kalmaktadır.⁶¹

2.5.3 Sanayi ve Ticaret

Kuveyt GSYH'sı 2008 yılında 158,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁶² Petrol dışı gelirlerin GSYH oranı 2008 de %7,9 oranında olup bunun ekonomiye katkısı yaklaşık 12,5 milyar dolar seviyesindedir. Bunun yaklaşık %5'lik kısmını rafine ürünler sektörü oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle petrole bağımlı sektörler dışındaki sanayi konularının toplam GSYH içindeki payı sadece %3 civarındadır.

İmalât sanayinin 2005 yılında GSYH'ya katkısı 6,058 milyar dolara ulaşmıştır.^{63*} Kuveyt'te 139 endüstriyel fabrika faaliyet göstermektedir.⁶⁴ Kuveyt sanayi üretimi içerisinde önemli yer tutan diğer bir sektör ise kimya sektörüdür. Kimya sektöründe faaliyet gösteren fabrikalarda gübre, etilen, polipropilen vb. petrokimya ürünlerinin üretimi yapılmaktadır. Kuveyt için önemli olan bir sektör de desalinasyon tesisleridir. Deniz suyundan tatlı su elde etmek için halen beş tesis mevcut olup, toplam kapasiteleri günde 1,19 milyon metreküptür. Üretim maliyetinin yaklaşık %85'i devlet tarafından karşılanmakta ve sübvansede edilmektedir.

Petrol ve petrokimya dışında tarım, kimya, plastik, tekstil, metal ürünler, çeşitli inşaat malzemeleri, gıda işleme, orman ürünleri, mobilya ve makine

⁶⁰T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.20

⁶¹ a.g.e.,s.20-22

⁶² www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

⁶³ * Dönüşümlerde 1Kuveyt Dinarı=3,45 ABD \$ esas alınmıştır.

⁶⁴ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008,s.23

konusunda faaliyet gösteren çeşitli firmalar bulunmaktadır. Kuveyt'in son yıllarda sanayinin geliştirilmesi politikaları sonucunda GSYH verileri sanayi sektörü tarafından yaratılan katma değerini arttırdığını göstermekte ve ekonomik faaliyetlerdeki artışa paralel olarak yakın gelecekte de bu artışın devam edeceği tahmin edilmektedir.

Petrol fiyatlarındaki tırmanış ve üretim miktarlarının yüksek olması Kuveyt ticari hayatını olumlu etkilemektedir. 2008 yılında reel GSYH'nın %6,3'lik bir büyüme oranı yakalamıştır. Ancak küresel ekonomik kriz ve petrol fiyatlarındaki 2008 yılına göre yaşanan gerileme ile bu rakamın 2009 da -%1,1 olacağı ancak 2010 yılı itibariyle tekrar artışa geçip %2,4 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.⁶⁵

Ticari hayatı etkilemesi beklenen bir diğer faktörde son dönemde gözlenen yüksek enflasyon rakamlarıdır. 2007 yılı tüketici fiyat endeksi yıllık artışı %5,5 olmuş ve bu oran 2008 yılında yaklaşık iki katına çıkarak %10,5 oranına ulaşmıştır. Enflasyon oranının 2009 yılında %6 ve 2010 yılında da %4,8 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.⁶⁶

Genel anlamda ticari değerlerdeki olumlu gidişin bir başka nedeni de, 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleşen yüksek nüfus artışlarıdır. 2005 yılında bir önceki yıla göre yıllık nüfus artışı %8,6 olarak gerçekleşmiş, 2006 yılında ise bu oran %6,4 olmuştur. Bu yüksek nüfus artışındaki en büyük etken her sene yurt dışından çalışmak üzere Kuveyt'e gelen yabancılarıdır.

Kuveyt Bankacılık sektörü petrol sektöründen sonra ekonominin en önemli itici gücüdür. Yüksek seyreden petrol fiyatları ve bundan kaynaklanan iş çevreleri ve tüketicinin artan güveni ile beraber yüksek net faiz oranları Kuveyt bankalarının 2005 ve 2006 yıllarında kârlılıklarında artışa yol açmıştır. Bununla beraber düzenleyici kurum olan Kuveyt Merkez Bankasının yakın takibi ve sektörü liberalize

⁶⁵ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (02.08.2009)

⁶⁶ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (02.08.2009)

eden politika tedbirleri, sektörün bölge ülkeleri arasında çok iyi bir yere gelmesine imkân sağlamıştır.⁶⁷

Kuveyt'te halen faaliyet gösteren 6 sı %100 Kuveytlilere ait 8 ticari banka ve İslami bankacılık, sanayi, gayrimenkul ve tasarruf alanlarında hizmet veren 4 banka ile birlikte toplam 12 banka vardır.⁶⁸ Kuveyt bankacılık sektörünün en önemli avantajı yüksek miktardaki sermaye gücüdür, merkez bankası mevduatlara uygulanan devlet garantisini kaldırmıştır. Yabancı bankalar Kuveyt'te sadece bir şube açabilmekle beraber bu uygulamanın Merkez Bankası tarafından değiştirileceği ifade edilmektedir.

Kuveyt, 2006 yılı itibariyle İslami bankacılık alanında 37,1 milyar \$'lık bir büyüklükle KİK ülkeleri arasında Suudi Arabistan'ı da geçerek finansal varlık yönünden birinci sıraya yükselmiştir. Söz konusu sektörün küresel olarak mali büyüklüğünün 2010 itibariyle 794 milyar dolara, 2015 itibariyle de 2 trilyon dolarlık hacime ulaşması beklenmektedir.⁶⁹

Kuveyt bugünkü durumu itibariyle turizm açısından cazip bir merkez olmasa da bu alanda yaptığı yatırımlarla eksikliğini giderme yolundadır. Failaka adası projesi ve Bubiyan adası projesi turizm alanında yapmayı düşündüğü önemli yatırımlarıdır. Planlanan yatırımların gerçekleşmesi durumunda önümüzdeki 20 yıl içinde turizm sektörünün istihdama %5 katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.⁷⁰

İnşaat ve gayrimenkul sektörü Kuveyt'in 2005 yılı GSYH'nın %6,6'sını oluşturmuştur. Kuveyt emlak talebini belirleyen unsurlar arasında ülkedeki ekonomik gelişmelere paralel olarak iş yeri ve yatırım amaçlı talepler ile ülkeye çalışmak için gelen yabancıların konut ihtiyacından doğan talep başta gelmektedir. Bundan başka Irak Savaşının sona ermesi ile ülkede artan istikrar, düşük faiz oranları, artan petrol fiyatlarına bağlı olarak piyasada oluşan likidite, ülkede faaliyet gösterecek yabancı firmaların işyeri amaçlı emlak talebindeki artış beklentisi ve sanayileşme

⁶⁷ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.27

⁶⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Kuveyt Ülke Bülteni, İstanbul, 2008, s.6

⁶⁹ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.29

⁷⁰ a.g.e.,s.30

politikalarıdır. Ancak küresel ekonomik krizin meydana getirdiği belirsizlik ortamına ve petrol fiyatlarında meydana gelen düşüşe bağlı olarak emlak piyasasında 2007 yılına kadar devam eden talep artışının azalma yönünde eğilim göstereceği bunun sektörde bir miktar daralma oluşturabileceği ancak devam eden devlet destekli turizm ve inşaat yatırımlarının bu noktadaki açığı kapatabileceği tahmin edilmektedir.

2.5.4 Enerji

Kuveyt'te enerji ihtiyacının temel kaynağı petroldür. Petrol ve petrokimya sektörünün geliştirilmesi amacıyla 2020 yılına kadar yapılması planlanan yatırım tutarı 55 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Bu tutarın önemli bir kısmını 2010 yılına kadar yapılacak yatırımlar oluşturmaktadır.⁷¹ Son 30 yıl içerisinde ülkede hem kişi başı, hem de genel elektrik tüketimi çok hızlı bir artış göstermiş olup, elektrik fiyatlarının devlet tarafından sübvansede edilmesi ile ekonomideki ve nüfustaki büyüme nedeniyle gelecek on yıl içerisinde de bu eğilimin artarak devam edeceği beklenmektedir.⁷²

Kuveyt'te 9200 megavat kapasiteli beş adet elektrik santrali mevcuttur. Talebin 7500 megavat olması nedeniyle, Al Zour bölgesinde yatırım bedeli 2 milyar dolar tutarında 2500 MW kapasiteli yeni bir santralin devreye sokulması planlanmaktadır.⁷³ Buna ilave olarak gazla çalışacak 1000 MW kapasiteli iki adet çevrim santralinin projelendirme çalışmaları devam etmektedir.

Kuveyt geçmiş dönemlerde komşularına oranla serbest gaz imkânları kısıtlı olan bir ülkedir. Mevcut doğalgaz üretiminin çoğu petrol üretiminin yan ürünü olarak elde edilen gazdır. Bu gazın büyük bir bölümü petrokimya sanayinin ihtiyacını karşılamada kullanılmıştır. Yeni bulunan gaz rezervlerine karşılık artan elektrik, petrokimya ve desalinasyon tesisleri enerji ihtiyacı nedeniyle komşulardan gaz alımı çalışmaları yapılmaktadır.

⁷¹ a.g.e., s.35

⁷² a.g.e., s.38

⁷³ a.g.e., s.38

2.5.5 Petrol ve Doğalgaz

Kuveyt, ekonomisi petrole ve petrole bağlı olarak gelişen petrokimya sanayine dayalı bir ülkedir. Kuveyt, 1975 yılında ülkedeki petrol faaliyetlerini devletleştirmiştir. 1980 yılında tamamlanan devletleştirme sonrasında petrol ile ilgili çalışmaları yürütmek amacıyla Kuwait Petroleum Corporation (KPC) adıyla faaliyet gösteren firma kurulmuştur.⁷⁴

2007 yılı itibariyle Kuveyt'in ispatlanmış petrol rezervinin 101,5 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁵ Söz konusu rezerv kapasitesi ile dünyanın dördüncü büyük petrol ülkesidir. Suudi Arabistan ile Kuveyt arasında bulunan tarafsız bölgedeki 5 milyar varillik rezervin Kuveyt'e ait olan kısmı da %50 oranında eklendiğinde söz konusu rezerv 104 milyar varile ulaşmaktadır. Mevcut üretim rakamlarıyla bu rezervin 115 yıl daha yeteceği hesaplanmaktadır.⁷⁶ 2000 yılında günlük yaklaşık 2 milyon varil petrol üretimi yapan Kuveyt, petrol üretimini yıllık ortalama %3,5 oranında artırarak 2008 yılında günlük 2,7 milyon varile çıkarmıştır.⁷⁷ Ham petrol ihracatı ise 2000 yılında günlük 1,2 milyon varilden 2008 yılında 1,7 milyon varile çıkmıştır.⁷⁸ 2000 yılında 25,78 \$/varil olan Kuveyt petrolünün fiyatı, 2001'de 21,37\$, 2002'de 23,61\$, 2003'te 26,89\$, 2004'te 34,08\$, 2005'te 48,68\$, 2006'da 58,88\$, 2007'de 66,35\$ ve 2008 yılında 91,18 \$ /varil olmuştur.⁷⁹ 2002 yılında artmaya başlayan petrol fiyatları yükselmeye devam ederek 2008 Mart ayında zirve yapmış ve Kuveyt ham petrolünün varil ihraç fiyatı 98,85 \$ kadar çıkmıştır. 2005, 2006, 2007'de günlük 2,6 milyon varil ve 2007'de günlük 2,7 milyon varil petrol üreten Kuveyt 2020 yılına kadar petrol üretimini günlük 4 milyon varile⁸⁰ çıkarmayı planlamakta ve bu amaçla mevcut petrol alt yapısının ve ihraç tesislerinin geliştirilmesi ve yenilerinin yapılması, yeni petrol sahalarının üretime açılması, yeni rafineri ve petrokimya tesislerinin inşası mevcut rafinerilerin modernizasyonu konularında projeler yapmaktadır.

⁷⁴ Züleyha Toykar, a.g.e., s.42

⁷⁵ www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/pdf/ASB2008.pdf (14.08.2009) s.17

⁷⁶ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.34

⁷⁷ www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/pdf/ASB2008.pdf (14.08.2009) s.21

⁷⁸ www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/pdf/ASB2008.pdf (14.08.2009) s.31

⁷⁹ www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/pdf/ASB2008.pdf (14.08.'009) s.113

⁸⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Kuveyt Ülke Bülteni**, İstanbul, 2008, s.4

Dünya petrol talebi incelendiğinde bu talebin %58,5'inin OECD ülkelerinden, %41,5'inin ise diğer ülkelerden kaynaklandığı görülmektedir. Çin son yıllarda yakaladığı yüksek büyümenin etkisiyle ikinci büyük petrol tüketicisi olmuştur. OECD üyesi Avrupa ülkeleri ise talebin %18,9'unu oluşturmaktadır. Ancak Avrupa ülkelerindeki büyüme oranlarındaki duraklama bu ülkelerin petrol taleplerinin yatay seviyelerde seyredeceğini göstermektedir.⁸¹

Petrol fiyat artışlarının altında; ülkelerin artan enerji ihtiyacı, petrol üreticisi ülkelerin artan talebi karşılayabilecek kapasiteye sahip olmamaları, petrol üreten ülkelerin politik riskleri, rafineri kapasitelerinin yetersiz oluşu, ABD dolarının değer kaybı, savaş sonrası Irak'ın beklenen üretimi gerçekleştirilemeyeşi, Nijerya'daki karışıklıklar, küresel ekonomik krizin oluşturduğu belirsizlik ortamı ve İran'ın nükleer programından kaynaklanan endişeler sayılabilir.

Kuveyt'in 2008 yılı itibariyle ispatlanmış doğal gaz rezervi 1,784 trilyon m³ tür⁸² ve doğal gaz ihracatı yapmamaktadır.⁸³ Kuveyt önceki dönemlerde komşularına oranla serbest gaz imkânları kısıtlı olan bir ülkedir. Günlük 25,4 milyon metre küp olan mevcut doğalgaz üretiminin çoğu petrol üretiminin yan ürünü olarak elde edilen gazdan oluşmaktadır. Bu gazın büyük kısmı da petrokimya sanayinin ihtiyacını karşılamada kullanılmaktadır. 2006 Mart ayında yapılan açıklamada, Kuzey Kuveyt'te 1 trilyon metre küp tutarında serbest doğalgaz ve 13 milyar varil petrol rezervi bulunduğu belirtilmiştir, hedeflenen üretim günlük 175 milyon kübik fit civarındadır. Bu rakamın 2010'da 1 milyar kübik fite ulaşması beklenmektedir. Basra Körfezi'nde Suudi Arabistan ile paylaşılan Dorra bölgesinde de 200 milyar metreküplük bir doğalgaz rezervi tespit edilmiş olup, yakında üretime başlanacak olan sahada hedeflenen üretim miktarı günlük 17 milyon metreküptür. Buradan elde edilen gaz Suudi Arabistan ile eşit paylaşılacaktır.⁸⁴

⁸¹ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.37

⁸² www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/pdf/ASB2008.pdf (14.08.2009) s.43

⁸³ www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/pdf/ASB2008.pdf (14.08.2009) s.39

⁸⁴ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008,s.38-39

2.5.6 Para ve Sermaye Piyasaları

Kuveyt borsasında işlem gören toplam 158 hisse senedinin 15'i yabancılara aittir. 2007 yılı toplam işlem hacmi 37,5 milyar Kuveyt Dinarı yaklaşık 10,9 milyar dolar olmuştur. Kuveyt Merkez Bankası'ndan 20 Mayıs 2007 tarihinde yapılan açıklama ile Kuveyt Dinarı'nın ABD dolarına endeksli tutulduğu kur politikasının terk edildiği bundan sonra milli para biriminin değişik para birimlerinden oluşacak bir sepete endeksli olacağı açıklanmıştır.⁸⁵

ABD dolarının diğer para birimleri karşısındaki değer kaybı dolar endeksli Kuveyt Dinarı sebebiyle Kuveyt'te yüksek enflasyona neden olmuştur. Kuveyt'te 2007 yılsonu TÜFE enflasyonu %5,5, 2008 yılı enflasyonu ise %10,5 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı enflasyon oranının ise %6 civarında olacağı tahmin edilmektedir.⁸⁶ 2006 yılında bütçe 51,933 milyar dolar ile tüm zamanların en yüksek fazlasını vermiştir. Bunun 45,107 milyar \$'ı mal ticareti fazlasıdır. 2006 yılında yurtdışına yapılan sermaye yatırımlarının bir göstergesi olarak sermaye ve finans hesabı açığı 47,992 milyar \$'a ulaşmıştır. 2006 yılında Kuveyt Merkez Bankası verilerine göre yurt dışına yapılan doğrudan sermaye yatırımı 7,790 milyar \$ (2,258 milyar KD) olup, bunun 3,340 milyar \$' ı (0,968 milyar KD) devlete aittir.⁸⁷

2.6 Ticari İlişkiler

2.6.1 Genel Durum

Kuveyt'in temel gelir kaynağı petrol olduğu için ödemeler dengesindeki durum doğrudan petrol fiyatları ile bağlantılıdır. Petrol fiyatlarında meydana gelen iniş çıkışlar gelirlerini doğrudan etkilemektedir. Ancak petrole olan ihtiyacın artması ve petrol fiyatlarının 2002 yılından sonra yükselmeye başlaması Kuveyt'in gelirlerini artırmıştır. Kuveyt sürekli dış ticaret fazlası veren bir ülkedir.

⁸⁵ a.g.e., s.40

⁸⁶ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1... (04.07.2009)

⁸⁷ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.42

Tablo 7. Kuveyt Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge
	Milyar Dolar		
2000	7,10	19,40	12,30
2001	7,80	16,20	8,40
2002	8,10	15,40	7,30
2003	9,90	21,80	11,90
2004	11,70	30,10	18,40
2005	15,70	46,90	31,20
2006	14,60	58,60	44,00
2007	17,70	60,20	42,50
2008	35,40	99,10	63,70
2009*	33,40	59,00	25,60

Kaynak: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (*IMF tahmini) (16.08.2009); World Economic and Financial Surveys Regional Economic Outlook Middle East and Central Asia, May 2009, derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 7’de görüldüğü gibi 2007 yılında Kuveyt ticaret fazlası 42,5 milyar \$ iken yaklaşık %50 artışla 2008 yılında bu rakam 63,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2007 yılı toplam ihracatının %95,2’lik kısmına karşılık gelen 59,257 milyar \$ petrol ihracatı olmak üzere toplam ihracat 62,223 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl ithalat bir önceki yıla göre %21’lik bir artışla 19,382 milyar \$’a yükselmiştir. 2007 yılı petrol dışı ürün ihracatına bakıldığında yıl sonu itibariyle bir önceki yıla göre %14,5’lik artışla 2,958 milyar \$’ a ulaşıldığı görülmektedir. 2008 yılı ihracatı bir önceki yıla göre %67 oranında artarak 99,1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artıştaki temel faktör petrol fiyatlarında yaşanan anormal yükseliştir. Aynı dönemde ithalatı ise iki katına çıkararak 17,7 milyar dolardan 35,4 milyar dolara ulaşmıştır. Kuveyt’te ithalatta alınan gümrük vergisi haricinde başka vergi alınmamaktadır, ayrıca KDV uygulaması da yoktur.⁸⁸

Ülkede resmi ihalelerde yerli ürünlere %10, KİK ülkeleri ürünlerine %5 fiyat avantajı sağlanmaktadır. Yani eşit şartlarda verilen fiyat tekliflerinde yerli ürünün daha pahalı olması durumunda tercih yerli üründen yana kullanılmaktadır.⁸⁹ Yine sadece Kuveyt vatandaşları ve firmaları yabancı firmalar için acentelik ve

⁸⁸ a.g.e., s.44

⁸⁹ a.g.e.,s46

distribütörlük yapabilmektedir, yabancı firmalar %55'e varan oranlarda gelir vergisine tabi tutulmaktadır.⁹⁰

Kuveyt ithalatta uygulanan gümrük vergisi oranlarının düşük olması sebebiyle serbest ticaret sistemine sahip gibi görünmesine rağmen yabancı faaliyetlerine getirilen kısıtlamalar, ticaret ve ekonomik faaliyetleri düzenleyen uygulamaların değişkenliği ve açık olmayışı, vergi sistemi, kamu alımlarında yerli firmalara sağlanan avantajlar, acentelik sistemi gibi pek çok husus nedeniyle serbest bir ekonomi olmaktan çok uzaktır.

2.6.2 Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri

Kuveyt ekonomisi petrole dayalıdır. Bütçe gelirlerinin en önemli ve temel kaynağını petrol gelirleri oluşturmaktadır. Kamu harcamaları petrolden elde edilen gelirler ile finanse edilmektedir. Bu sebeple petrol talebi, bu talebin karşılama oranı, bölgedeki istikrar, OPEC üyesi ülkelerin tutumları ve ABD dolarının diğer para birimleri karşısındaki değeri Kuveyt'in ödemeler dengesini etkileyen temel etkenlerdir.

Ancak tüm bu etkenlere rağmen petrole olan talebin dünyadaki ekonomik gelişmelere paralel olarak yıldan yıla artış göstermesi, petrol fiyatlarının özellikle son yıllarda rekor düzeylere yükselmesi Kuveyt' in ödemeler dengesi açısından zaten rahat olan konumunu daha da güçlendirmiştir. 2000 yılında 37,7 milyar dolar olan GSYH 2001 yılındaki %7,4'lük düşüşle 34,9 milyar dolara düşse de 2002 yılından sonra yükselen petrol fiyatlarına bağlı olarak sürekli yükselmiştir.

⁹⁰ a.g.e., s.47

Tablo 8. Kuveyt GSYH'nın Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	GSYH (Milyar \$)	Değişim (%)
2000	37,7	--
2001	34,9	-7,43
2002	38,1	9,17
2003	47,8	25,46
2004	59,4	24,27
2005	80,8	36,03
2006	101,5	25,62
2007	111,7	10,05
2008	158,0	41,45
2009*	106,2	-32,78

Kaynak: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (16.08.2009); (*IMF tahmini)

Yukarıdaki tablo 8'de görüldüğü gibi bu yükseliş 2002'de %9,17 olmuş, 2003'de %25,4; 2004'te %24,2; 2005'te %36; 2006'da %25,6; 2007'de %10 ve 2008'de ise %41,5 oranında artmıştır. Bu artışlarla birlikte 2000 yılında 37,7 milyar dolar olan Kuveyt GSYH'sı 2008 yılında 158 milyar dolar olmuştur. Petrol fiyatlarının nispeten düşmesi ve ekonomik kriz sebebiyle 2009 yılı GSYH'nın %32,7 oranında azalarak yaklaşık 106 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir.⁹¹

⁹¹www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009)

Tablo 9. Kuveyt'in İhracat Dağılımı ve İthalatı (milyar dolar)

Yıllar	Toplam Petrol İhracatı	Diğer	Re-Export	Toplam İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi
2000	18,183	1,253	2,086	19,436	7,156	12,279
2001	14,976	1,236	2,032	16,212	7,872	8,339
2002	14,056	1,294	2,161	15,351	9,000	6,351
2003	19,002	1,672	4,201	20,675	10,985	9,689
2004	26,674	2,054	6,312	28,729	12,005	16,723
2005	42,275	1,798	0,612	44,868	17,488	27,380
2006	53,130	2,536	6,409	55,667	15,982	39,685
2007	59,257	2,232	0,726	62,223	19,382	42,801
2008	94,343			99,100	35,400	63,700
2009*	55,460			59,000	33,400	25,600

Kaynak: <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=1&dil=TR&ulke=KWT> (18.09.2009) (* tahmini); T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri, Kuveyt, 2008, s.51, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 derlenmiştir.

Üstteki tablo 9'da görüldüğü üzere Kuveyt'in dış ticareti ortalama %95 oranında petrole bağımlıdır. İhracatın arttığı yıllar petrol gelirlerinin arttığı yıllardır. Kuveyt'in ithalatı da petrol fiyatları ile yakından ilgilidir, petrol fiyatlarının arttığı dönemlerde gelir artışına bağlı olarak ithalatında artma eğilimine girdiği gözlemlenmektedir. Toplam gelirler içerisinde petrol dışı gelirlerin yeri ortalama %5 civarındadır.

3. SUUDİ ARABİSTAN ÜLKE GÖRÜNÜMÜ

Suudi Arabistan Krallığı, Arap Yarımadası'nda bulunan en büyük ülkedir. Kuzeybatısında Ürdün, kuzeyinde ve kuzeydoğusunda Irak, doğusunda Katar, Kuveyt, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri, güneydoğusunda Umman, güneyinde Yemen, kuzeydoğusunda Basra Körfezi ve batısında ise Kızıldeniz bulunmaktadır. Başkenti Riyad olup önemli şehirleri Cidde ile Müslümanlarca kutsal olan Mekke ve Medine'dir. Suudi Arabistan'ın genel görünümü aşağıda verilmiştir. Bunlar:⁹²

Resmi Adı	: Suudi Arabistan Krallığı
İdari Yapısı	: Krallık
Başkent	: Riyad
Nüfusu	: 28,6 Milyon ⁹³
Dil	: Arapça
Din	: İslam
Para Birimi	: Suudi Arabistan Riyali (1 ABD \$ = 3.745 SAR)
GSYH	: 481,6 milyar\$ (2008), 374 milyar\$ (2009 IMF tahmini) ⁹⁴
Kişi Başı GSYİH	: 20.500 \$ (2008), 14.600 \$ (2009 IMF tahmini) ⁹⁵
GSYH Büyüme Hızı	: %4,2
Enflasyon Oranı	: % 7,7 (2008), % 4,8 (2009 IMF tahmini) ⁹⁶
İşsizlik Oranı	: % 11,8 ⁹⁷
Yüzölçümü	: 2.15 milyon km ²
Kıyı Uzunluğu	: 2640 km
Komşu Ülke Sınırları	: Irak 814 km, Ürdün 744km, Kuveyt 222km, Umman 676 km, Birleşik Arap Emirlikleri 457km, Katar 60 km, Yemen 1458 km ⁹⁸
Etnik Yapı	: %90 Arap, %10 Afrikalı ve Asyalı

3.1 Suudi Arabistan'ın Tarihi

Arap Yarımadası'nın Mezopotamya, Filistin, Irak, Suriye ve Yemen gibi kısımları tarihte bazı önemli olaylara sahne olduğu halde bugünkü Suudi Arabistan topraklarını oluşturan Hicaz ve Necd bölgelerinde İslamiyet'in doğuşuna kadar bir

⁹² <http://www.cogرافya.gen.tr/siyasi/devletler/suudi-arabistan.htm> (20.08.2009)

⁹³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (20.08.2009)

⁹⁴ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009)

⁹⁵ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009)

⁹⁶ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009)

⁹⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (20.08.2009)

⁹⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (20.08.2009)

devlet yapısının olmadığı görülmektedir. İslamiyet'in doğuşu ile birlikte ise bu topraklarda zayıf da olsa Bizans ve İran nüfuzu görülmekte, bazen de bu topraklar da büyük devletlerin sürtüşmeleri gözlenmektedir.⁹⁹

İslam Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra devletin merkezi önce Şam'a sonra da Bağdat'a taşınmış ve Mekke ile Medine'nin kutsallığı dışında bu bölge petrolün bulunmasına kadar unutulmuştur.

1744 yılında İslam vaizlerinden "Muhammed bin Abdel-Vahhab" yalın bir İslam dini formu oluşturmak amacı ile Arabistan'ın merkezindeki Necd şehrinin yöneticisi Muhammed bin Suud ile birlikte çalışmaya başlamıştır. Böylece gelecekte Al Suud ailesinin bütün Arap Yarımadası'nı kontrol etmesine zemin hazırlanmış ve İslami kurallara dayanan bir yasal sistemin Suudi Kraliyet ailesinin yönetiminde olmasına imkân verilmiştir.¹⁰⁰

Petrol, bölgelerini kontrol altına almaya yönelik İngiliz politikaları sonucunda Osmanlı Devletine karşı mücadele eden aileler I. Dünya Savaşı'dan sonra bölgede krallıklar kurmuşlardır. Hicaz ve Necd bölgesi, Suud Ailesi'nin kontrolüne girmiş ve Abdülaziz Bin Suud da Suudi Arabistan'ın ilk kralı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren bölgede devlet kurma çalışmaları sürdürülmüş ve 22 Eylül 1932 tarihinde Kral Abdülaziz Suudi Arabistan Kraliyet Devleti'ni ilan etmiştir. Suudi Arabistan'ı 1953'e kadar kurucu Kral Abdülaziz, 1953-1964 yılları arasında Kral Suud, 1964-1975 arasında Kral Faysal, 1975-1982 arasında Kral Halid, 1982-2005 yılları arasında Kral Fahd idare etmiştir. Kral Fahd'ın 2005 Temmuz'un da ölmesinden sonra yönetime veliaht prens Abdullah geçmiştir¹⁰¹. Krallık kardeşlerin tamamı ölene kadar en büyük kardeşe geçtiğinden Suudi Arabistan yönetiminde hep yaşlı krallar bulunmaktadır.

⁹⁹ Züleyha Toykar, a.g.e., s.25

¹⁰⁰ İnci Selin Aydın, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, İGEME, Ankara, 2008, s.2-3

¹⁰¹ İnci Selin Aydın, a.g.e., s.3

3.2 İdari ve Siyasi Yapı

Suudi Arabistan “Al Saud” ailesi tarafından mutlak monarşi ile yönetilen bir ülkedir. 1982 yılından bu yana ülke yönetiminde olan Fahd bin Abdel-Aziz al-Saud’un ölümünün ardından 2005 yılında Abdullah bin Abdel-Aziz al-Saud yönetime geçmiştir. Yönetim ile ilgili anayasa 1992 yılında yürürlüğe girmiş olup; burada Kur’an-ı Kerim’in hadislerin ve Peygamber’in sünnet olarak bilinen uygulamaları yer almaktadır. Anayasa ayrıca kraliyette kimlerin birbirinin yerini alacağını da belirlemektedir. Kral varis olarak kurucu kral Abdel-Aziz soyundan gelme oğullarından birini seçer. Seçilen varis ya da taç giymiş kral, idaredeki Kral’ın ölümünden sonra yönetimi devralır.¹⁰²

İslami kurallara göre yönetilen Suudi Arabistan’da seçilmiş bir parlamento, siyasi partiler ve seçim sistemi bulunmamaktadır. 1953 yılında kurulan bakanlar konseyi, hem kanun yapma gücünü hem de yürütmeyi elinde bulundurmaktadır. Bakanlar Kral tarafından atanmakta olup, Kral’a karşı sorumludur. Ayrıca Kral 30 gün içinde Konsey’in aldığı herhangi bir kararı veto etme yetkisine sahiptir. Ülkede 13 adet Bölgesel Konsey bulunmaktadır ve bu konseylerden her biri Kral tarafından atanan bölge valileri tarafından yönetilmektedir. Ülkedeki 178 adet belediyenin yetkileri ise yerel planlama kararları ile sınırlandırılmıştır.

Ülkedeki adalet mekanizmasının iyi işlemediği ve özellikle mahkeme önünde yabancıların eşit muamele görmediği yönünde dış çevrelerden yoğun eleştiriler almaktadır. Şer’i meselelerle ilgili davalar şeriat mahkemelerinde ele alınmakta; vergi işlemleri, şirket işleri ve elektrik, gaz, su gibi hayata ilişkin meselelerde davalara idari mekanizmalar bakmaktadır. Yerel mahkemelerin ağır suçlarla ilgili olmayan kararlarının temyiz edilip edilmeyeceğine Adalet Bakanlığı, ağır suçların temyiz edilip edilmeyeceğine ise üç hakimden oluşan bir kurul karar vermektedir. Ülkede biri Riyad’ta, diğeri ise Mekke’de olmak üzere iki temyiz mahkemesi bulunmaktadır.

¹⁰² a.g.e. , s.3

3.3 Coğrafi Yapı

Suudi Arabistan 2,15 milyon km² yüzölçümüne sahiptir. Güneyinde ve güneydoğusunda bulunan Yemen, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri nedeni ile Hint Okyanusu ve Umman Körfezi'ne kıyısı bulunmamakla birlikte batıda Kızıldeniz ve doğuda Basra Körfezi'nde uzun bir kıyı şeridine sahiptir. Kuzeyde Kuveyt, Irak ve Ürdün ile komşudur. 3000 metreye yakın yüksekliğe rağmen ülke arazisi düz ve ulaşımına uygundur. İklim her mevsim sıcak ve kuraktır. Ülkede akarsu ve göl bulunmamakta hurma dışında sulama yapmadan yetişebilecek meyve ya da sebze bulunmamaktadır. Kızıldeniz kıyısındaki bazı alanlara yağmur yağmasına rağmen, sahildeki Cidde kentine ve sahile yakın Mekke ve Medine şehirlerine yeterli miktarda yağış düşmemektedir. Yağmur suları barajlarda toplansa da yakın zamana kadar tarımsal bakımdan kendine yeterli hale gelmesi mümkün gözükmemektedir. Su kıtlığı, ülkedeki tarımsal üretimi ve sanayileşmeyi zorlaştıran bir unsur olarak durmaktadır.¹⁰³

3.4 Sosyal ve Demografik Görünüm

Suudi Arabistan 28,6 milyon nüfusa sahiptir. Bu nüfusun yaklaşık %25'i yabancıdır. Nüfusun %50'si 19 yaşın altındadır. Kadın ve erkek nüfusu yaklaşık olarak eşittir. Nüfus artış hızı %2,5 oranındadır. Ortalama ömür 76 yıl olup bu süre erkeklerde 74,2 kadınlar da ise 78,4 yıldır. Nüfusun %82'si şehirlerde yaşamaktadır. İşsizlik oranı %11,8'dir. Okuma yazma oranı %78,8 civarındadır.¹⁰⁴ Eğitim çağındaki nüfusun yüksek öğrenime gitme oranı ortalama %32'dir. Ülkede 12 tane üniversite ve 393 tanede hastane bulunmaktadır.¹⁰⁵ Sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanmak ücretsizdir. Kamu harcamaları petrol gelirlerinden elde edilen bütçe fazlası ile karşılanmaktadır. Ülke nüfusu batıda Kızıldeniz kıyısındaki Mekke, Medine ve Cidde, ortada Başkent Riyad ve doğuda Dammam bölgesinde yoğunlaşmıştır. Nüfusun tamamına yakını şehirlerde yaşamaktadır. Ülkede eğitimden kaynaklanan sorunlar nedeniyle yetişmiş ve donanımlı Suudlu vatandaş bulmak zordur. Çalışma çağındaki yaklaşık %7'si çalışmakta onlarda polislik, askerlik,

¹⁰³ a.g.e., s.4

¹⁰⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (22.08.2009)

¹⁰⁵T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri 2008**, Cidde, 2009, s.7

banka memurluğu gibi büro işlerinde görev yapmaktadır. Halkın büyük bir çoğunluğu gerçek anlamda işsizdir.

3.5 Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısı

Suudi Arabistan ekonomisi petrole dayanmaktadır. 1991 yılında sona eren Körfez Savaşı'ndan bugüne kadar GSYH'nın cari fiyatlarla %35'inden fazlasını petrol gelirleri oluşturmaktadır. Bu oran ham petrol fiyatlarındaki artış sebebiyle 2004 yılında %40'a, 2005,2006 yıllarında yaklaşık %50, 2007'de %54, 2008'de ise %58'e yükselmiştir.¹⁰⁶ Kamu gelirlerinin %80'i, ihracat gelirlerinin ise %90'ı petrol sektöründen elde edilmektedir.¹⁰⁷

Suudi Arabistan hükümetin öncelikli hedefleri arasında daha fazla zenginlik değil, doğal kaynaklara ve yabancı iş gücüne olan bağımlılığı azaltmaktır. Bunun için yerli sanayinin gelişmesi teşvik edilirken yabancı işçi çalıştırılması üzerine kısıtlamalar getirilmektedir. Kamu yatırımlarının artırılarak ekonomik çeşitliliğin sağlanması ve yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi; petrole bağlı kalınmaması, vatandaşlar için yeni iş imkânları yaratılması ve refah seviyesinin korunması Suudi yönetimi tarafından önem verilen konulardır.

3.5.1 Genel Ekonomik Görünüm

Suudi Arabistan ekonomisinin temel kaynağını petrol gelirleri oluşturmaktadır. Global ekonomik büyümeye bağlı olarak artan petrol talebine cevap verebilen Suudi Arabistan buradan elde ettiği gelirler sayesinde halkına refah içinde yaşama imkânı sunabilmektedir. Ucuz petrol ürünleri sayesinde lüks araçlara binilebilmekte, petrolden elde edilen ucuz elektrik enerjisi ile kapalı mekânlar serinletilmekte, ucuz enerji sayesinde tuzlu su tatlı suya çevrilebilmekte, yeraltı suyu düşük maliyetle çıkarılıp tarım yapılabilenmekte, petrolün hammadde olarak kullanıldığı sanayi tesisleri kurularak birçok ürün düşük maliyetle üretilmektedir.

¹⁰⁶ a.g.e.,s.15

¹⁰⁷ İnci Selin Aydın, a.g.e., s.9

Aşağıdaki tablo 10’da görüldüğü gibi 2000 yılında yaklaşık 189 milyar \$ olan GSYH 2001 ve 2002 yıllarında da sırasıyla 183 ve 189 milyar \$ düzeylerinde olmuş ancak petrol fiyatlarında başlayan yükselmeye paralel olarak sonraki yıllarda sürekli artmıştır. 2007 yılında yaklaşık 382 milyar \$ ulaşan GSYH 2008’de tavan yapan petrol fiyatları sonucunda zirve yaparak 481 milyar doları bulmuştur.

Tablo 10. Suudi Arabistan’ın Temel Ekonomik Göstergeleri(2000-2009)

Ekonomik Göstergeler	GSYH	İhracat	İthalat	Cari İşlemler Dengesi	GSYH Artış Oranı	Enflasyon
Yıllar	Milyar dolar				% değişim	
2000	188,7	77,40	30,01	14,3	---	0,1
2001	183,2	67,90	31,10	9,3	-2,9	0,1
2002	188,8	72,50	29,70	11,9	3,0	0,2
2003	214,8	93,20	33,90	28,1	13,7	0,6
2004	250,6	126,10	40,90	62,1	16,6	0,3
2005	315,7	160,00	44,90	90,6	26,0	0,6
2006	356,6	207,70	64,10	99,6	13,0	2,3
2007	381,9	233,30	82,50	95,7	7,0	4,1
2008	481,6	313,40	100,80	139,0	26,1	9,8
2009*	374,0				-22,3	5,5

Kaynak:www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009) (*IMF tahmini)

2008 senesine göre göreceli olarak fiyatı düşen petrol sebebiyle Suudi Arabistan’ın 2009 yılı GSYH’nın 374 milyar \$ seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. GSYH’da ki bu değişimlere uygun olarak 2000 yılında 9.300 \$ seviyesinde olan kişi başı GSYH zaman içinde sürekli artış göstererek 2008 yılında 19.300 \$ seviyesine ulaşmıştır; petrol fiyatlarındaki nisbi düşüş ve küresel ekonomik kriz ile bunun 2009 yılında 14.600 \$ seviyelerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.¹⁰⁸ Cari işlemler dengesi 2008 yılı sonu itibariyle GSYH’nın %29’u oranına karşılık olarak 139 milyar \$ fazla vermiştir.

¹⁰⁸www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009)

2008 yılında finans, sigorta, gayri menkul sektörleri nominal GSYH'nın %12'sini, kamu hizmetleri %17'sini, ticaret, restoran ve oteller %8'ini oluşturmuştur.¹⁰⁹

2000'li yılların başlarında %1'in altında seyreden enflasyon rakamları 2006 yılında %2,3; 2007 yılında %4,1 olmuş ve 2008 yılı sonunda yıllık %7,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran son on yıl içerisinde Suudi Arabistan'ın karşılaştığı en yüksek enflasyon oranıdır. 2009 yılında bu oranın %5,5 civarında olması beklenmektedir.¹¹⁰ Enflasyonun yükselmesinin altında, artan petrol fiyatları sebebiyle oluşan likidite sonucu talebin artması, doların diğer para birimleri karşısındaki değer kaybı sonucu buna bağlı olan Riyal'in alım gücünün azalması gibi nedenlerin olduğu düşünülmektedir.

Ülkenin idari ve finans merkezi olan Riyad'ta petrole dayalı sanayi gelişmiş, diğer körfez ülkelerine olan yakınlık da bu gelişmede etkili olmuştur. Mekke başta olmak üzere Medine'nin de içinde bulunduğu Hicaz bölgesi her yıl tekrarlanan Hac ziyaretleri sebebiyle turizm ekonomisi yönünden gelişimini sürdürmekte ve bu sebeple bölge her yıl yüksek miktarda turizm gelirin kavuşmaktadır. Ayrıca Rabigh'te kurulması planlanan 'Kral Abdullah Ekonomik Şehri' , Medine'de kurulacak olan 'Bilgi Ekonomisi Şehri' ve hızlı tren ağı projeleri Hicaz bölgesi için önemli yatırımlardır.

3.5.2 Tarım ve Hayvancılık

Hava koşulları sebebiyle Suudi Arabistan topraklarının sadece %2'si tarıma uygundur ve ekim yapılmaktadır %39'u ise otlak olarak kullanılmaktadır. Ekilebilir alanların büyük kısmı yeterli yağış alan güneybatı bölgesindedir. Devletin kendi kendine yeterlilik politikası sonucunda tarıma verdiği destekler devam etse de sektördeki büyüme yavaş olmaktadır. 2008 yılı itibariyle tarım sektörünün GSYH içindeki payı %3,1 olmuştur.¹¹¹

¹⁰⁹ http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (30.11.2009); Evren Subaşı, Suudi Arabistan Ülke Raporu, İGEME, Ankara, 2009, s.15

¹¹⁰ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009)

¹¹¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (31.10.2009)

Tarım ürünleri olarak buğday, arpa, domates, kavun, karpuz yetiştirilmektedir. Ancak tarımsal ürünlerin başında hurma gelmektedir. İlerleyen teknoloji sayesinde et, balık ve kümes hayvanları üretiminin de arttığı görülmektedir.

Gıda üretiminde kendi kendine yeterli olmamasına rağmen 2007 yılında 137 bin ton üzüm üretimi yapılmış, aynı yıl 59 bin ton arpa ve buğday üretilmiştir.¹¹² Ayrıca yine 2007 yılı itibariyle 980 bin ton da hurma üretimi yapılmıştır. Hububat, meyve ve sebze üretiminde yer altı suyunun kullanılması ve bunu besleyen kaynakların olmaması, yeterli yağışın olmaması gibi sebeplerle bu üretim seviyelerinin sürdürülebilirliği zor görünmektedir.

Suudi Arabistan her yıl yaklaşık olarak 8 milyar \$ civarında canlı hayvan ile işlenmiş ve işlenmemiş gıda ithalatı yapmakta; yaklaşık 1 milyar \$ değerinde de hurma dahil gıda maddesi ihracatı yapmaktadır.¹¹³

3.5.3 Sanayi ve Ticaret

Suudi Arabistan'da güçlü bir petro-kimya, çimento ve desalinasyon sanayi yanında gıda ve hafif tüketim sanayi de vardır. Et, süt ve süt ürünleri, yumurta üretimi büyük işletmeler tarafından ithal hammadde kullanılarak yapılmaktadır. Alkol, uyuşturucu ve silah dışında hemen her malın ithalat ve ihracatı serbesttir. Her yerleşim bölgesinde alış-veriş yapılabilecek büyük marketler bulunmaktadır. Ticaret bütün vatandaşlarına serbesttir. Yabancılar ülkede kurdukları firmalar aracılığı ile ticaret yapabilmektedir. Ancak uygulamada birçok yabancı güvendiği bir Suudi vatandaşı aracılığı ile ticaret yapmaktadır.

Petrol ve doğal gazın dışında Suudi Arabistan zengin maden rezervlerine ve altın, gümüş, bakır, çinko, boksit, magnezit ve fosfat gibi endüstride kullanılan madenlere sahip bir ülkedir. Son yıllarda bu kaynakların ekonomiye kazandırılması konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

¹¹² T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri 2008**, Cidde, 2009, s.15

¹¹³ İnci Selin Aydın, a.g.e., s.14

Ekonomisini çeşitlendirme ve petrole olan bağımlılığını azaltmaya çalışan Suudi Arabistan sanayi alt yapısını artırarak yeni istihdam yaratmayı da planlamaktadır. Devletin kontrolünde olan ağır sanayi oldukça gelişmiş olmasına rağmen, inşaat malzemeleri, cam, seramik, metal ürünler, makine, kimyasal ürünler, işlenmiş gıda, tekstil, giyim, deri ürünleri, mobilya ve kağıt üretimi yapan küçük işletmeler büyümemişlerdir. Sanayi Bakanlığı'nın verilerine göre toplamda yaklaşık 400.000 kişinin çalıştığı 3.900 sanayi kuruluşu bulunmaktadır.¹¹⁴

Ekonomik büyümenin motor sektörü konumunda olan inşaat sektörü petrol gelirleri ve devletin harcamaları ile orantılı gelişme göstermektedir. Son yıllarda inşaat sektörünün GSYH'dan aldığı pay %9 seviyelerinde olmuştur. Artan petrol fiyatlarına bağlı olarak artan GSYH ve oluşan dış ticaret fazlası kamu yatırımlarının ve özel sektör yatırımlarının artmasına neden olmuş, petrol sahası, sanayi tesisi inşaatları, elektrik ve su santrali inşaatları, ülkenin çeşitli bölgelerinde kurulmaya çalışılan sanayi ve ekonomi şehirleri inşaat sektöründe talep artışına yol açmıştır.

Suudi Arabistan'da turizmin temeli her yıl hac ve umre yapmak için ülkeye gelen Müslümanların oluşturduğu inanç turizmidir. Bunun dışında iş ve Körfez ülkeleri arasında yapılan eğlence turizmi de vardır. 2007 yılında Suudi Arabistan'a gelen toplam ziyaretçi sayısı 13,5 milyon olup bunun büyük çoğunluğunu hac ve umre için gelenler oluşturmaktadır.¹¹⁵

3.5.4 Enerji

Suudi Arabistan'ın temel enerji kaynağı petroldür. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %25'ine karşılık gelen 266,7 milyar varil ispatlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Günlük petrol üretimi 10,78 milyon varil, günlük tüketimi ise 2,38 milyon varildir. Ayrıca zengin doğalgaz kaynakları da vardır. Tespit edilen doğalgaz rezervi 7,319 trilyon metre küptür. Doğal üretimi 80,44 milyon metre küp olup tamamını kendisi tüketmektedir. Elektrik enerjisi petrol kullanılarak elde

¹¹⁴ a.g.e., s.16

¹¹⁵ T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri 2008**, Cidde, 2009, s.17

edilmektedir. 2007 yılı elektrik üretimi 179,1 milyar KWH, tüketimi ise 165,1 milyon KWH'tır. Elektriğin ihracatı ya da ithalatı yapılmamaktadır.¹¹⁶

3.5.5 Petrol ve Doğalgaz

Dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip (yaklaşık 266,7 milyar varil ispatlanmış rezervi ile tüm dünya petrol rezervlerinin % 25'i) Suudi Arabistan petrol ihracatında dünyada ilk sırada gelmektedir.¹¹⁷ Mevcut üretim miktarı ile bu rezervlerin yeni petrol sahalarının da tespit edilmesiyle yaklaşık 100 yıllık tüketim için yeterli olacağı düşünülmektedir.

OPEC ülkeleri içinde de üretimin yaklaşık üçte birini elinde bulunduran Suudi Arabistan en büyük üretici konumundadır. Suudi Arabistan'ın sahip olduğu petrol rezervleri ülkenin doğusunda yer alan Gavar, Sefaniye, Abgaik ve Berri bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bu dört bölge Suudi Arabistan'ın toplam rezervlerinin %45'ine ve toplam üretimin %85'ine sahiptir. Suudi Arabistan'ın aynı zaman da Kuveyt ile sınırında yer alan tarafsız bölgede 5 milyar varil kapasiteli rezervleri de paylaşmaktadır. 2008 yılında Suudi Arabistan'ın 309,8 milyar \$ olan toplam ihracatının %87'sini petrol ihracatının oluşturduğu, petrol dışı ihraç malları arasında ise en büyük payın petrokimyasallar ile plastiklere ait olduğu görülmektedir. 2008 yılı petrol üretimi günlük 10,78 milyon varildir. Bu üretimin günlük 8,728 milyon varillik kısmı ihraç edilmiştir.¹¹⁸ 2009'da günlük 8,1 milyon varillik üretimin 6,3 milyon varilinin; 2010'da ise günlük 8,2 milyon varillik üretimin 6,4 milyon varilinin ihraç edileceği tahmin edilmektedir.¹¹⁹

Suudi Arabistan'ın 2008 yılı petrol dışı gelirlerinin GSYH'da ki payı %14'tür. Bu oranın büyük kısmını da petrolden elde edilen ürünlerin ve petrokimyasalların oluşturduğu düşünülürse petrolden elde edilen gelirin GSYH'nın %90'dan fazlasına karşılık geldiği görülmektedir. Suudi Arabistan Petrol Şirketi (Saudi Aramco), Krallığın neredeyse tüm üretimini gerçekleştirmektedir. Yabancı firmalar işletme ve mülkiyet hakları Aramco'da kalmak suretiyle ekipman ve altyapı

¹¹⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (31.10.2009)

¹¹⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (31.10.2009)

¹¹⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (31.10.2009)

¹¹⁹ <http://www.opec.org/library/World%20Oil%20Outlook/WorldOilOutlook09.html> (31.10.2009)

faaliyetleriyle ilgili olarak, anahtar teslimi iş anlaşmaları yoluyla bu ülkede faaliyet sürdürebilmektedir. Suudi Arabistan 7,319 trilyon metre küp doğal gaz rezervi ile dünyada dördüncü sıradadır. 2008 yılındaki doğal gaz üretimi ise 80,44 milyar metre küp ile dünyada dokuzuncu sırada gelmektedir, doğalgaz üretiminin tamamını kendisi kullanmaktadır.¹²⁰

3.5.6 Para ve Sermaye Piyasaları

Suudi Arabistan cari ödemeler dengesi sürekli fazla veren bir ülkedir. Yükselen petrol fiyatları sayesinde gelirlerini artırmakta harcamalar ve kamu giderlerinin finansmanı konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamamaktadır. Resmi verilere göre 2000–2005 yılları arasında 20 ile 30 milyar dolar arasında değişen döviz rezervleri; 2006 yılından itibaren yükselen ve 2008’de tavan yapan petrol fiyatları sayesinde 2006’da 225 milyar \$, 2007’de 305 milyar \$ ve 2008’de 433 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. Rezervlerin genellikle ABD doları olarak tutulduğu ve fazlanın ABD’nin açıklarının kapatılmasında kullanıldığı düşünülmektedir. Büyük hacimli işlemlerin yapıldığı bir sermaye piyasası vardır. 2007 yılında işlem gören senetlerin toplam değeri 148 milyar dolar seviyesindedir.¹²¹ Ancak borsa reel ekonomideki gelişmelerle alâkasız hareketler gösterebilmektedir.

Suudi Arabistan’da dördü tamamıyla devlete ait olan toplam 11 adet ticari banka mevcuttur. Devlete ait Ulusal Ticari Banka (NCB), Riyad Bank, Al-Rajhi Bankacılık ve Yatırım Firması ile El-Bilad Bank İslami ilkeler ile faaliyet göstermektedir. Geriye kalan 7 ticari banka ise yabancı ortaklığa sahiptir. Suudi Arabistan’da yatırım bankacılığı, özel sektör ve bazı kamu sektörü projelerine orta ve uzun vadeli fon temin eden Suudi Kalkınma Fonu ile Suudi Sınai Kalkınma Fonu tarafından yerine getirilmektedir. Alman Deutsche Bank, Fransız BNP Paribas ve ABD’li J.P. Morgan Chase Bank, yatırım bankacılığı konusunda Suudi Arabistan’da faaliyet göstermek amacıyla izin almış üç batılı bankadır.¹²²

¹²⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (31.10.2009)

¹²¹ T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan’ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri 2008**, Cidde, 2009, s.17

¹²² İnci Selin Aydın, a.g.e., s.17

3.6 Ticari İlişkiler

3.6.1 Genel Durum

Suudi Arabistan ekonomisi; ticaretin milli hasılaya oranı ve ülkede bulunan yabancıların sayısı bakımından dünyanın en dışa açık ülkelerinden biridir. 2008 yılında 481 milyar \$ GSYH'ya karşılık 313,4 milyar \$ ihracat ve 100,8 milyar \$ ithalat olmak üzere toplam ticaret hacmi 414,2 milyar \$'dır.¹²³ Ülke nüfusunun %25'ini teşkil etmelerine rağmen bütün zahmet ve beceri gerektiren işler yabancılar tarafından yapılmaktadır.

Tablo 11. Suudi Arabistan'ın Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge
	Milyar \$		
2000	30,01	77,40	47,30
2001	31,10	67,90	36,80
2002	29,70	72,50	42,80
2003	33,90	93,20	59,30
2004	40,90	126,10	85,20
2005	44,90	160,00	115,10
2006	64,10	207,70	143,60
2007	82,50	233,30	150,80
2008	100,80	313,40	198,30
2009	-	-	-

Kaynak: <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke> (12.10.2009), İnci Selin Aydın, Suudi Arabistan Ülke Raporu, İGEME, Ankara,2008, s.18 derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 11'de görüldüğü gibi 2000 yılında 77,4 milyar dolar düzeyinde olan ihracatı 2001 yılında %13 azalarak 67,9 milyar dolar olmuştur. 72,5 milyar dolar ile 2002 yılında başlayan artış sonraki yıllarda devam etmiş ve 2007 yılında 233,3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışta temel etken 2003 yılından sonra hızla artmaya başlayan petrol fiyatlarıdır. 2003 yılından sonraki petrol fiyatlarının yükselme seyirinde ortalama %26 seviyesinde olan ihracattaki artış, ithalatında da kendini göstermiş ve ithalatındaki artış yıllık ortalama %22 seviyesinde gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan'ın malını satamamak gibi bir kaygısı yoktur. İhracatında ve ithalatında hiçbir ülkenin değerine göre fazla bir payı da yoktur. 2008 yılında en fazla ihracat yaptığı ABD'nin bile ihracatındaki payı %16,5

¹²³www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2009&scsm=1&srt=country&ds=.&br=1 (04.07.2009)

seviyesindedir. En çok ihracat yaptığı ilk beş ülkenin ihracatındaki payı %53,4 seviyesindedir. İthalatta durum daha da dengelidir. En büyük tedarikçisi durumundaki ABD'nin ithalatındaki payı %13 ve en fazla ithalat yaptığı ilk beş ülkenin toplam ithalatındaki payı %43,1 civarındadır. 2008 yılında Japonya %16,2; ABD %16,5; Güney Kore %9,1; Çin %7,2 ve Singapur %4,4 ile ihracatında ilk beş sırayı almıştır. İthalatındaki ilk beş ülkenin durumu ise 2008 yılı için ABD %13; Çin %7,9; Almanya %9,5; Japonya %7,9 ve İtalya %4,8 şeklindedir.¹²⁴

Suudi Arabistan muazzam petrol gelirleri sayesinde ödemeler dengesi açısından sürekli fazla veren bir ülkedir. Petrol gelirleri ortalama bütçe gelirlerinin %75'ine, GSYH'nın %45'ine, ihracat gelirlerinin %90'na karşılık gelmektedir.¹²⁵ Bu fazlalığın siyasi ortağı konumundaki ABD'nin konumunu güçlendirmek ve doları desteklemek için ABD doları olarak rezerve edildiği düşünülmektedir.

3.6.2 Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri

Suudi Arabistan ekonomisi 1999 yılından bu tarafa cari işlemler fazlası vermektedir. Bu dönemdeki toplam cari işlemler fazlası 200 milyar ABD \$ civarındadır. Petrol fiyatlarındaki artışın ABD'nin desteği ile sağlandığı iddiasının doğru kabul edilmesi halinde, cari işlemler fazlasının bu ülkeye borç olarak verilmesi sonucu akla gelmektedir.

Sürekli cari işlemler fazlası verilen 1999 yılından bu yana, verilen 410 milyar dolar civarındaki fazlanın 117 milyar dolarlık kısmı sermaye çıkışı şeklinde tecelli ederken, rezervlerinde 293,5 milyar dolar artış olmuştur. Rezervlerin genellikle ABD doları olarak tutulduğu, rezervler ister artırsın ister ABD'ye borç verilsin Suudi Arabistan'ın cari işlemler fazlasının ABD'nin açıklarının kapatılmasında kullanıldığı tahmin edilmektedir.

¹²⁴ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=244&icerikID=347&dil=TR> (08.12.2009); T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Suudi Arabistan Krallığı**, Ankara, 2009, s.2

¹²⁵ <http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=87> (02.11.2009)

Tablo 12. Suudi Arabistan'ın GSYH'nın Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	GSYH (Milyar \$)	Değişim (%)
2000	188,60	--
2001	183,20	-2,86
2002	188,80	3,06
2003	214,80	13,77
2004	250,60	16,67
2005	315,70	25,98
2006	356,60	12,96
2007	381,90	7,09
2008	481,60	26,11
2009*	374,00	-22,34

Kaynak: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/weodata/weorept.aspx?sy=2000
&ey=2009&scsm=1&sort=country&ds=.&br=1 (04.07.2009) (*IMF tahmini)

Yukarıdaki tablo 12 incelendiğinde GSYH'da ki değişimin; 2000 ile 2009 yılları arasında ortalama yıllık %9 oranında arttığı görülmektedir. Dikkat edildiğinde bu artış oranının yüksek olduğu yılların petrol fiyatlarının yükselmeye başladığı yıllar olduğu görülür. Bu durum Suudi Arabistan ekonomisinin petrole olan bağlılığının önemli bir göstergesidir. 2002 yılında yükselmeye başlayan petrol fiyatları ile beraber aynı yıl 188,8 milyar dolar olan Suudi Arabistan GSYH'sı, 2008 yılında zirve yapan petrol fiyatları ile beraber zirveye ulaşmış ve 481,6 milyar dolar olmuştur.

Suudi Arabistan'ın sermaye ihracatçısı olduğu bilinen bir husustur. 2006 yılında Suudi Arabistan'a 18 milyar dolar civarında doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapıldığı ifade edilmektedir. Bu yatırımlar ya zengin ülke vatandaşlığına geçmiş Araplar veya devletin desteğini alan gelişmiş ülke firmalarıdır. Direkt sermaye yatırımları 2007 yılında 24,3 milyar dolar ve 2008'de ise 22,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹²⁶ Bu yatırımların petrol ve petro-kimya sektörüne yapıldığı düşünülmektedir.

¹²⁶ T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri 2008**, Cidde 2009,s.18

II. BÖLÜM

TÜRKİYE' NİN BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ KUVEYT VE SUUDİ ARABİSTAN İLE KARŞILIKLI DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE'NİN BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

1.1 Ticari İlişkilerin Genel Durumu ve Dış Ticaret Verileri

Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 09.08.1984 tarihinde imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Ayrıca, iki ülke arasında 26/10/1986 tarihinde Hava Ulaştırma Anlaşması ve 29/01/1993 tarihinde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması yapılmıştır. KEK 6. dönem toplantısı 19/11/2000 tarihinde yapılırken, 7. dönem KEK toplantısı ise 14-17 Şubat 2008 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenmiştir. 2005 yılı Eylül ayında Abu Dhabi'de Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşması imzalanmış, ancak henüz bu anlaşma yürürlüğe girmemiştir¹²⁷.

Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilere dönemsel olarak bakıldığında 2000 yılından bu yana her iki ülke açısından ihracat ve ithalat yıllar itibariyle farklılık gösterse de devamlı bir artış görülmektedir. Ancak denge açısından Türkiye lehine bir durum söz konusudur.

¹²⁷ <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=DU> (08.08.2009)

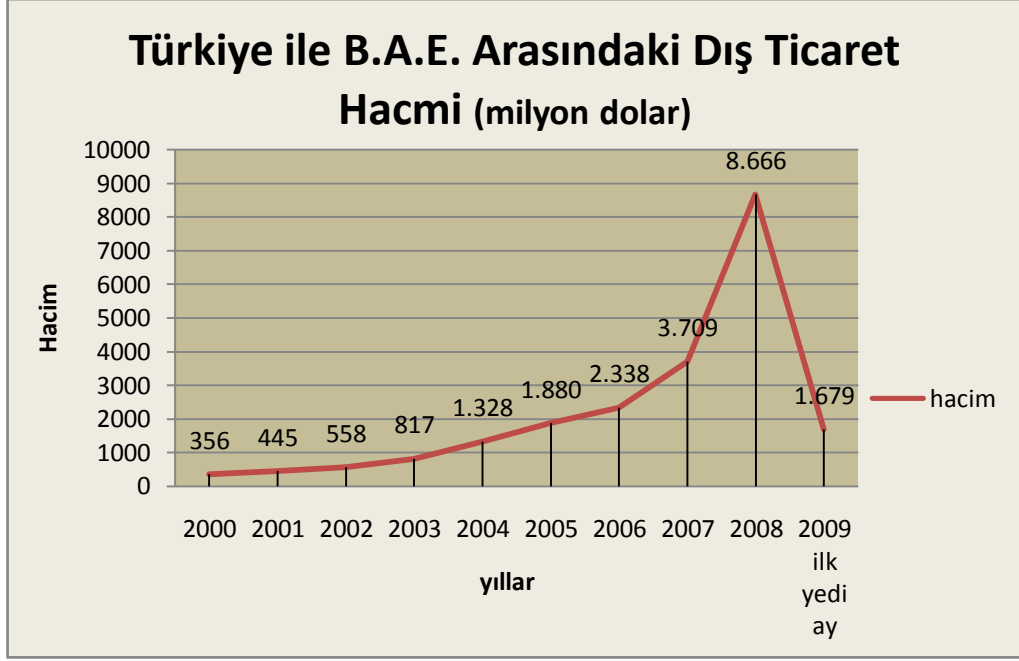
Aşağıdaki tablo 13'te görüldüğü gibi 2000 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'ne 316 milyon dolar ihracatı ve 40 milyon dolar ithalatı olan Türkiye, 2009 yılına gelindiğinde ihracatı 1.461 milyon dolara ithalatı ise 218 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 13. Türkiye-BAE Dış Ticaret İlişkileri

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
	Milyon \$			
2000	316	40	276	356
2001	380	65	315	445
2002	457	101	456	558
2003	703	114	589	817
2004	1.144	184	960	1.328
2005	1.675	205	1.470	1.880
2006	1.986	352	1.634	2.338
2007	3.241	468	2.773	3.709
2008	7.975	691	7.284	8.666
2009*	1.461	218	1.243	1.679

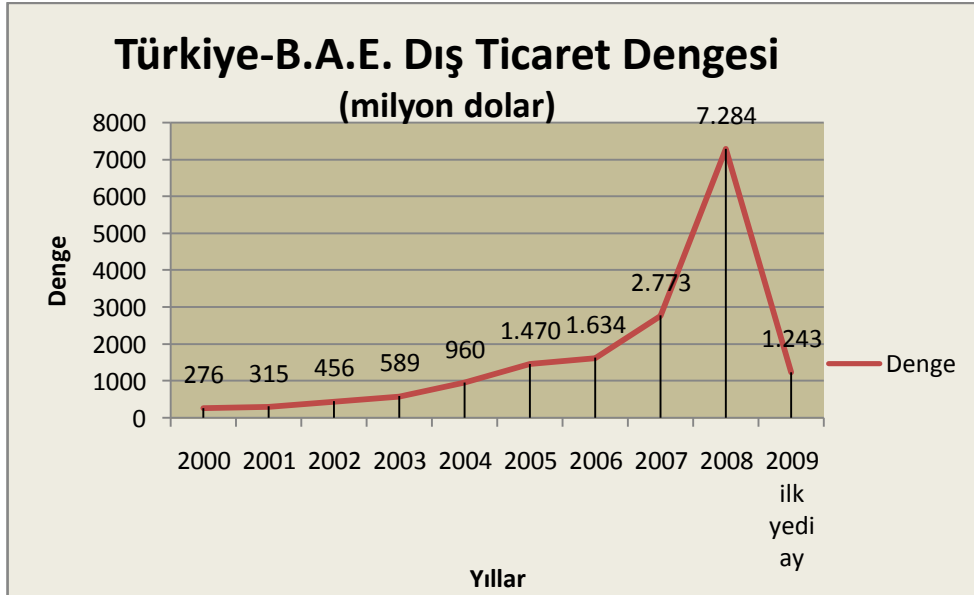
Kaynak: İnci Selin Aydın, BAE Ülke Raporu, İGEME, 2008; www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (04.09.2009) (* ilk yedi ay)

İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi; 2000 yılında 356 milyon dolar, 2001 yılında 445 milyon dolar, 2002 yılında 558 milyon dolar, 2003 yılında 817 milyon dolar, 2004 yılında 1.328 milyon dolar, 2005 yılında 1.880 milyon dolar, 2006 yılında 2.338 milyon dolar, 2007 yılında 3.709 milyon dolar, 2008 yılında 8.666 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı ilk sekiz aylık verilerine göre Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri Arasındaki ticaret hacmi 1.679 milyon dolar seviyesindedir.

Şekil 1. Türkiye-BAE Ticaret Hacmi

Yukarıdaki şekil 1’de görüldüğü gibi sürekli artan ticaret hacminin artma eğilimi 2003 yılından itibaren artarak devam etmiş, 2007-2008 arasında yaklaşık iki katından fazla artarak 2008 yılında 8.666 milyon dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 2. Türkiye-BAE Dış Ticaret Dengesi

Yukarıdaki şekil 2’de görüldüğü gibi Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ticari ilişkilerde denge Türkiye lehine gelişme göstermektedir. 2000

yılında 276 milyon dolar ihracat fazlası olan Türkiye, 2001 yılında 315, 2002 yılında 456, 2003 yılında 589, 2004 yılında 960 milyon dolar, 2005 yılında 1.470 milyon \$, 2006 yılında 1.634, 2007 yılında 2.773, 2008 yılında 7.284 milyon \$ fazla vermiştir. 2008 yılında 7.284 milyon dolar fazla ile Türkiye Birleşik Arap Emirlikleri ile olan ticaretinde tarihi bir fark yakalamıştır. 2009 yılı ilk altı aylık verileri Türkiye lehine 1.243 milyon dolar fazla göstermektedir.¹²⁸ Bu düşüşte 2008 dünya ekonomik krizinin yansımaları görülmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nde yavaşlayan ve durma noktasına gelen devlet yatırımları, inşaat sektöründeki duran ve beklemeye alınan projeler Türkiye'nin BAE'ye olan ihracat rakamlarını düşme eğilimine sokmuştur.

1.2 Türkiye'nin Dış Ticaretinde Birleşik Arap Emirlikleri'nin Yeri

1.2.1 Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne İhracatı

Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Birleşik Arap Emirlikleri 2008 yılı geçici verilerine göre toplam 7.975 milyon dolar ve toplam ihracat içerisindeki %6 pay ile üçüncü sırada yer almaktadır¹²⁹. Birleşik Arap Emirlikleri'ne yapılan ihracat yapısı incelendiğinde, sırayla demir çelik, mücevherat, makine, taşıt yedek parçaları ve gıda maddeleri ilk sıralarda gelmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri tarımsal bakımdan kendine yeterli olmayan dışa bağımlı ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu durum Türkiye ile olan dış ticaretine de yansımıştır. Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri'ne 2000 yılında 24,30 milyon dolar, 2001 yılında 24,80 milyon dolar, 2002 yılında 31,42 milyon dolar, 2003 yılında 31,44 milyon dolar, 2004 yılında 40,59 milyon dolar, 2005 yılında 44,90 milyon dolar, 2006 yılında 56,43 milyon dolar, 2007 yılında 61,25 milyon dolar, 2008 yılı geçici verilerine göre 86,43 milyon dolar ve 2009 yılı ilk 7 aylık verilere göre de 48,09 milyon dolar tutarında canlı hayvan ve gıda maddesi ihraç etmiştir¹³⁰. Ancak ihracattaki ağırlığı imalât sanayi oluşturmuştur.

¹²⁸ www.dtm.gov.tr/dtmweb/index (04.09.2009)

¹²⁹ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (03.09.2009)

¹³⁰ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (03.09.2009)

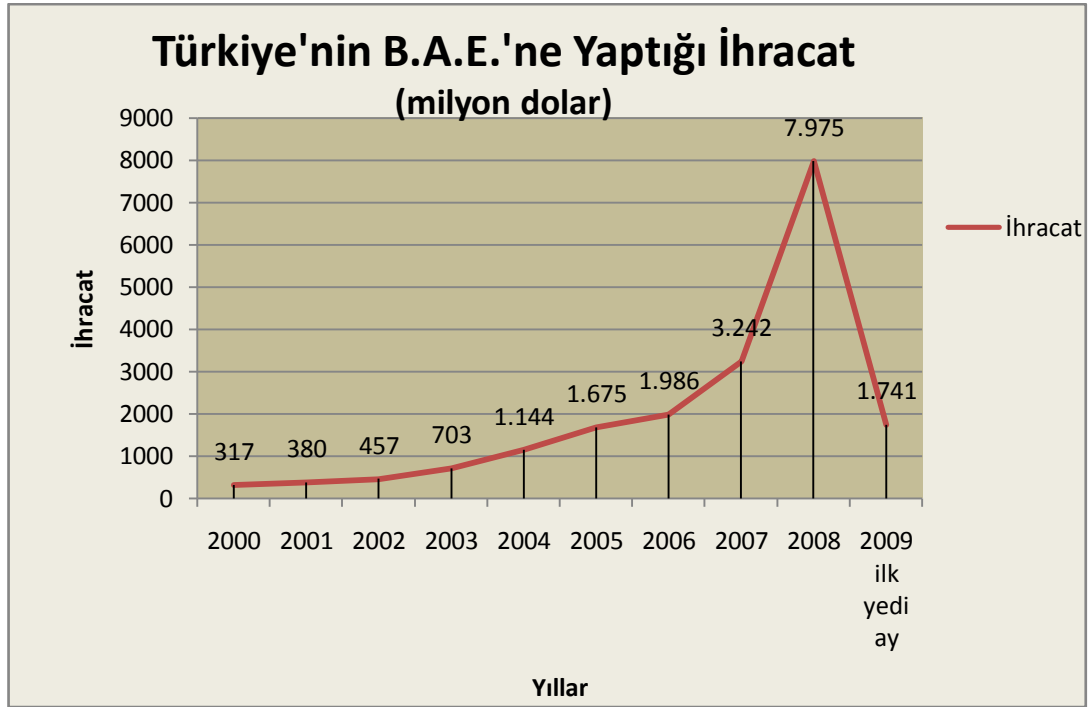
Tablo 14. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Yıllar	Tarım ve ormancılık	Madencilik	İmalat sanayi	Toptan ve perakende ticaret	Diğer	Toplam
2000	6,060	1,690	308,06	0,17	0,00	316,98
2001	7,590	1,130	371,00	0,38	0,04	380,14
2002	8,160	0,940	447,29	0,92	0,02	457,33
2003	5,140	1,150	6,42	0,09	0,11	702,91
2004	6,090	14,770	1.122,45	0,39	0,02	1.143,72
2005	6,230	4,97	1.663,63	0,34	0,03	1.675,20
2006	10,580	2,87	1.971,82	0,40	0,03	1.985,70
2007	8,450	3,70	3.228,12	0,16	0,12	3.241,55
2008	13,120	5,40	7.955,85	0,21	0,20	7.974,78
2009*	6,600	4,92	1.729,00	0,04	0,44	1.741,00

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (05.09.2009) (*ilk yedi ay);
http://www.oaib.gov.tr/istatistik; sektör-ülke raporlarından derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 14'te Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne yaptığı ihracatın standart sanayi sınıflandırmasına göre dağılımı görülmektedir. İhracatta imalat sanayi ürünleri başı çekmektedir. İmalât sanayi içinde demir çelik ihracatı oldukça önemli bir yer tutmuştur. Buna göre Türkiye'den Birleşik Arap Emirlikleri'ne; 2000 yılında 97 milyon dolar, 2001 yılında 140 milyon dolar, 2002 yılında 175 milyon dolar, 2003 yılında 378 milyon dolar, 2004 yılında 598 milyon dolar, 2005 yılında 921 milyon dolar, 2006 yılında 1.090 milyon dolar, 2007 yılında 1.743 milyon dolar, 2008 yılında 5.276 milyon dolar ve 2009 yılı ilk yedi ayında ise 545 milyon dolar tutarında demir çelik ihracatı gerçekleşmiştir.¹³¹ Bu rakamlar Türkiye'nin 2000-2009 yılları arasında Birleşik Arap Emirlikleri'ne yaptığı toplam 19.618 milyon dolarlık ihracatın 10.963 milyon dolarlık kısmına yani bu dönemdeki toplam ihracatın yaklaşık % 56 sına karşılık gelmektedir.

¹³¹ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (03.09.2009)

Şekil 3. Türkiye'nin BAE'ye Yaptığı İhracat

Yukarıdaki şekil 3'te Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne yaptığı ihracatın yıllara göre değişimi görülmektedir. Yıllar itibariyle Türkiye'nin ihracatı sürekli artmıştır. Ancak bu artış bir önceki yıla göre 2004'te 2007'de ve 2008'de belirgin şekilde ivme kazanmıştır. Bu yıllar petrol fiyatlarının arttığı yıllara karşılık gelmektedir. BAE'nin gelirlerinde meydana gelen artışın Türkiye'nin BAE'ye yaptığı ihracatına yansıdığı düşünülmektedir.

Dubai, son 30-40 yıldır, yılda ortalama 155 ton civarında altın ithal etmekte ve burada işlenerek mücevherat olarak ihraç edilmektedir. Dubai'nin altın ithalatı yıllık dünya altın üretiminin yaklaşık %10'una karşılık 300 ton civarındadır. Dubai, ithal ettiği altının %35'ini yerel pazarda kullanmakta, %25'ini Körfez Ülkelerine, %20'sini ise diğer Arap Ülkelerine ihraç etmektedir.¹³²

Türkiye Birleşik Arap Emirlikleri'ne 2000-2009 yılları arasında toplam altın karşılığı 4.165,20 kg altın ihraç etmiştir. Bu rakam Türkiye'nin 2000-2009 yılları arasındaki toplam altın karşılığı altın ihraç rakamı olan 137.303,57 kg. miktarının %

¹³² Aylin Doğan, Türkiye'den Ortadoğu'ya Yönelik Mücevherat Sektörünün Ekonomik Potansiyeli (İsrail-Birleşik Arap Emirlikleri), (Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s.75-76

3'üne karşılık gelmektedir. Ayrıca Türkiye'nin döviz karşılığı altın ihracatı aynı dönemde 197.665,19 kg. olarak gerçekleşmiş bunun da 23.719,53 kg. kısmı Birleşik Arap Emirlikleri'ne ihraç edilmiştir. Toplamda Türkiye'nin 2000-2009 yılları arasında gerçekleştirdiği altın ve döviz karşılığı toplam 334.968,76 kg. altın ihracatının %8,3'lük kısmına karşılık gelen 27.884,73 kg. altını Birleşik Arap Emirlikleri'ne ihraç etmiştir. Altın ihracatında ki sıralamaya da bakıldığında Birleşik Arap Emirlikleri çoğunlukla ilk sırada yer almış sadece bazı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin gerisine küçük farklarla düşmüştür¹³³.

1.2.2 Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nden İthalatı

Şekil 4. Türkiye'nin BAE'den İthalatı

Yukarıdaki şekil 4'te görüldüğü gibi Türkiye yıllar itibariyle Birleşik Arap Emirlikleri'nden 2000 yılında 40 milyon dolar, 2001 yılında 65 milyon dolar, 2002 yılında 101 milyon dolar, 2003 yılında 114 milyon dolar, 2004 yılında 183 milyon dolar, 2005 yılında 205 milyon dolar, 2006 yılında 352 milyon dolar, 2007 yılında

¹³³ www.darphane.gov.tr/istatistik (06.09.2009)

470 milyon dolar, 2008 yılı geçici verilerine göre 691 milyon dolar ve 2009 yılı ilk yedi ayında ise 333 milyon dolar tutarında ithalat yapmıştır.¹³⁴

Tablo 15. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nden İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	İnciler, kıymetli taş ve metal ürünleri	Mineral yakıtlar	Alüminyum	Plastik ve plastikten mamul eşya	Diğer	Toplam
Yıllar						
2000	4,11	0,03	1,42	0,89	33,29	39,74
2001	18,18	15,96	1,31	0,87	28,81	65,13
2002	52,24	5,71	1,52	2,00	39,33	100,80
2003	55,81	0,03	1,82	3,83	52,10	113,59
2004	81,90	27,48	30,79	3,46	39,84	183,47
2005	81,57	49,06	42,64	4,56	27,60	205,43
2006	104,44	82,28	99,14	2,08	64,33	352,27
2007	184,41	83,50	116,21	19,14	66,48	469,74
2008	388,08	106,50	75,58	71,86	49,18	691,20
2009*	246,25	16,84	32,41	20,84	16,75	333,09

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (07.09.2009) (*ilk yedi ay)

Yukarıdaki tablo 15'te Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nden ithal ettiği temel ürünler ve tutarları yıllara verilmiştir. İthalatın yapısı incelendiğinde inciler, kıymetli taş ve metal ürünleri ithalatının ilk sırada geldiği görülmektedir. Bunu mineral yakıtlar, alüminyum, plastik ve plastikten eşya izlemektedir. Bunlarla beraber kazan makine, cihaz aletler ve parçaları, ham post, hammaddeler, büro makineleri, kahve, çay, baharat, kakao, tekstil elyafı ve ürünleri ithalatı da yapılmaktadır.

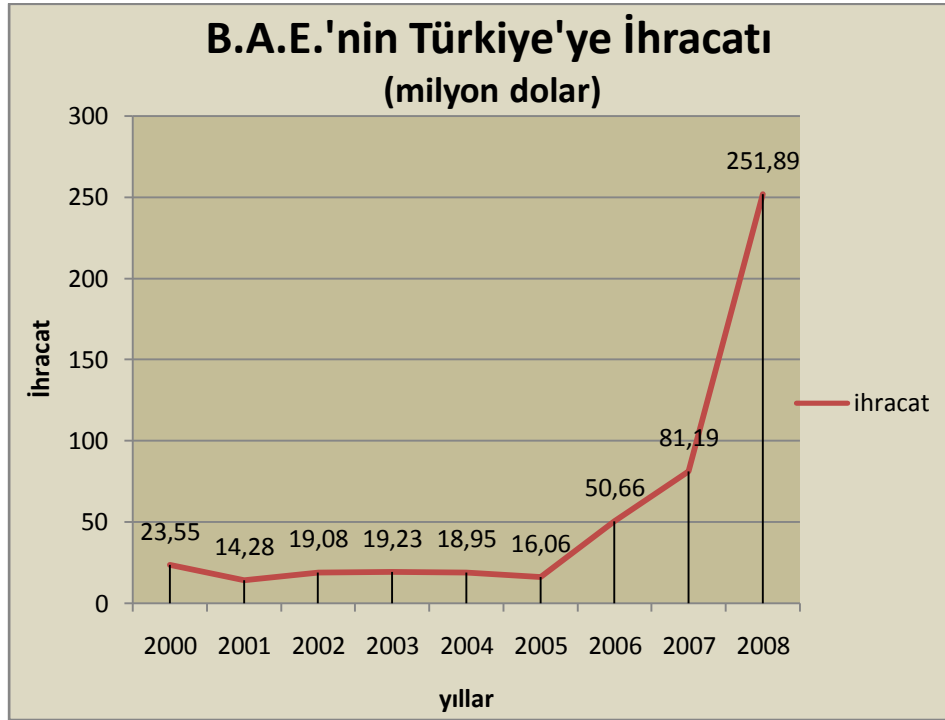
1.3 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri

1.3.1 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye İhracatı

Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye 2000-2009 yılları arasında yaptığı petrol dışı ürün ihracatı yaklaşık toplam 495 milyon dolardır. 2008 yılı verilerine

¹³⁴ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (03.09.2009)

göre Türkiye 922 milyon AED (yaklaşık 252 milyon dolar) ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin petrol dışı ürün ihracatından %1,53 pay ile 14. sırada yer almıştır.¹³⁵

Şekil 5. BAE'nin Türkiye'ye İhracatı

Tablo 16. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	Alüminyum	İnci ve kıymetli taşlar	Plastik ve plastik eşya	Diğer	Toplam
2000	21,87	0,08	0,04	1,56	23,55
2001	11,35	0,02	0,13	2,61	14,28
2002	11,41	0,00	2,48	5,19	19,08
2003	10,98	0,00	2,37	5,19	18,54
2004	9,38	0,00	0,93	8,64	18,95
2005	2,53	3,76	3,31	6,46	16,06
2006	5,16	0,32	19,02	26,16	50,66
2007	23,40	14,45	12,68	30,67	81,18
2008	8,31	183,92	43,18	16,47	251,88
2009*	45,30	375,30	26,80	8,70	486,10

Kaynak: www.economy.ae/English/Economic And Statistic Reports (12.09.2009) (*ilk yedi ay)

Yukarıdaki şekil 5'te görüldüğü gibi 2006, 2007 ve 2008 yılında petrol dışı ihracatta ciddi artışlar olmuştur. Bunun sebebi üstteki tablo 16'da görüleceği gibi 2006'da plastik-plastik ürünleri ile kazan, makine ve cihazlar ihracatının artmasıdır.

¹³⁵<http://www.economy.ae/English/economicandstatisticreports/statisticreports/externaltrade/pages/default.aspx> (03.09.2009)

2007 yılındaki artışta alüminyum, inci ve kıymetli taşlar ihracatı ile bu yılda öne çıkan şeker-şeker mamulleri, cam-cam eşya, kazan, makine, cihaz alet ve parçaları ihracatı önemlidir. 2008 yılında ise inci ve kıymetli taş ihracatı bir önceki yıla göre yaklaşık on üç katına çıkmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye yaptığı petrol dışı ihracatın ürün dağılımı incelendiğinde alüminyum ve alüminyum eşya, inciler ve kıymetli taşlar ile plastik ve plastik ürünler başta gelmektedir. Ancak bazı yıllarda farklı ürünlerde ihracatta belirgin miktarlarda yer almıştır. 2002 yılında ham post ve deri ihracatı (7.674 bin AED), 2003 yılında ham post ve deri ihracatı ile tuz, kükürt, alçı çimento (10.663 bin AED), 2004 yılında yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular, pamuk, pamuklu ürünler, deniz araçları (23.691bin AED), 2005 yılında pamuk, pamuklu ürünler ile ham post (11.257 bin AED), 2006 yılında kazan makine, cihaz ve aletler (71.692 bin AED), 2007 yılında şeker ve şeker mamulleri, cam ve cam eşya ile kazan makine, cihaz, alet ve parçaları (74.866 bin AED), 2008 yılında şeker ve şeker mamulleri, boya ve boyacılıkta kullanılan malzemeler, mobilyalar, aydınlatma ürünleri ve prefabrik yapılar (34.172 bin AED) sözü edilen yıllarda farklı ürünler olarak ihracatta görülmüştür.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2008 yılı verilerine göre toplam ticaret hacminden Türkiye %3,72 pay almış bu oran karşılığı gerçekleşen ticaret rakamı yaklaşık 29.500 milyon AED (yaklaşık 8 milyar dolar) olmuştur. Türkiye 2008 yılı verilerine göre Birleşik Arap Emirlikleri'nin dış ticaretinde 8. sırada yer almıştır. BAE'nin İslam Ülkeleri ile olan 2008 yılı toplam ticareti yaklaşık 447 milyar AED (yaklaşık 122 milyar dolar) düzeyinde gerçekleşmiş bu miktarın 28,5 milyar AED'si (yaklaşık 7,8 milyar dolar) petrol dışı ürün ihracatı yaklaşık, 71 milyar AED'si (yaklaşık 19,3 milyar dolar) de re-export olmuştur.¹³⁶

1.3.2 Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'den İthalatı

Birleşik Arap Emirlikleri 2000-2008 yılları arasında Türkiye'den toplam yaklaşık 60.616 milyon AED (16.562 milyon dolar) tutarında ithalat yapmıştır.¹³⁷

¹³⁶<http://www.economy.ae/English/economicandstatisticreports/statisticreports/externaltrade/pages/default.aspx> (03.09.2009)(Değerler BAE dirhemi cinsinden verilmiştir, dönüşümde 1\$=3.66Dh oranı kullanılmıştır.)

¹³⁷<http://www.economy.ae/English/economicandstatisticreports/statisticreports/externaltrade/pages/default.aspx> (04.09.2009)

Tablo 17. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'den İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	Demir çelik	İnci ve kıymetli maden	Elektrikli makineler	Kazan ve makineler	Diğer	Toplam
Yıllar						
2000	122,80	27,68	10,21	5,43	85,52	251,64
2001	139,64	50,55	14,36	6,89	110,42	321,86
2002	194,86	77,97	10,71	10,86	149,32	443,72
2003	396,22	91,85	22,27	11,08	196,34	717,76
2004	644,34	166,20	34,02	24,52	251,69	1.120,77
2005	892,62	225,48	34,90	23,61	271,50	1.448,10
2006	1.079,85	383,72	43,79	36,96	354,60	1.898,91
2007	1.759,37	465,88	96,76	68,04	469,51	2.859,56
2008	5.896,63	650,41	173,22	94,03	685,71	7.500,00

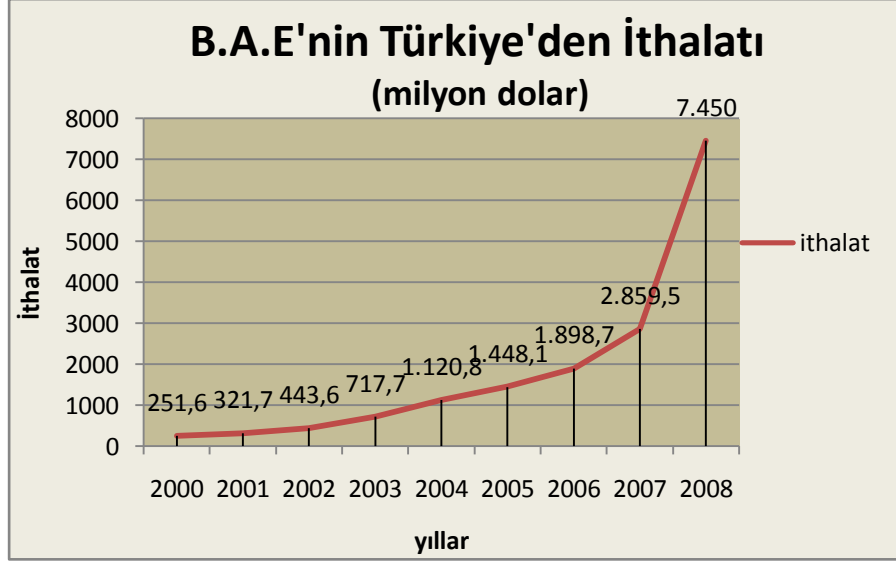
Kaynak: www.economy.ae/English/Economic And Statistic Reports (12.09.2009);
www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (12.09.2009) sitesinden derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 17'de görüldüğü gibi ithalatın ürün incelemesi yapıldığında ilk sırada demir çelik gelmektedir. Bunu sırasıyla inciler, kıymetli taş ve metal ürünleri, elektrikli makine cihazlar ve bunların parçaları, kazan, makine ve aletler, gıda ürünleri takip etmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'den yaptığı ithalatın ağırlığını sanıldığı gibi aksine tarım ürünleri değil sanayi ürünleri oluşturmaktadır. 2000-2008 yılları arasında yaptığı toplam 16.562 milyon dolar tutarındaki ithalatın 11.118 milyon dolarlık kısmını yani yaklaşık % 67 sini demir çelik ürünleri oluşturmaktadır.¹³⁸

İkinci sırada yer alan inciler, kıymetli taş ve metal ürünleri ithalatı ise toplam ithalat içinde yaklaşık 2.140 milyon dolar tutar ile yaklaşık % 13 yer tutmaktadır. Ayrıca yıl bazında inleme yapıldığında; 2000 yılında yaklaşık 35 milyon dolar, 2001 yılında 40 milyon dolar, gıda, tarım ve hayvansal ürün, 2002 yılında 47 milyon dolar, 2003 yılında 43 milyon dolar, 2004 yılında 46 milyon dolar, 2005 yılında 55 milyon dolar, 2006 yılında 70 milyon dolar, 2007 yılında 75 milyon dolar, 2008 yılında 107 milyon dolar tutarında gıda, tarım ve hayvansal ürünler ithal etmiştir.¹³⁹

¹³⁸<http://www.economy.ae/English/economicandstatisticreports/statisticreports/externaltrade/pages/default.aspx> (04.09.2009)

¹³⁹<http://www.economy.ae/English/economicandstatisticreports/statisticreports/externaltrade/pages/default.aspx> (04.09.2009)

Şekil 6. BAE'nin Türkiye'den İthalatı

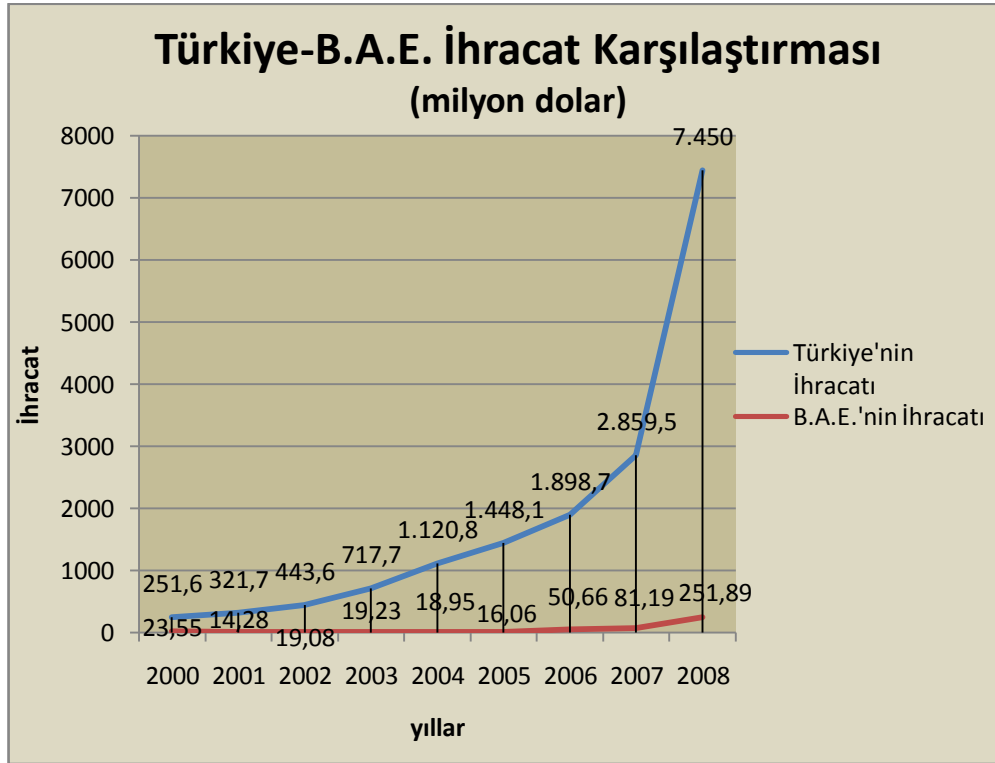
Yukarıdaki şekil 6'da BAE'nin Türkiye'den yaptığı ithalatın seyri verilmiştir. 2004'ten itibaren görülen artışların sebebi öncelikle demir-çelik ürünleri ithalatında meydana gelen artışlardır. İkinci etken ise inci ve kıymetli maden ithalatındaki artıştır. 2008 yılında demir-çelik ithalatı bir önceki yıla göre yaklaşık 3,5 katına, inci ve kıymetli maden ithalatı ise yaklaşık 1,4 katına çıkmıştır. Bunun sebebinin 2004 yılından sonra BAE'de hızlanan alt yapı ve turizm yatırımlarının olduğu tahmin edilmektedir.

1.4. Dış Ticaretin Genel Karşılaştırması

Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki dış ticaret hacmi yıllar itibariyle sürekli artmıştır ve denge açısından Türkiye lehine bir durumun olduğu görülmektedir. Türkiye, 2000-2008 yılları arasında Birleşik Arap Emirlikleri'ne toplam 17.878 milyar dolar ihracat yaparken, aynı dönemde bu ülkeden yaklaşık 2.222 milyar dolar tutarında ithalat yapmıştır.¹⁴⁰ Türkiye'nin ihracatı ithalatının yaklaşık sekiz katıdır. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne yaptığı ihracatta ilk sırayı demir-çelik almakta bunu inciler ve kıymetli taşlar gibi mücevherat sektörü takip etmektedir. Türkiye'nin bu ülkeden ithalatında ise inciler ve kıymetli taşlar gibi mücevherat sektörü ürünleri ilk sırada, mineral yakıtlar ise ikinci sırada gelmektedir.

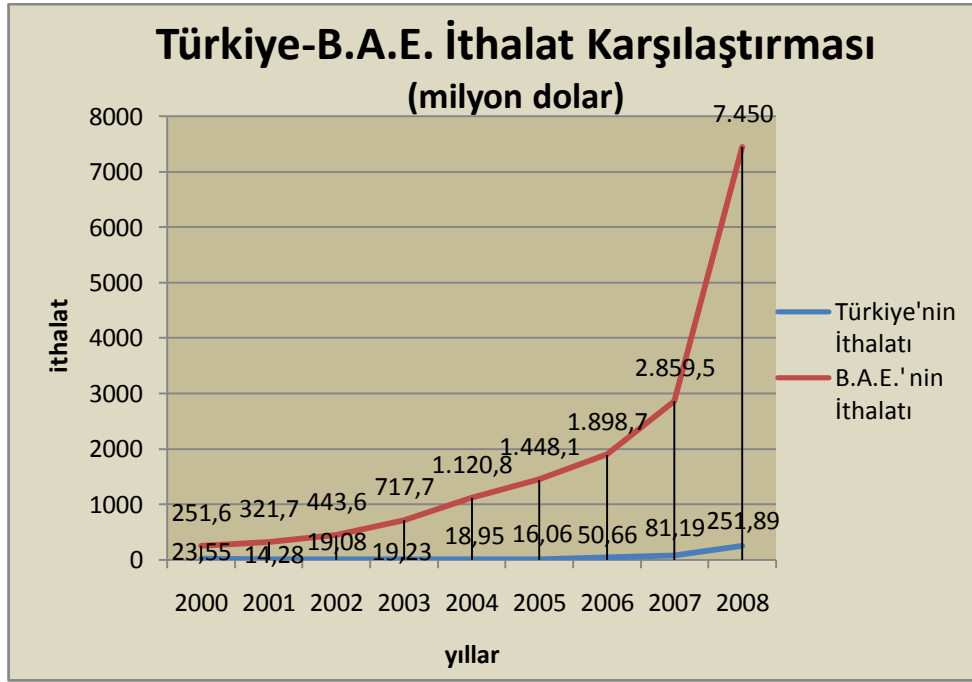
¹⁴⁰www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (04.09.2009)

Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2000-2008 yılları arasında Türkiye ile olan petrol dışı ürünlerin ticaret hacmi toplam yaklaşık 17 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakamın yaklaşık 500 milyon doları Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye yaptığı ihracat, 16,5 milyar doları ise Türkiye'den yaptığı ithalat tutarındır.¹⁴¹ İhracatının ithalatı karşılama oranı yaklaşık %11 seviyesindedir. İthalatında ağırlıklı olarak demir-çelik, inciler ve kıymetli madenler öne çıkmaktadır. İhracatında ise mineral yakıtlar, alüminyum, inciler ve kıymetli madenler ile plastik ve plastik ürünleri ön plandadır. Genel olarak bakıldığında iki ülke açısından da sanayi ürünleri ağırlıklı bir ihracat-ithalat yapısı görülmektedir. Aşağıdaki şekil 7 ve şekil 8'de Türkiye ile BAE arasındaki ihracatın ve ithalatın yıllara göre değişimi verilmiştir.

Şekil 7. Türkiye-BAE Karşılıklı İhracat Durumu

¹⁴¹<http://www.economy.ae/English/economicandstatisticreports/statisticreports/externaltrade/pages/default.aspx> (04.09.2009) (Değerler AED cinsinden olup dönüşümlerde 1\$=3.66 AED oranı alınmıştır.)

Şekil 8. Türkiye-BAE Karşılıklı İthalat Durumu

1.5. İkili Anlaşmalar-Fuarlar-Organizasyonlar

Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, 9 Ağustos 1984 tarihli Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Bu anlaşma uyarınca kurulmuş olan Karma Ekonomik Komisyon'un (KEK) 6. Dönem Toplantısı, 19-23 Kasım 2000 tarihlerinde Abu Dhabi'de gerçekleştirilmiştir. Türkiye-BAE arasında Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ise 29 Ocak 1993 tarihinde Abu Dhabi'de imzalanmıştır. 27 Aralık 1994 tarih ve 22154 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan söz konusu Anlaşma, 1.1.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İki ülke arasında imzalanan diğer anlaşmalar; 26 Ekim 1986'da imzalanan Hava Ulaştırma Anlaşması ve 2005 yılı Eylül ayında Abu Dhabi'de imzalanan Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşması'dır.

Tablo 18. Türkiye ile BAE Arasındaki Anlaşmalar

Anlaşma Adı	İmza Tarihi
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	09/08/1984
Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Hava Ulaştırma Anlaşması	26/10/1986
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	29/01/1993
KEK VI. Dönem Toplantısı	19/11/2000

Kaynak: www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=244&icerikID=347&dil=TR (22.08.2009), İnci Selin Aydın, Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu, İGEME, 2008, s.35

İGEME, Birleşik Arap Emirlikleri'nin Orta Doğu ve Körfez ekonomileri içindeki önemini göz önüne alarak, Türk ihracatçıların yabancı ithalatçı firmalar ve işadamları ile doğrudan bağlantı kurmalarını, Türk ihraç ürünlerinin ve ihracatçı firmalarının hedef pazarlarda tanınması ve mevcut pazar paylarının artırılması amacıyla Dubai'de düzenlenen önemli fuarlara 1995 yılından beri milli katılım organizasyonları düzenlemektedir.¹⁴²

İlk kez 1995 yılında Dubai Uluslararası Sonbahar Ticaret Fuarı, İGEME'nin fuar programına alınmış olup; 2004 yılına kadar her yıl düzenli olarak fuara katılım sağlanmıştır. Ayrıca, 1998 ve 1999 yıllarında Uluslararası İlkbahar Ticaret Fuarı'na Türk firmalarının katılımları İGEME aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Dubai'de düzenlenen The BIG 5 SHOW ve INDEX fuarlarına ve Abu Dhabi'de düzenlenen BUILDING FUTURES GULF BY BATIMAT fuarına Türkiye'nin milli düzeyde katılımı İhracatçı Birlikleri ile İGEME'nin işbirliği ile gerçekleşmiştir.

20-23 Nisan 2008 tarihleri arasında Abu Dhabi'de ilk kez düzenlenen Building Futures Gulf by Batimat İnşaat ve Yapı Fuarı'na Türkiye'nin katılımı gerçekleşmiştir. Fuar, yapı ve müteahhitlik konusunda Abu Dhabi'de düzenlenen ilk fuar olup; 26 ülkeden toplam 225 firmaya ev sahipliği yapmıştır. Fuara Türkiye'den milli katılım organizasyonu altında 17 firma geniş bir ürün çeşitliliği ile katılmıştır.

İMMİB (İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri) ile İGEME'nin Türkiye Standında yer alan enformasyon standında genel olarak tüm ihraç sektörlerimizin tanıtımı yapılmış ve ziyaretçilere ticari enformasyon hizmeti verilmiştir. Fuara iştirak eden firmalarımız başta BAE'den olmak üzere, Katar, Kuveyt; Suudi Arabistan, Yemen, Rusya gibi ülkelerden gelen ziyaretçilerle iş görüşmeleri yapmışlardır.¹⁴³ Fuar süresince hem ürün satışı yapılmış hem de iş bağlantıları ve temsilcilik konusunda iş birliği imkânları oluşmuştur.

Dubai'de 25-29 Kasım 2007 tarihleri arasında düzenlenen THE BIG 5 SHOW İnşaat, Su Teknolojileri & Çevre, Cam & Metal, Havalandırma & Soğutma, Temizlik & Bakım Fuarı'na Türkiye'nin milli katılım organizasyonu İGEME ve

¹⁴²İnci Selin Aydın, a.g.e.,s.35

¹⁴³ a.g.e., s. 36-38

İMMİB Genel Sekreterliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Orta Doğu'da düzenlenen en büyük inşaat ve inşaat malzemeleri fuarı olan bu organizasyona 30'u milli düzeyde olmak üzere 52 ülkeden aralarında 78 Türk firmasının da bulunduğu toplam 2839 firma katılmıştır. Fuara katılan Türk firmaları beş gün süren fuar süresince, başta BAE olmak üzere, Katar, Kuveyt, İran, Libya, Suudi Arabistan, Bahreyn, Hindistan, Ürdün, Lübnan, Irak, Suriye, Pakistan, Mısır, Nijerya, Filistin, Fas, Sudan, Ukrayna, Umman, Yemen, Tanzanya, Gine gibi ülkelerden işadamları ile çok sayıda görüşmeler yaptıklarını bu görüşmeler sonucunda iş bağlantılarının yanı sıra temsilcilik teklifleri aldıklarını belirtmişlerdir. Konusunda Orta Doğu'nun en büyük ve en önemli fuarı olan INDEX- Uluslararası Orta Doğu Mobilya Dekorasyon ve Mağaza Donanımları Fuarı'na Türkiye'nin milli düzeyde katılım organizasyonu ilk kez 2001 yılında İGEME tarafından gerçekleştirilmiştir. 01-05 Kasım 2007 tarihleri arasında Dubai' de düzenlenen INDEX 2007- 17. Orta Doğu Uluslararası Mobilya, Dekorasyon ve Mağaza Donanımları Fuarı'na Türkiye'den 35 i milli 12 si bireysel olmak üzere toplam 47 Türk firması katılmış toplamda ise 57 ülkeden toplam 1500 firma fuara iştirak etmiştir.¹⁴⁴.

Bu fuarlar Birleşik Arap Emirlikleri, Körfez Ülkeleri, Afrika ve Orta Doğu pazarlarını birbirine bağlamasının yanı sıra dünyanın her tarafından üreticilerin, alıcıların ve temsilcilerin bir araya geldiği alım gücü oldukça yüksek ve dinamik bir pazardır. Ayrıca bu fuarlar Bağımsız Devletler Topluluğu, Doğu Afrika ve Asya pazarına ulaşmak için çok iyi bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

1.6 Karşılıklı Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Birleşik Arap Emirlikleri piyasası rekabetçi, fiyata duyarlı ve dışa açık bir pazardır. Bu özelliğinden dolayı ülkede neredeyse her ülkeye ait malların bulunması mümkündür. Ülkenin tarım ve sanayi üretimi yetersiz olduğundan, ihtiyaçların büyük bir bölümü ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Kaliteli ve ucuz mallarla piyasada bulunmak BAE pazarı için önemli bir konudur. Bölgedeki diğer ülkelerinde önemli ölçüde mal ve hizmet tedarik ettiği bir ticaret merkezi konumunda olan BAE'de başta Amerikalı ve Avrupalı firmalar olmak birçok yabancı firma temsilcilik açarak

¹⁴⁴ İnci Selin Aydın, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, İGEME, Ankara,2008, s. 36-37

BAE pazarı ile beraber Körfez Ülkeleri, Kuzey Afrika Ülkeleri ve Uzak Doğu ülkelerine ait pazarları da buradan takip etmektedir. BAE pazarında iş yapmak isteyen ihracatçılarımız şu hususlara dikkat etmelidir:¹⁴⁵

- Piyasada rekabet çok yoğundur ve piyasada tutunabilmek için mutlaka çok ciddi rekabet üstünlüğüne sahip olunmalıdır.
- Müşteri kesimi yüksek gelire sahip olduğundan ürünün kalitesi ve satış sonrası hizmet ve standartlara uygunluk çok önemlidir.
- Ürünlerin ve hizmetlerin fiyat ve ücretleri belirlenirken rakip firmaların fiyat ve ücretleri ile kur değişiklikleri dikkate alınmalıdır.
- BAE pazarında dürüstlük ve güven çok önemlidir. Piyasada güven kaybetmiş bir marka veya firmanın bu piyasada tekrar tutunabilmesi çok zordur.
- BAE pazarında iş yapabilmek için kişisel ilişkiler çok önemlidir. Özellikle üst düzey ailelerle sıkı ilişkiler kurulmaya, olabildiğince sık olarak yüz yüze görüşme imkânı sağlanmaya çalışılmalıdır. Bu sebeple müşterinin Türkiye'ye davet edilerek ağırlanması en az BAE ziyareti kadar önemli bir konudur.
- Nüfus yapısı ve tüketici özellikleri nedeniyle pazara ülke içi talepten ziyade ülke üzerinden sağlanacak dış talepleri yakalamak için girilmesi daha uygundur.
- Ülkedeki ticaret büyük ölçüde ticaret merkezleri, marketler ve mağazalarda gerçekleşmektedir, açık pazarlar ya da semt pazarları gibi ticaret alanları bulunmamaktadır.
- Ticari amaçların yanı sıra BAE'de katı dini kurallar uygulanmadığından diğer Arap ülkelerinde yaşayanlarda hafta sonu tatili ve eğlence amacıyla Dubai'yi ziyaret etmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri'nde ticari faaliyetler resmi kurallar çerçevesinde yürütülmekte olup kayıt dışı faaliyetler yaygın değildir. Ticari hayat büyük ve modern ticari merkezlerde yürütülmektedir. Alışverişlerde büyük ölçüde dürüstlük ve güven hakimdir. Dış ticaret düzenlemeleri liberal özellik göstermektedir. Ülkede kambiyo kontrol rejimi bulunmamaktadır. BAE Dirhemi konvertibl olup sermaye ve kârın transferi serbestçe yapılabilmektedir. Tüm ithalatçıların lisans almaları zorunludur ve sadece lisanslarında belirtilen malları ithal edebilirler. İthalatta

¹⁴⁵ a.g.e., s. 40

herhangi bir kısıtlama olmamakla birlikte tüm uyuşturucu maddeler, sahte ve taklit paralar, dini ve ahlaki kurallara uymayan yayınların ithalatı yasaktır. Aşağıda belirtilen malların ithalatına ise gerekli izinlerin alınması ve koşulların yerine getirilmesi şartı ile izin verilmektedir.¹⁴⁶

- Her çeşit silah ve cephane ile havai fişek ve patlayıcılar
- Alkol ve alkollü içkilerle tıbbi amaçla kullanılan eczacılık ürünleri
- Kimyasal ve organik gübreler, tarımsal sabitleyiciler ve bitkisel ilaçlar
- Tohumlar ve bitki koleksiyonları ile ilaçlar
- Görsel ve işitsel yayınlar ile haberleşme teçhizatı
- Tüm gıdalar
- Canlı arılar ve arı beyleri
- Develer ve damızlık hayvanlar (eşek, katır, tay, zebra)
- “Habara” cinsi şahinler

BAE’de sergiler için getirilen mallar, önceden izin alınmış olması şartı ile 180 gün içinde yurt dışına çıkarılmalıdır. İnşaat, bilimsel araştırma, çeşitli projeler, bakım ve onarım amacı ile getirilen eşyanın ise amaçları doğrultusunda gerekli sürenin sonunda ülke dışına çıkarılması gerekmektedir. Tüm sığır ve kümes hayvanları için ithalatı yapılan ülkeden alınmış “sağlık sertifikası” ve “İslami kurallara göre kesilmiş olduğuna dair beyan” istenmektedir. Eczacılık ürünlerinin ithalatından önce Sağlık Bakanlığı nezdinde tescil edilmesi gerekmektedir. Bakanlık sicilinde yer almayan ürünlerin ithalatı yapılamaz ve sorumluluk ithalatçı ile acentesine aittir. Tarımsal ilaçların ithalatı, sadece geçerli ithal iznine sahip tescilli ithalatçılar tarafından yapılabilmektedir.

Emirlikler içinde; yabancı bir kişi, bir veya birden çok BAE vatandaşını ya da şirketini ortak yapmaksızın ticari şirket kuramamaktadır. Bu nedenle ülke piyasasında faaliyet gösteren yabancı ortaklı firmalar aslında fiili olarak tamamen yabancı firmalardır. Dolayısıyla, tamamen ithalata dayalı olarak çalışan bu firmalar kendi ülkelerinden mal getirdikleri gibi diğer ülkelerden de ithalat yaparak dağıtımını gerçekleştirmektedir. Yabancılar şirket hisselerinin en fazla %49’una sahip

¹⁴⁶ a.g.e. , s.41

olabilmektedir. Ayrıca yabancı şirketler BAE’de şube ya da temsilcilik açarak ticari faaliyetlerde bulunabilirler, şube ya da temsilcilik açmak için kuruluş sermayesi ya da yerli ortak bulundurma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ticari acente yoluyla da BAE pazarında satış yapmak mümkündür. Ancak ticari acente ya BAE vatandaşı ya da %100 BAE sermayeli bir şirket veya yabancı hissesi %49’u geçmeyen bir limitet şirket olabilir. Her bir Emirlik için ayrı acentelik sözleşmesi yapmak gereklidir. BAE genelinde acentelik izni verilmemektedir. Ancak tüm BAE için her bir emirlikte temsilcisi bulunan ana acente ile sözleşme yapılabilir. Bundan dolayı acentenin tüm BAE için genel acente olması ve hedef pazar olarak belirlenen Emirliklerde temsilciliklerinin bulunması önemlidir¹⁴⁷. Acente seçiminde kişilerin nüfuzlu ailelere mensup olması geleneksel özellikleri sebebiyle BAE piyasasında önemlidir. Acenteye reeksport ve transit ticaret yapma yetkileri de verilmelidir.

Sektörler bazında inceleme yapıldığında, tekstil ve giyim eşyaları satışı yapan mağazalar ürünlerinin ithalatını kendileri yapmaktadır. Gıda maddeleri çoğunlukla toptancılar tarafından ithal edilmesine rağmen büyük marketlerde kendileri ithalat yapıp ithal ettikleri ürünleri satabilmektedir. Elektrikli ev eşyalarında çoğunlukla üretici firmalar temsilcilikleri vasıtasıyla perakendecilere mal satmaktadır. Elektronik aletler ya büyük alışveriş mağazalarının elektronik bölümlerinde ya da belli bölgelerde bulunan özel mağazalarda satılmaktadır. İnşaat malzemeleri toptan ithal edilip perakendecilere satılmaktadır. Bunun yanında büyük ölçekli inşaatlarda malzemeler doğrudan yapımcı firma tarafından ithal edilebilmektedir.

BAE’de 15 adet serbest bölge bulunmaktadır. En önemli serbest bölgeler Dubai ve Sharjah Emirlikleri’nde bulunmaktadır. Ras Al Khaimah ve Fujairah’ta da serbest bölgeler vardır. Her bölgenin kuruluş izinleri, kira bedelleri ve masrafları farklıdır.¹⁴⁸ Birleşik Arap Emirlikleri’nde kurulu olan serbest bölgelerde ticari faaliyetlerde bulunmak oldukça avantaj sağlamaktadır. Serbest Bölgelerde kurulacak olan şirketlerde yerli ortak bulundurma şartı aranmamakta tamamı yabancı sermayeli şirket kurulabilmektedir. Yerli ortağın görevini serbest bölge idaresi yerine getirmektedir. Şirket kuruluş işlemleri serbest bölgelerde yapılabilir. İthalat,

¹⁴⁷ Şaban Oruç, **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2008, s.13-14

¹⁴⁸ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=244&icerikID=347&dil=TR> (08.09.2009)

ihracat ve re-exportta gümrük vergisi alınmamakta, kr ve sermaye transferinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. İthalat ve ihracatta alınan tüm vergilerden %100 muafiyet vardır. Bölge idareleri tarafından ucuz enerji ve işgücü sağlanabilmekte ve çalışan personelin barınma ihtiyaçları, sosyal imkânları karşılanabilmektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Birleşik Arap Emirlikleri lke Raporu**, İstanbul, 2007, s.7

2. TÜRKİYE’NİN KUVEYT İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

2.1 Ticari İlişkilerin Genel Durumu ve Dış Ticaret Verileri

Türkiye ile Kuveyt arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 1982 yılında imzalanan Ekonomik ve Sınai, Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. İki ülke arasında 2002 yılında Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantısı yapılmıştır. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 27 Ekim 1988 tarihinde imzalanmış, 25 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ile Kuveyt arasında Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması, 7 Ekim 1997 tarihinde imzalanmış ve 13 Aralık 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁵⁰.

1980’li yıllarda olumlu bir seyir izleyen ticari ilişkiler, bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle gerilemiştir. Günümüzde Irak’taki mevcut durum Türkiye’nin Kuveyt pazarına olan coğrafi yakınlık avantajını tam olarak kullanmasına imkân vermemektedir. Türkiye ile Kuveyt arasındaki ilişkiler 2000-2009 döneminde inişli çıkışlı bir görünüm sergilemiştir. 2000 ve 2001 yıllarında Türkiye’nin ithalatı ihracatından fazla yani denge açısından Türkiye aleyhine bir durum söz konusu iken 2002 yılından itibaren Türkiye’nin ihracatı ithalatının önüne geçmiş ve denge Türkiye’nin lehine dönmüştür. Ancak bu durumun Türkiye’nin, İkinci Körfez Savaşı sebebiyle Kuveyt’ten yaptığı petrol ithalatının azalmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

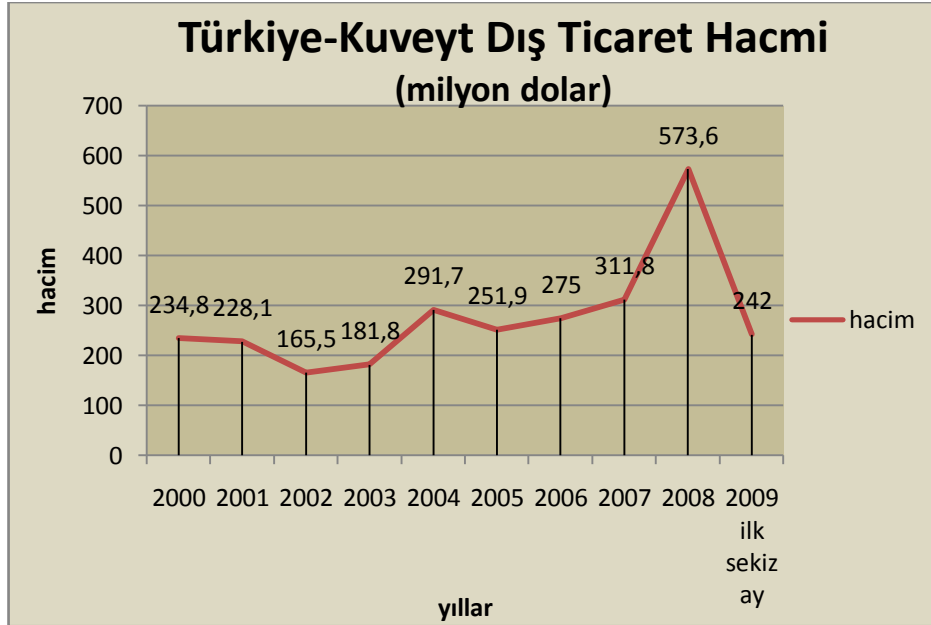
¹⁵⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Kuveyt Ülke Bülteni**, İstanbul, Nisan 2008, s.9

Tablo 19. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret İlişkileri (milyon dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2000	73,4	161,4	-88,0	234,8
2001	104,7	123,4	-18,7	228,1
2002	139,0	26,5	112,5	165,5
2003	165,9	15,9	150,0	181,8
2004	266,0	25,7	240,3	291,7
2005	210,3	41,6	168,7	251,9
2006	219,0	56,0	163,0	275,0
2007	221,3	90,5	130,8	311,8
2008	493,0	80,6	412,4	573,6
2009*	129,6	112,4	17,2	242,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (08.10.2009) (* ilk sekiz ay)

Yukarıdaki tablo 19’da görüldüğü üzere, Türkiye ile Kuveyt arasındaki dış ticaret hacmi; 2000 yılında 234,8 milyon dolar, 2001 yılında 228,1 milyon dolar, 2002 yılında 165,5 milyon dolar, 2003 yılında 181,3 milyon dolar, 2004 yılında 291,7 milyon dolar, 2005 yılında 251,9 milyon dolar, 2006 yılında 275 milyon dolar, 2007 yılında 311,8 milyon dolar, 2008 yılında 573,6 milyon dolar ve 2009 yılının ilk sekiz ayında 242 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.¹⁵¹

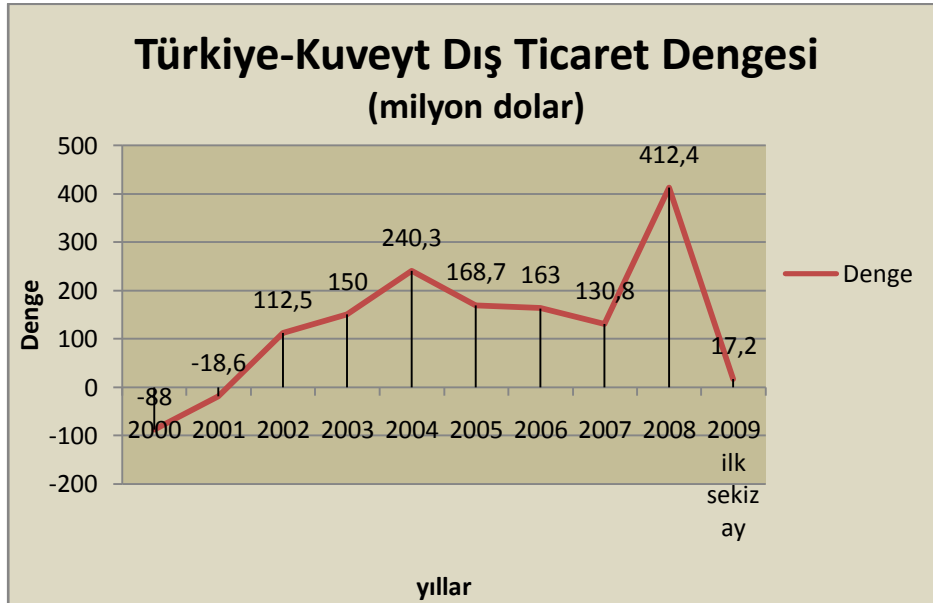

Şekil 9. Türkiye ile Kuveyt Arasındaki Dış Ticaret Hacmi

Yukarıdaki şekil 9’da görüldüğü üzere Türkiye’nin Kuveyt ile olan dış ticaret hacmi inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. 2000 yılında 234,8 milyon dolar olan dış

¹⁵¹ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (08.10.2009)

ticaret hacmi 2001 ve 2002 yıllarında azalmıştır. 2003 ve 2004 yıllarında artan hacim 2005 yılında azalmış bundan sonra hızlı bir artış göstererek 2008 yılında 573,6 milyon dolar ile rekor seviyeye ulaşmıştır. Dış ticaret hacmindeki bu iniş çıkışların iki ülke arasındaki ticarete konu olan ürün çeşitliliğinin azlığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Türkiye, Kuveyt'e yoğun olarak demir çelik satmakta ve Kuveyt'ten karşılığın da petrol ve petrol ürünleri almaktadır. Kuveyt'e geçişin güvenlik nedeniyle sıkıntılı olduğu yıllarda Türkiye, Kuveyt'ten petrol ve petrol ürünleri ithalatı yapamamış ve karşılığında da demir çelik ürünleri satışı olmamıştır. Dış ticaret hacmindeki daralmanın bundan kaynaklandığı düşünülmektedir. 2009 yılında meydana gelen azalma ise petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak oluşan gelir azalışı ve küresel ekonomik kriz sebebiyle yaşanan durgunluktur.

Şekil 10. Türkiye ile Kuveyt Arasındaki Dış Ticaret Dengesi

Yukarıdaki şekil 10'da görüldüğü gibi Türkiye Kuveyt ile olan dış ticaretinde 2000 yılında 88 milyon dolar, 2001 yılında 18,7 milyon dolar açık vermiştir. Ancak 2002 yılından itibaren durum değişmiştir. Türkiye; 2002 yılında 112,5 milyon dolar, 2003 yılında 150 milyon dolar, 2004 yılında 240,3 milyon dolar, 2005 yılında 168,7 milyon dolar, 2006 yılında 163 milyon dolar, 2007 yılında 130,8 milyon dolar, 2008 yılında 412,4 milyon dolar dış ticaret fazlası vermiştir. 2009 yılının ilk sekiz ayında ise fazlalık 17,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁵² 2003 yılında başlayan İkinci Körfez Savaşı sebebiyle Türkiye-Kuweyt arasındaki en kısa mesafe olan Irak

¹⁵² www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (08.10.2009)

güzergâhının kullanılmaması ticari ilişkileri olumsuz etkilemiş ve bu süre içerisinde Türkiye'nin Kuveyt'ten yaptığı petrol ithalatı durma noktasına gelmiştir.

Her iki ülke açısından ihracat ve ithalat yapısına bakıldığında; Türkiye Kuveyt'e tarımsal ve hayvansal ürünler ile demir çelik ürünleri ağırlıklı bir ihracat yapmıştır. Buna karşılık Türkiye'nin Kuveyt'ten ithalatının ağırlığını organik ve kimyasal ürünler, plastik ve plastik eşya ile cam ve cam ürünleri oluşturmaktadır.

2.2 Türkiye'nin Dış Ticaretinde Kuveyt'in Yeri

2.2.1 Türkiye'nin Kuveyt'e İhracatı

Türkiye'nin Kuveyt'e olan ihracatı incelendiğinde, Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Kuveyt'in payının çok düşük olduğu görülmektedir. 2000 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 27.774 milyon dolar iken Kuveyt'e yapılan ihracat 73,4 milyon dolar olmuştur. Yani Türkiye'nin 2000 yılı toplam ihracatından Kuveyt'in payı %0,26 seviyesinde olmuştur. Yıllar itibariyle incelendiğinde Kuveyt'in Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı 2001 yılında %0,33; 2002 yılında %0,38; 2003 yılında %0,35; 2004 yılında %0,42; 2005 yılında %0,28; 2006 yılında %0,25; 2007 yılında %0,20; 2008 yılında %0,37 düzeyinde gerçekleşmiştir¹⁵³.

¹⁵³ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (07.10.2009).

Aşağıdaki şekil 11’de Türkiye’nin Kuveyt’e yaptığı ihracatın yıllara göre değişimi verilmiştir. 2004 ve 2008 yıllarında yaşanan yükselmenin sebebi Türkiye’nin Kuveyt’e yaptığı demir-çelik ihracatındaki artıştır. Demir-çelik ihracatı 2004’te bir önceki yıla göre %80 artmış, 2008’de ise bu artış %480 olmuştur. Bunda yükselmeye başlayan petrol fiyatları sonucunda oluşan yüksek GSYH’ın alt yapı yatırımlarına yönlendirilmesinin etkili olduğu tahmin edilmektedir. 2008’den sonra 2009’da meydana gelen keskin düşüş ise yine demir-çelik ürünlerine bağlı olarak gerçekleşen ihracattaki azalmadır. Bu durum ihracattaki ürün çeşitliliğinin az olmasının iki ülke ticareti üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır.

Şekil 11. Türkiye’nin Kuveyt’e İhracatı

Tablo 20. Türkiye'nin Kuveyt'e İhrac Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Yıllar	Demir çelik	Demir çelikten eşya	Kazan makine	Elektrikli cihaz ve aletler	Örülmemiş giyim eşyası	Halı ve yer kaplamaları	Süt ve süt ürünleri	Diğer	Toplam
2000	26,67	1,01	1,28	---	9,28	3,51	4,13	27,54	73,42
2001	39,75	14,57	2,15	1,05	5,80	3,05	3,30	35,1	104,77
2002	67,58	7,86	3,39	3,17	8,18	4,42	4,93	39,51	139,04
2003	82,53	3,44	7,44	1,95	6,74	4,77	5,71	53,36	165,94
2004	150,77	4,28	10,92	9,46	7,51	6,37	6,04	70,74	266,09
2005	71,30	17,48	8,87	9,17	7,33	8,43	7,44	80,33	210,35
2006	80,96	32,87	9,17	11,73	6,17	11,57	8,11	58,43	219,01
2007	63,41	12,13	16,65	23,88	6,66	12,42	9,00	77,14	221,29
2008	307,15	18,21	15,25	19,85	7,36	13,11	11,46	100,64	493,03
2009*	21,77	7,25	3,96	5,67	4,71	9,13	6,43	70,76	129,68

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (08.10.2009) (*ilk sekiz aylık veriler); Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri Sektör-Ülke Raporlarından derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 20'de ihracat kalemleri incelendiğinde süt ve süt mamulleri, örme giyim eşyası, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, halı ve dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları, yenilen meyveler kabuklu yemiş ve turunçgiller, kazan makine cihaz ve aletler, elektrikli makine ve cihazlar, demir çelik ve demir çelikten eşya gibi ürünler ön planda gelmektedir. Türkiye'nin Kuveyt'e olan ihracatında özellikle demir çelik, demir çelikten eşya, kazan makine cihaz ve aletler ile elektrikli makine ve cihazlar öne çıkmaktadır. Bu ürünlerin Kuveyt'e yapılan toplam ihracat içindeki payı, 2000 yılında %39, 2001 yılında %55, 2002 yılında %59, 2003 yılında %57, 2004 yılında %68, 2005 yılında %50, 2006 yılında %61, 2007 yılında %52, 2008 yılında %73 ve 2009 yılının ilk sekiz ayında gerçekleşen ihracatın %30 u oranında olmuştur. İhracatın belirli ürün gruplarında yoğunlaşması demir çelik ve demir çelikten eşya ihracatının ortalamada çalıştığımız dönem için %57 civarında paya sahip olması, dış ticaret hacminin düşüklüğü, ihracatın değişimi üzerindeki riskleri artırmakta ve aynı zamanda gelecek için öngörülebilir bulunmayı zorlaştırmaktadır. 2008 yılında petrol fiyatlarında meydana gelen yükseliş Kuveyt'in petrol gelirlerinde artışa sebep olmuş bu durumda ülkeyi Körfez Savaşından sonra yeniden bir yapılanma ve inşa sürecine sokmuştur. Demir-çelik ve demir-çelik ürünleri ihracatının artması ve yüksek seviyelerde seyretmesinin sebebinin bu durum olduğu düşünülmektedir.

Kısa ve orta vadede Kuveyt inşaat sektörünün gelişmeye devam edeceğine ilişkin tahminler, demir çelik talebinin devam edeceğini göstermektedir. Ancak Kuveyt'teki düşük enerji maliyeti ve demir çelik sektörünün önemli ölçüde enerji maliyetlerine duyarlı oluşu, Kuveyt'in demir çelik yatırımı yapması Türkiye'nin ihracatına karşı bir rekabetin oluştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kuveyt'e yapılan genel ihracat rakamının artması ihracat görünümünün daha sağlıklı bir yapıya kavuşmakta olduğunun bir göstergesidir.

2.2.2 Türkiye'nin Kuveyt'ten İthalatı

Türkiye'nin Kuveyt'ten yaptığı ithalatın büyük kısmını petrol oluşturmaktadır. Petrol ticaretinin yapılmadığı yıllarda Türkiye'nin Kuveyt'ten ithalatı yok denecek kadar azdır. 2000 yılında petrol ithalatı Türkiye'nin Kuveyt'ten yaptığı toplam ithalatının yaklaşık %84'ü, 2001 yılında yaklaşık %93'ü olmuştur. Ancak Kuveyt ile Türkiye arasındaki geçiş yolunda bulunan Irak'ta, 2002 yılından itibaren uluslararası düzeyde yaşanmaya başlayan sorunlar ve 2003 Mart ayında başlayan II. Körfez Savaşı yol güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Aşağıdaki şekil 12'de bu durumun Türkiye ile Kuveyt arasındaki ilişkilere doğrudan yansıdığı görülmektedir.

Şekil 12. Türkiye'nin Kuveyt'ten İthalatı

Petrol dışındaki diğer önemli ithal kalemi ise organik ve kimyasal ürünlerdir. Petrol ithalatının durduğu 2003-2008 yılları arasında yapılan toplam 326 milyon dolarlık ithalatın yaklaşık %53'üne karşılık gelen 173 milyon dolarlık kısmını organik ve kimyasal ürünler oluşturmaktadır.¹⁵⁴ Aşağıdaki tablo 21'de görüldüğü üzere Türkiye'nin Kuveyt'ten ithal ettiği ürünler arasında mineral yakıtlar ile organik ve kimyasal ürünler dışında, plastik ve plastikten mamul eşyalar ile ham postlar, deri ve köseleler vardır. Bunların ithalatı toplam ithalat içinde %20 seviyelerinde yer almaktadır.

Tablo 21. Türkiye'nin Kuveyt'ten İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	Mineral yakıtlar	Organik ve kimyasal ürünler	Plastik ve plastik eşya	Ham post ve deriler	Diğer	Toplam
2000	135,18	14,82	8,78	0,83	1,76	161,37
2001	114,27	4,48	4,22	0,31	0,07	123,35
2002	9,39	10,82	4,24	1,69	0,38	26,52
2003	-	8,20	5,55	1,83	0,33	15,91
2004	2,15	13,54	9,85	-	0,15	25,69
2005	-	18,47	23,04	-	0,09	41,60
2006	-	36,37	18,81	0,13	0,73	56,04
2007	-	50,80	31,54	-	8,15	90,49
2008	-	46,53	33,69	-	0,42	80,64
2009*	68,97	31,03	11,25	-	1,18	112,43

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (08.10.2009) (*ilk sekiz aylık veriler)

2.3 Kuveyt'in Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri

2.3.1 Kuveyt'in Türkiye'ye İhracatı

2000 yılı ile 2009 yılının ilk sekiz ayı arasında Kuveyt'in Türkiye'ye yaptığı toplam ihracat tutarı yaklaşık olarak 734 milyon dolardır.¹⁵⁵ Bu ihracatın yaklaşık %45'i 2000, 2001 yıllarında ve 2009 yılının ilk sekiz ayında gerçekleşen petrol ihracatıdır. Kuveyt'in toplam ihracatında Türkiye'nin payı 2005 yılında %0,09; 2006 yılında %0,10; 2007 yılında ise %0,14 oranında gerçekleşmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁴ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (05.10.2009)

¹⁵⁵ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (05.10.2009)

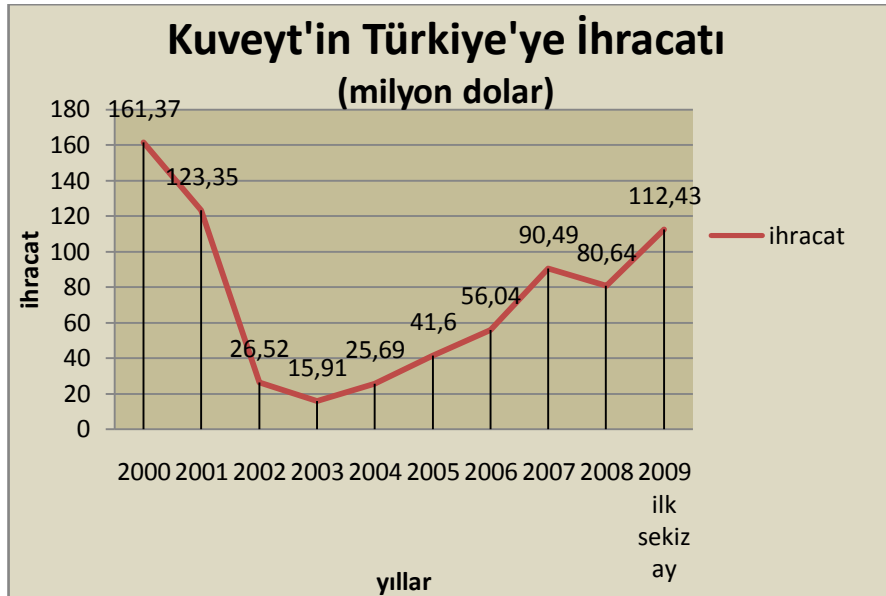
¹⁵⁶ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.10

Aşağıdaki tablo 22’de görüldüğü gibi petrol ihracatının dışında Kuveyt’in Türkiye’ye ihracatı yok denecek kadar azdır. Bunların arasında yine çoğunluğu petrole dayalı organik ve kimyasal ürünler, plastik ve plastik eşya ile ham postlar ve deriler sayılabilir. İki ülke arasındaki ticarete ürün çeşitliliği çok azdır. Aşağıdaki şekil 13’te Kuveyt’in yıllar itibariyle Türkiye’ye yaptığı ihracat, tablo 22’de başlıca ihraç ürünleri verilmiştir.

Tablo 22. Kuveyt’in Türkiye’ye İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	Mineral yakıtlar, organik ve kimyasal ürünler	Plastik ve plastik eşya	Ham post ve deriler
2000	150,00	8,78	0,83
2001	118,75	4,22	0,31
2002	20,21	4,24	1,69
2003	8,20	5,55	1,83
2004	15,69	9,85	-
2005	18,47	23,04	-
2006	36,37	18,81	0,13
2007	50,80	31,54	-
2008	46,53	33,69	-
2009*	100,00	11,25	-

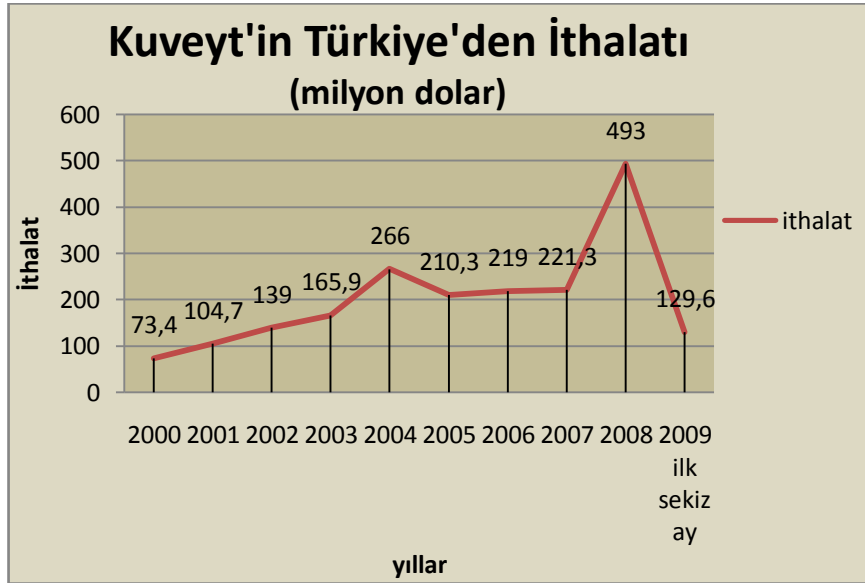
Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do(12.10.2009) (*ilk ekiz aylık veriler)

Şekil 13. Kuveyt'in Türkiye'ye İhracatı

2.3.2 Kuveyt'in Türkiye'den İthalatı

Kuveyt'in 2000-2008 yılları arasında Türkiye'den yaptığı toplam ithalat 1.893 milyon dolardır.¹⁵⁷ İthalat dağılımında yıllara göre değişiklik göstermesine rağmen ilk sırada demir çelik ve demir çelik ürünleri gelmektedir. Bunu sırasıyla kazan makine, elektrikli aletler, giyim eşyaları, halı ve mobilyalar ile gıda ürünleri takip etmektedir. Ülkenin Irak tarafından işgali sonrasında yeniden yapılanma sürecine girmesi demir çelik ithalatının temel sebebini oluşturmaktadır. Petrol gelirlerinden elde ettiği bütçe fazlası ile ithalatı karşılamakta herhangi bir zorluk ile karşılaşmamaktadır. Yüksek petrol gelirleri sayesinde halkın ihtiyaçları rahatlıkla temin edilmektedir. Bu durum halka lüks yaşam ortamı sağlamaktadır. Kuveyt'in toplam ithalatında Türkiye'nin payı 2005 yılında %1,2; 2006 yılında %1,36; 2007 yılında ise %1,14 olmuştur.¹⁵⁸ Aşağıdaki şekil 14'te Kuveyt'in Türkiye'den yaptığı ithalatın yıllara göre değişimi verilmiştir.

Şekil 14. Kuveyt'in Türkiye'den İthalatı

¹⁵⁷ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (05.10.2009)

¹⁵⁸ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.10

Tablo 23. Kuveyt'in Türkiye'den İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	Demir çelik ve ürünleri	Kazan makine elektrikli cihaz ve aletler	Halı giyim ve tekstil ürünleri	Gıda ürünleri
2000	27,68	1,28	22,96	9,50
2001	54,32	3,20	19,35	8,63
2002	75,44	6,56	24,59	14,54
2003	85,97	9,39	22,84	17,09
2004	155,05	20,38	21,71	20,36
2005	88,78	18,04	22,72	22,78
2006	113,83	20,09	24,64	25,84
2007	75,54	40,53	25,04	28,01
2008	325,36	35,01	27,07	53,55
2009*	29,02	9,63	16,05	28,52

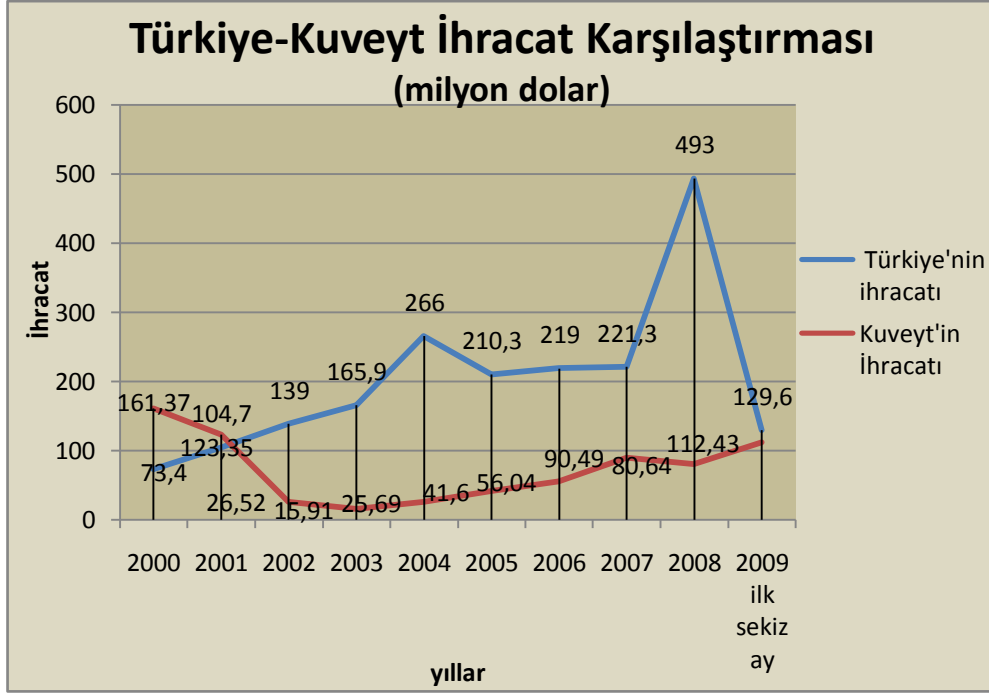
Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (12.10.2009)(*ilk sekiz ay)

Yukarıdaki tablo 23'te Kuveyt'in Türkiye'den ithal ettiği önemli ürünler ve yıllara göre ithalat değerleri verilmiştir. Demir-çelik ve demir-çelik ürünleri ithalatı her zaman ithalattaki ağırlığını korumuştur. 2004 yılından itibaren kazan, makine ve elektrikli cihaz ve aletler ithalatında artış yaşanmıştır. Halı, giyim ve tekstil ürünleri ile gıda ürünleri Kuveyt'in Türkiye'den ithalatındaki yerini korumaktadır.

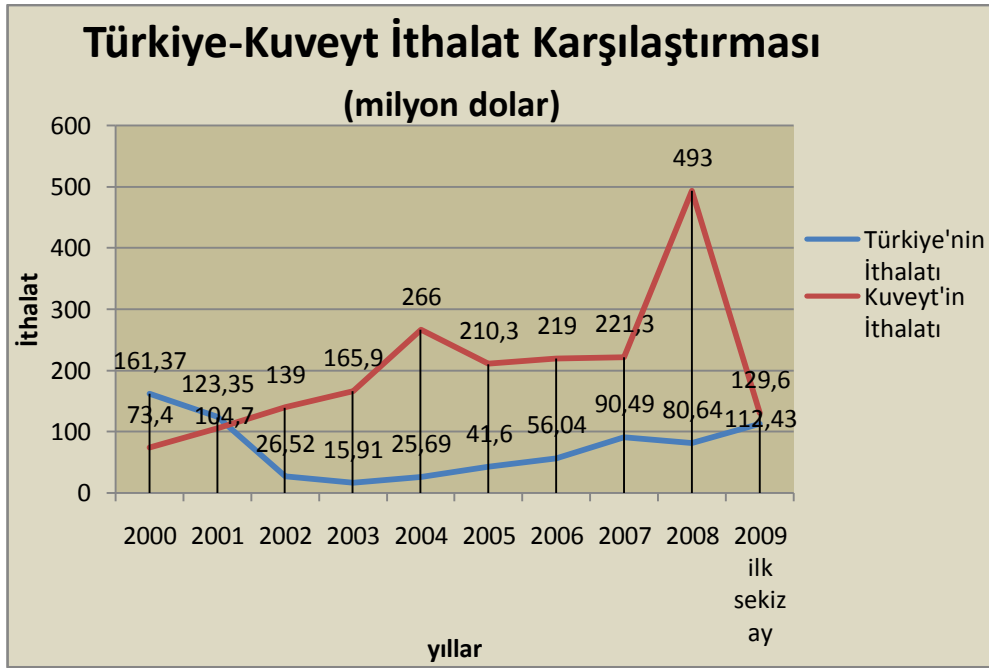
2.4 Dış Ticaretin Genel Karşılaştırması

Türkiye ile Kuveyt arasındaki ticari ilişkiler var olan potansiyele rağmen gelişmemiştir. Bunun başlıca sebepleri arasında bölgede uzun süre devam eden kargaşa ve belirsizlik ortamıdır. Ülkenin Irak tarafından işgal edilmesi, Irak'ın ABD öncülüğündeki uluslararası güçler tarafından işgali bölgede bir belirsizlik ortamı yaratmıştır. Bu belirsizlik Irak'ın, Türkiye'nin Kuveyt'e geçiş yolu üzerinde bulunması sebebi ile ticari ilişkilerin istenilen seviyelere ulaşmasını engellemiştir. İki ülke arasındaki temel ticari ürün petrol ve petro-kimyasallar, gıda ve tekstil ürünleridir.

Bölgenin sakin olduğu dönemlerde Türkiye, Kuveyt'ten petrol ve organik kimyasal ürünler başta olmak üzere ham post ve deriler ithal etmiş, buna karşılık Kuveyt'e demir-çelik ve demir çelik ürünleri başta olmak üzere kazan,makine ve elektrikli cihazlar, gıda ürünleri, giyim eşyası, halı ve yer döşemeleri gibi ev tekstili ürünleri satmıştır.

Şekil 15. Türkiye-Kuveyt İhracat Durumu

Şekil 16. Türkiye-Kuveyt İthalat Durumu

Yukarıdaki şekil 15 ve şekil 16'da sırasıyla Türkiye-Kuveyt arasındaki ihracat ve ithalat durumu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatı, petrol ithalatı yapmadığı dönemlerde, her zaman Kuveyt'ten yaptığı ithalatından fazla olmuştur.

2.5 İkili Anlaşmalar-Fuarlar-Organizasyonlar

Türkiye ile Kuveyt arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, 22.03.1982 tarihinde imzalanmış olan Ekonomik, Sınai, Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Türkiye-Kuveyt Ticaret Anlaşması 3 Aralık 1997 tarihinde Kuveyt'te imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma Türkiye'de 16 Mart 1998 tarih ve 23288 sayılı Resmi Gazete'de, Temmuz 1998'de de Kuveyt Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuveyt Devleti arasında Eşya ve Yolcuların Transit Nakliyatına ve İki Ülke Arasındaki Nakliyata Mütedair Anlaşma 8 Haziran 1970 tarihinde Kuveyt'te imzalanmış olup, 24 Kasım 1970 tarih ve 13677 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Türkiye-Kuveyt Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ise 27.10.1988 tarihinde imzalanarak, 25.04.1992' de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmada yatırımların teşviki ve korunmasına ilişkin hükümlerin yanı sıra, kamulaştırmaya, transferlere ve yatırım anlaşmazlıklarının çözümüne ilişkin hükümlerde yer almaktadır. Bu hükümler çerçevesinde taraflar; yatırımdan doğan net kazanç, temettü, royalti, teknik yardım, teknik hizmet ücretleri ve diğer hasılat ile yatırımcının yatırımının satışından veya tasfiyesinden elde edeceği meblağın, serbest konvertibl para cinsinden transferine izin vermektedir.¹⁵⁹

Türkiye Cumhuriyeti ile Kuveyt Devleti arasında Gelir ve Servet üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması 07 Ekim 1997 tarihinde imzalanmış ve 13 Aralık 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁰ Denizcilik Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Denizcilik Anlaşması taslağı 3 Mayıs 1994 tarihinde Kuveyt tarafına iletilmiş ancak henüz bir cevap alınamamıştır. Son olarak 1999 yılı Şubat ayında anlaşma müzakerelerine başlanabilmesi için Kuveyt tarafından tarih önermesi talep edilmiştir. Yeni bir Veterinerlik Anlaşması taslağı, VI. KEK toplantısı sırasında Türk tarafınca Kuveyt tarafına iletilmiş, aynı şekilde Kuveyt tarafı da Türk tarafına Tarım Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı iletilmiştir.

¹⁵⁹ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kuveyt, 2008, s.66-67

¹⁶⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Kuveyt Ülke Bülteni**, İstanbul, 2008, s.7-8

Yine Kuveyt tarafından VI. KEK toplantısı sırasında Türk tarafına Turizm İşbirliği Anlaşması taslağı iletilmiştir.

UMB ile Kuveyt Mütahhitler Birliği Arasında İşbirliği Protokolü 3 Aralık 1997 tarihinde imzalanmıştır. TOBB ile Kuveyt Ticaret ve Sanayi Odası arasında 30 Nisan 1995 tarihinde Kuveyt'te bir İşbirliği Protokol'ü imzalanmıştır. Söz konusu protokol ile iki ülke işadamları arasında ticari, ekonomik ve teknik işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması uyarınca kurulan Karma Ekonomik Komite bugüne kadar yedi defa toplanmış olup V. Dönem KEK toplantısının 20-21 Mart 2002 tarihinde Türkiye'de gerçekleştirilmesinden sonra uzun bir süre iki ülke arasında KEK toplantısı düzenlenememiştir. Ancak iki ülke arasındaki siyasi yaklaşmanın da bir belirtisi olarak VI. Dönem KEK toplantısı 22-24 Ocak 2007 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştır.

VII. KEK toplantısı mutabakat zaptında, “ Türkiye Cumhuriyeti ile Kuveyt Devleti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması”, “Türkiye Cumhuriyeti ile Kuveyt Devleti Arasında Sınai İhracatın Gelişimi Alanında Mutabakat Zaptı”, Gümrük Konularında Karşılıklı Yardım ve İşbirliği Anlaşması” ile “TSE ve KOWSMD Arasında Mutabakat Zaptı” metinleri üzerinde mutabık kalınmış ve tarafların belirleyeceği bir tarihte imzalanmaları kararlaştırılmıştır. Aynı mutabakat zaptında Türk tarafının sunduğu “Tarım Alanında Protokol” ve “Veterinerlik Anlaşması” metinlerinin en kısa sürede Kuveyt tarafınca değerlendirilip bilgi verileceği tespit edilmiştir. 12 Şubat 2008 tarihinde Kuveyt'te “Türkiye ile Kuveyt Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır¹⁶¹.

¹⁶¹ T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müsteşarlığı, **Kuveyt Ülke Raporu**, Kuveyt, 2008, s.66-68

Tablo 24. Türkiye-Kuveyt Arasındaki Anlaşmalar

Anlaşma Adı	İmza Tarihi
Eşya ve Yolcuların Transit Nakliyatına ve İki Ülke Arasındaki Nakliyata Dair Anlaşma	03/06/1970
Kültürel İşbirliği Anlaşması	19/07/1975
Hava Ulaştırma Anlaşması	29/03/1977
Ticaret Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	22/03/1982
Yatırımları Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	27/10/1988
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	07/10/1997
Ticaret Anlaşması	03/12/1997

Kaynak: www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=244&icerikID=347 &dil=TR (14.10.2009)

2.6 Karşılıklı Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kuveyt ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde, ülkenin uyguladığı gümrük vergisi oranlarının düşük olması nedeniyle serbest ticaret sistemine sahip olduğu düşünülse de, son dönemdeki serbestleşme çabalarına rağmen yabancı faaliyetlerine getirilen kısıtlamalar, ticari ve ekonomik faaliyetleri düzenleyen uygulamaların değişkenliği ve açık olmayışı, vergi sistemi, yerli firmalara sağlanan avantajlar, acentelik sistemi gibi pek çok husus nedeniyle Kuveyt henüz serbest bir ekonomi olmaktan uzaktır.¹⁶² Türkiye ile olan ticari ilişkilerde karşılaşılan sorunlar şu şekilde sıralanabilir:¹⁶³

- Kuveyt'teki ekonomik faaliyetleri düzenleyen kanunların uygulamasındaki eksiklikler ve farklılıklar, yabancı şirketlerin elde ettikleri kazançlara vergi uygulaması, çalışma yasası ile getirilen Kuveytli çalıştırma zorunluluğu ülkedeki yatırım ortamını olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Ancak, Kuveyt'in uluslararası ilişkilerindeki gelişmeler çerçevesinde ticari faaliyetler ile ilgili düzenlemelerde iyileşmeler beklenmektedir.

- Kuveyt tarafından yapılan sübvansiyonlar ülkenin kamu maliyesini olumsuz etkilemesine rağmen ülkede iş yapan firmaların maliyetini azaltmaktadır. Ülke ekonomisinin petrole dayalı olmaktan kurtarılıp ekonomide çeşitliliğin sağlanması amacı ile sanayileşme çabaları ve yerel tüketimin teşvik edilmesi ülkenin

¹⁶² a.g.e., s.94

¹⁶³ a.g.e., s.95-98

ithalatını etkileyebilecek bir unsurdur. Buna karşılık sanayileşme çabalarının yeni iş imkânları sağlayabileceği bunda ithalattaki azalmayı dengeleyebileceği düşünülmektedir.

- Kuveyt'in küçük bir ülke oluşu, siparişlerin boyutlarının az olmasına ve düzensizliğine neden olmakta bu da maliyetleri artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancıların Kuveyt'teki faaliyetlerini Kuveytli acenteler aracılığı ile yürütmek zorunda kalmaları Türk firmalarının Kuveyt pazarına olan ilgisini azaltmaktadır. Bu noktada Kuveyt'in bölgedeki birkaç ülke ile birlikte ticari faaliyetler konusunda değerlendirilmesi, benzer ürünler üzerine çalışan firmaların bir araya gelerek ürün yelpazesinin genişletilmesi ile sipariş miktarı ve pazarın küçüklüğü sorunlarının aşılabileceği düşünülmektedir.

- Kuveyt'e düzenli gemi taşımacılığının olmayışı, ihracat ürünlerinin hava taşımacılığını ile ekonomik olarak ulaştırılamaması ve karayolu taşımacılığını ön plana çıkarmaktadır. Ancak, Türkiye ile Kuveyt arasındaki en uygun karayolu ulaşım güzergâhı olan Türkiye-Irak-Kuveyt hattının 1.Körfez Savaşı sonrası kapanması mevcut durumda Irak sınırının Türk kamyonlarının geçişine açılmış olmasına rağmen güvenlik kaygılarının giderilememesi iki ülke arasındaki ticari potansiyelin yeterince değerlendirilememesine neden olmaktadır. Ayrıca, geçmişte çeşitli müteahhitlik firmalarımızın üstlendikleri işleri tamamlayamamaları, bu firmaların vermiş olduğu teminatların nakite çevrilmesi, ulaştırmada karşılaşılan sorunlar, ürünlerin teslimatında oluşan gecikmeler ve ürün kalitesinin korunmaması, alacakların zamanında tahsil edilememesi gibi sebepler karşılıklı olarak güven sorununa neden olmuştur.

3. TÜRKİYE’NİN SUUDİ ARABİSTAN İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

3.1 Ticari İlişkilerin Genel Durumu ve Dış Ticaret Verileri

Türkiye’nin enerji konusunda ithalatçı, Suudi Arabistan’ın ise ihracatçı konumunda olması iki ülkenin ekonomik bakımdan birbirlerini tamamlayıcı niteliğe sahip olmasını sağlamaktadır. Türkiye 2008 yılında ulaştığı 740 milyar dolar GSMH ile Ortadoğu’nun en gelişmiş ülkesi olurken Suudi Arabistan aynı yılda ulaştığı 467 milyar dolar GSMH ile bölgenin ikinci büyük ekonomisi olmuştur. Özellikle 2004 yılından sonra iki ekonominin birbirine yakınlığı ekonomik ve ticari ilişkilerde dinamik bir trendin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim, 2002 yılında 1,3 milyar dolar seviyesinde olan Türkiye-Suudi Arabistan ticaret hacmi 2008 yılında 5,5 milyar dolar seviyesine ulaşarak yıllık ortalama %26 oranında artmıştır.¹⁶⁴ Türkiye’nin Suudi Arabistan’dan yaptığı ithalatın ağırlıklı olarak petrol ve petrokimyasallardan oluşması ithalatın gelişimini hidro-karbon fiyatlarındaki değişime bağımlı hale getirmektedir.

Türk müteahhitlik firmalarının Suudi Arabistan’da 2003-2008 yılları arasında gerçekleştirdikleri müteahhitlik hizmetleri yaklaşık 3,2 milyar dolara yaklaşarak bu dönemde Türkiye’nin yurt dışındaki toplam müteahhitlik hizmetlerinin %3,8ini oluşturmuştur. Suudi Arabistan, Türk firmalarının en çok müteahhitlik hizmeti verdiği sekizinci ülke konumundadır. Ayrıca, 2008 yılında Suudi Arabistan’da 14 yeni proje ile yaklaşık 894 milyon dolar tutarında yeni proje üstlenilmiş bununla birlikte bugüne kadar Suudi Arabistan’dan alınan projelerin tutarı toplam 6 milyar dolara yükselmiştir. Bu projelerin önemli bir bölümünü altyapı ve konut projeleri oluşturmaktadır. İhracatın arttığı yıllarda Türk firmalarının müteahhitlik faaliyetlerinde de artış görülmektedir, Suudi Arabistan da çalışan Türk işçilerinin sayısı yaklaşık 130.000 civarındadır.¹⁶⁵ Petrol gelirlerindeki artışa bağlı olarak Suudi Arabistan’ın yatırım harcamalarındaki artışın Türk müteahhitlik firmalarının bu ülkedeki faaliyetlerinde artışa sebep olacağı tahmin edilmektedir.

¹⁶⁴ T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan’ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Cidde, 2009, s. 25

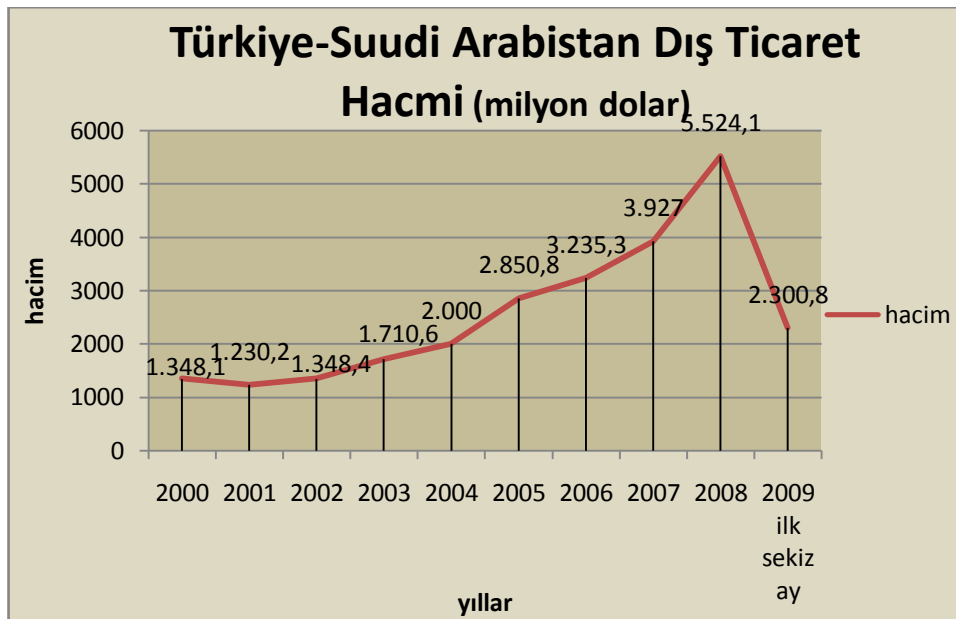
¹⁶⁵ a.g.e., s.26

Tablo 25. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Verileri (milyon dolar)

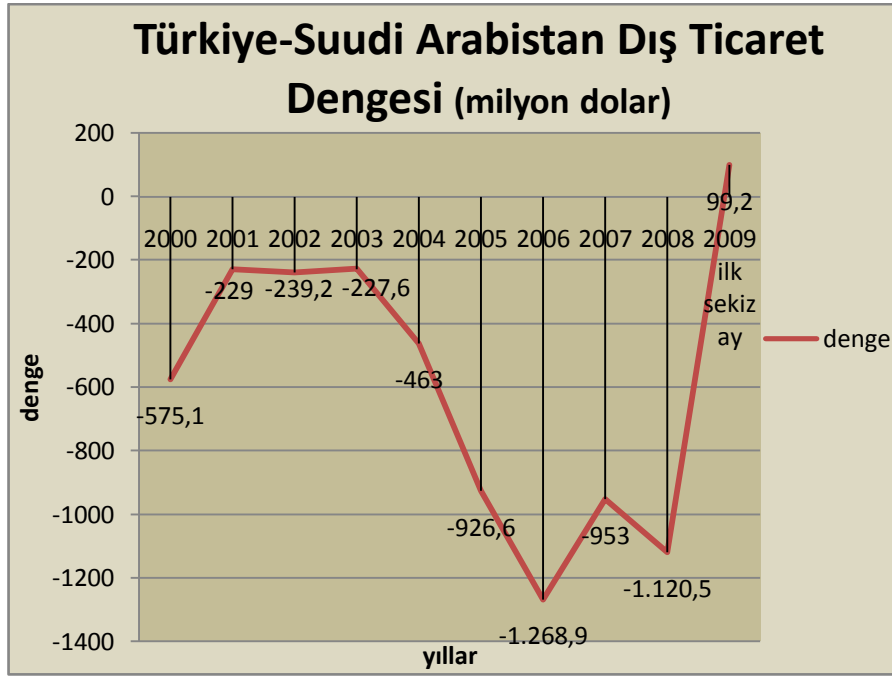
Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2000	386,5	961,6	-575,1	1.348,1
2001	500,6	729,6	-229,0	1.230,2
2002	554,6	793,8	-239,2	1.348,4
2003	741,5	969,1	-227,6	1.710,6
2004	768,5	1.231,5	-463,0	2.000,0
2005	962,1	1.888,7	-926,6	2.850,8
2006	983,2	2.252,1	-1.268,9	3.235,3
2007	1.487,0	2.440,0	-953,0	3.927,0
2008	2.201,8	3.322,3	-1.120,5	5.524,1
2009*	1.200,0	1.100,8	99,2	2.300,8

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (*ilk sekiz ay) (19.10.2009)derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo 25'te görüldüğü üzere iki ülke arasındaki ticari ilişkiler yıllar itibariyle sürekli olarak artmış ve 2008 yılı sonunda dış ticaret hacmi 5,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında 1,3 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2008 yılı sonunda 5,5 milyar dolara ulaşarak Türkiye'nin ihracatı yıllık ortalama %23,3 ve ithalatı ise %24,1 oranında artış göstermiştir. Denge açısından Suudi Arabistan lehine bir görüntü söz konusudur. İncelenen 2000 yılı sonrası dönem de Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye ihracatı her zaman ithalatından fazla olmuştur. Bunun temel sebebi Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan değer olarak tutarı yüksek olan petrol ve petro kimyasal ürünler ithalatının fazla olmasıdır. Aşağıdaki şekil 17'de Türkiye-Suudi Arabistan dış ticaret hacminin yıllara göre değişimi verilmiştir.

Şekil 17. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Hacmi

Şekil 18. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Dengesi

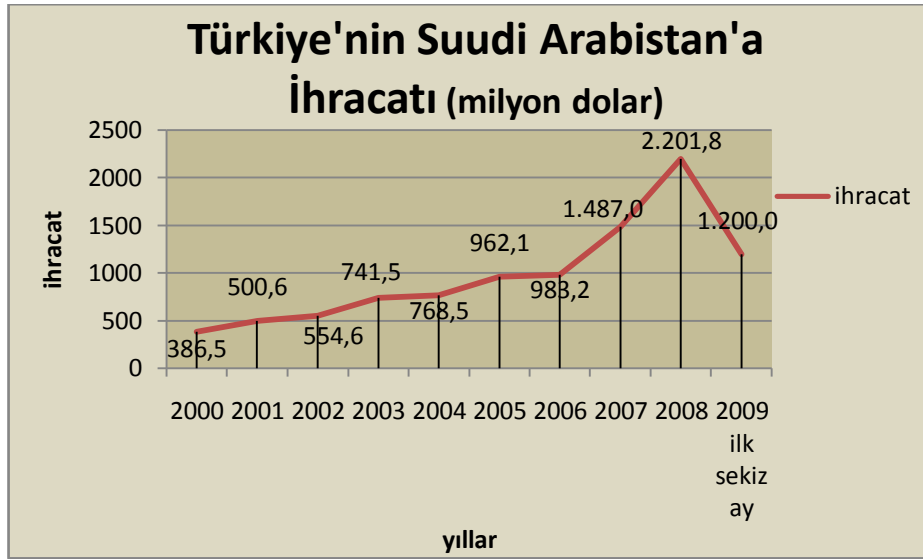
Yukarıdaki şekil 17 ve 18'den görüldüğü üzere Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkilerde hacim artarken Türkiye yıllardır dış ticaret açığı vermektedir. Bunun temel nedeni ihracat ve ithalatta söz konusu olan ürünlerdir. Türkiye'nin petrol ve petrol ürünleri ağırlıklı olarak ithalat yapması dış ticaretindeki açığı petrol fiyatlarındaki değişime bağımlı hale getirmiştir. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a yaptığı ihracatın sektörel yapısını otomotiv, giyim, tekstil, demir ve çelik, sebze ve meyve ürünleri oluşturmaktadır. 2001, 2002, 2003 yıllarında normal seyrinde devam eden ihracat ve ithalat oranları 2004 yılından sonra önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Türkiye'nin 2004 yılı ihracatı bir önceki yıla göre %3,6 artarken ithalatı %27,1 oranında artmıştır. Bu değişimler bir önceki yıla göre 2005 yılında ihracatta %25,2 ithalatta %53,4; 2006 yılında ihracatta %2,2 ithalatta %19,2; 2007 yılında ihracatta %51,2 ithalatta %8,3; 2008 yılında ihracatta %48,1 ithalatta %36,2 oranında gerçekleşmiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁶ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (19.10.2009)

3.2 Türkiye'nin Dış Ticaretinde Suudi Arabistan'ın Yeri

3.2.1 Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhracatı

Türkiye 2000-2008 yılları arasında Suudi Arabistan'a toplam 8.585 milyon dolarlık ihracat yapmıştır. İki ülkenin coğrafi yakınlığı ve konumu, tarihsel ve kültürel ortak geçmişi göz önüne alındığında ticaret potansiyelinin yeterli ölçüde kullanılmadığı görülmektedir. Türkiye'nin 2000 yılındaki toplam ihracatı 27,7 milyar dolar iken bunun yaklaşık %1,4 üne karşılık 386,5 milyon dolarlık kısmını Suudi Arabistan'a yapılan ihracat oluşturmaktadır. Bu oran 2001 yılında %1,6; 2002 yılında %1,5; 2003 yılında %1,6; 2004 yılında %1,2; 2005 yılında %1,3; 2006 yılında %1,1; 2007 yılında %1,4; 2008 yılında %1,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2009 yılının ilk sekiz aylık verileri bu oranı %1,8 olarak göstermektedir.¹⁶⁷

Şekil 19. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhracatı

Yukarıdaki şekil 19'da görüldüğü üzere Türkiye Suudi Arabistan'a 2000 yılında 386,5 milyon dolar, 2001'de 500,6 milyon dolar, 2002'de 554,6 milyon dolar, 2003'te 741,5 milyon dolar, 2004'te 768,5 milyon dolar, 2005'te 962,1 milyon dolar, 2006'da 983,2 milyon dolar, 2007'de 1.487 milyon dolar, 2008'de 2.202 milyon dolar ve 2009 yılının ilk sekiz ayında da toplam 1.200 milyon dolar tutarında ihracat gerçekleştirmiştir.

¹⁶⁷ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (19.10.2009)

İhracat ortalama yıllık %23,3 oranında artmıştır. Bu artış oranı 2007 yılında bir önceki yıla göre %51,2; 2008 yılında %48 gibi yüksek bir oranda görülmektedir. İhracatın ürün dağılımı incelendiğinde aşağıdaki tablo 26’da görüldüğü gibi, 2000’li yılların başlarında yenilen meyve sebzeler, hububat gibi gıda ürünleri ile halılar, giyim eşyaları ve tekstil ürünleri öne çıkarken, 2004 yılından sonraki dönemde gıda ve tarım ürünleri yerini korumuş ancak ihracattaki artışla beraber demir çelik ve demir çelik ürünleri, kazan makine, elektrikli cihazlar, ev tekstil ürünleri ve otomotiv ürünleri ön plana çıkmıştır. Aşağıdaki tablo 26’da Türkiye’nin Suudi Arabistan’a ihraç ettiği başlıca ürünler ve yıllara göre değerleri verilmiştir.

Suudi Arabistan tarım alanlarının olmayışı sebebiyle beslenme ve tarım ürünlerinin tedarik edilmesi noktasında dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Coğrafi şartları ve konumu gereği Türkiye, Suudi Arabistan için önemli bir tarımsal ve hayvansal ürün tedarikçisi konumundadır. Aşağıdaki tablo 26’da görüldüğü üzere Türkiye Suudi Arabistan’a her türlü meyve, sebze ve meyve sebze ürünleri ile hububat ve hububat ürünleri, hayvansal ürünler sağlamaktadır. Ancak besin teknolojisinin ilerlemesi sonucu gıdaların uzun süre korunabilmesi Suudi Arabistan’ın Doğu Avrupa ülkelerinden de gıda ürünleri ithal etmesine imkân tanımıştır¹⁶⁸. Ayrıca halı başta olmak üzere ev tekstil ürünleri, giyim eşyası ihracatı da önemli ihracat kalemleri arasında yer almaktadır. 2003 yılından sonra Türkiye’nin Suudi Arabistan’a yaptığı ihracatta demir çelik, demir çelikten eşya, kazan makine ve cihazların alet ve parçaları, elektrikli aletler gibi çoğunlukla müteahhitlik hizmetlerinde kullanılan teknoloji yoğun ürünler ön plana çıkmaya başlamıştır. Ayrıca yine 2003 yılından itibaren Suudi Arabistan’a yapılan motorlu kara taşıtı ihracatı toplam ihracat içinde önemli oranda yer tutmuştur. 2002 yılında 29,4 milyon dolar olan motorlu kara taşıtı ihracatı 2004 yılında 117,7 milyon dolar seviyesine ulaşarak yaklaşık %400 artmıştır.

¹⁶⁸Dilek Keleş, **Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin Enerji Kaynaklarının Bu Ülkelerin Ekonomilerindeki Yeri**(Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 101

Tablo 26. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhrac Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Hububat	5,7	3,3	26,7	26,7	---	7,0	3,6	34,8	---	---
Halılar	42,3	37,8	41,6	45,4	61,9	80,6	90,1	113,6	115,1	105,8
Örme giyim eşyası	6,7	---	6,1	7,6	10,0	8,6	11,1	13,0	14,8	10,4
Seramik Ürünleri	12,4	17,5	17,4	15,8	13,3	7,6	7,4	5,9	---	2,9
Demir çelik	5,6	67,7	75,9	96,8	125,5	49,4	155,2	209,0	708,9	260,7
Demir-çelikten eşya	3,8	3,7	5,2	6,7	15,8	40,0	32,1	59,7	59,2	39,2
Motorlu kara taşıtları	26,8	39,0	29,4	117,7	96,6	119,1	22,4	67,3	119,3	76,3
Mineral yakıtlar	---	---	21,9	38,7	---	34,5	43,2	191,8	197,2	85,7
Ayakkabılar	15,7	17,3	18,8	16,6	17,6	20,7	18,1	18,1	21,6	16,6
Kazan makine cihaz aletler ve parçaları	10,7	12,3	15,0	21,7	38,4	57,7	49,5	79,8	111,7	68,5
Elektrikli makine ve cihazlar	15,8	32,6	22,5	25,0	51,0	51,0	120,6	234,8	233,2	107,7
Yenilen sebze kök, yumrular	23,4	28,8	28,4	25,5	20,3	17,8	28,3	24,0	21,6	23,2
Meyve, kabuklu yemiş turunçgil	33,4	40,6	43,6	46,5	51,1	59,0	57,8	55,2	63,0	48,9
Un nişasta ve süt ürünleri	14,2	15,8	14,7	19,4	20,8	22,2	27,3	38,2	42,8	31,6
Sebze meyve bitki parçaları	11,8	7,4	10,6	13,5	16,6	17,6	15,9	15,7	23,8	15,8
Dokumaya elverişli suni lifler	8,0	11,0	11,3	17,4	18,3	17,5	21,0	12,4	16,5	12,3
Örülmemiş giyim eşyası	29,8	25,4	24,8	28,2	25,4	26,6	29,1	34,3	38,6	27,0
Mensucattan mamul diğer eşya	11,5	9,8	13,8	17,4	18,3	20,7	16,2	18,0	28,1	12,0
Özel Dokunmuş mensucat ve işlemler	9,6	12,0	9,1	11,0	13,2	14,2	9,6	10,5	9,0	3,6
Taş alçı amyant vb. maddelerden mamul eşya	12,1	14,0	18,0	17,4	17,0	22,5	17,7	21,6	45,2	30,8
Mobilyalar aydınlatma lambaları prefabrik yapılar	5,9	5,9	10,1	10,0	11,0	15,0	17,9	23,2	29,7	16,2

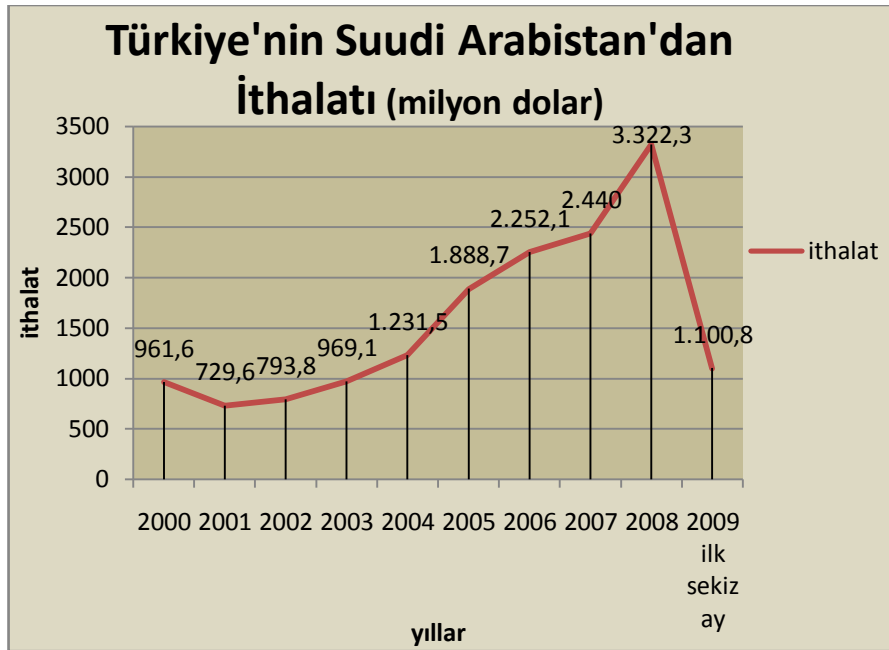
Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (19.10.2009) (*ilk sekiz ay) derlenmiştir.

Bundan sonraki yıllarda da 2006 yılına kadar otomotiv ihracatı bu seviyelerde yaklaşık olarak devam etmiştir. 2006 yılında yaşanan düşüşten sonra bu ülkeye yönelik otomotiv ihracatı tekrar yükselmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak 2007 otomotiv ihracatı 2006 ya oranla üç katına, 2008 ihracatı da 2007 ye oranla yaklaşık iki katına çıkmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁹ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (19.10.2009)

3.2.2 Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalatı

Türkiye 2000-2008 yılları arasında Suudi Arabistan'dan toplam yaklaşık olarak 15,7 milyar dolar tutarında ithalat yapmıştır. 2000 yılında 961,6 milyon dolar seviyelerinde olan ithalat, yıllık ortalama %24,1 oranında artarak 2008 yılı sonunda 3,3 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılının ilk sekiz ayındaki ithalat tutarı ise 1,1 milyar dolardır.¹⁷⁰. Yıllara göre incelendiğinde aşağıdaki şekil 20'de görüldüğü gibi 2000 yılında 961,6 milyon dolar, 2001 yılında 729,6 milyon dolar, 2002 yılında 793,8 milyon dolar, 2003 yılında 969,1 milyon dolar, 2004 yılında 1.231,5 milyon dolar, 2005 yılında 1.888,7 milyon dolar, 2006 yılında 2.252,1 milyon dolar, 2007 yılında 2.440 milyon dolar 2008 yılında 3.322,3 milyon dolar ve 2009 yılının ilk sekiz ayında toplam 1.101 milyon dolar ithalat yapılmıştır.

Şekil 20. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalatı

Türkiye'nin bu ülkeden yaptığı ithalatın kompozisyonu incelendiğinde mineral yakıtlar ve petro-kimya ürünlerinin başta geldiği görülmektedir. Bunu sırasıyla plastik ve plastikten eşya ile bir takım tekstil ürünleri ve dericilikte kullanılan ürünler takip etmektedir.

¹⁷⁰ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (19.10.2009)

Aşağıdaki tablo 27’de Türkiye’nin Suudi Arabistan’dan ithal ettiği ürünler ve yıllara göre ithalat değerleri verilmiştir. Görüldüğü gibi ithalatta ilk sırayı mineral yakıtlar yani petrol ürünleri almaktadır.

Tablo 27. Türkiye’nin Suudi Arabistan’dan İthal Ettiği Başlıca Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	Mineral yakıtlar	Organik kimyasal ürünler	Plastik ve plastik eşyalar
Yıllar			
2000	852,0	36,9	13,4
2001	632,9	34,9	30,9
2002	681,1	43,7	44,0
2003	798,3	69,0	67,4
2004	978,9	106,8	95,7
2005	1.472,7	115,4	232,7
2006	1.791,0	73,2	335,6
2007	1.777,2	123,3	457,4
2008	2.445,9	210,1	575,1
2009*	697,2	81,8	272,8

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (19.10.2009) (*ilk sekiz ay)

Diğer yandan, bazı yıllarda farklı ürünlerin ithalatı da diğerleri arasında toplam değer bakımından dikkat çekmektedir. 2000 yılında demir ve çelikten eşya (16,1 milyon dolar), motorlu kara taşıtları (10 milyon dolar), 2005 yılında debagat ve boyacılıkta kullanılan ürünler (14 milyon dolar), sentetik ve suni devamsız lifler (13,2 milyon dolar), sıvanmış kaplanmış mensucat ve bunlardan teknik eşya (22,1 milyon dolar), 2007 yılında debagat ve boyacılıkta kullanılan ürünler (14,4 milyon dolar), kağıt ve karton (13,5 milyon dolar), votka keçe dokunmamış mensucat özel iplik sicim ve mamulleri (17,4 milyon dolar), 2008 yılında votka keçe dokunmamış mensucat özel iplik sicim (28,2 milyon dolar) bahsedilen yıllarda ithal ürünleri arasında bulunmaktadır.

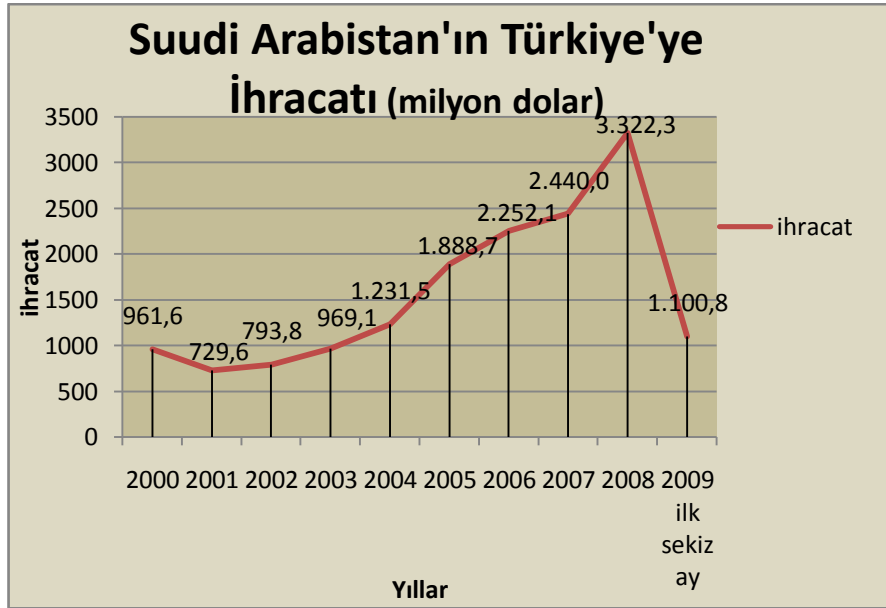
3.3 Suudi Arabistan'ın Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri

3.3.1 Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye İhracatı

Suudi Arabistan'ın istatistiki bilgilerine göre 2000-2007 yılları arasında tüm ülkelere yaptığı toplam ihracat 3.982 milyar SAR yani yaklaşık 1.062 milyar dolardır¹⁷¹. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan gerçekleştirdiği ithalatın tutarı 2000-2008 döneminde yaklaşık olarak 14,6 milyar dolardır. Bu rakama 2009 yılı ilk sekiz aylık rakamı 1,1 milyar dolarlık ithalat eklendiğinde toplam 15,7 milyar dolar seviyesine ulaşmaktadır. Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye olan ihracatı bu dönem içerisinde sürekli artmıştır. İhracata konu olan temel ürün petrol ve petrol ürünleridir. 2009 yılı ilk sekiz ayna kadar olan 15,7 milyar dolarlık ihracatının yaklaşık %77,3'üne karşılık gelen 12,1 milyar dolarlık kısmı mineral yakıt ihracatı; %5,7'sine karşılık 895,1 milyon dolarlık kısmı organik ve kimyasal ürünler; %13,5'lik oran karşılığı 2,1 milyar dolarlık kısmı ise plastik ve plastikten mamul eşyalardan oluşmaktadır.¹⁷² Bunların dışında ihracat kalemleri arasında dericilikte ve boyacılıkta kullanılan bazı boya macun ve sakızlar ile sentetik ve suni devamsız lifler; vatka, keçe dokunmamış mensucat, özel iplik sicim ve mamulleri gibi ürünlerde yer almaktadır. Organik ve kimyasal ürünler ile plastik ve plastikten mamul eşyaların temelini petrol olduğu düşünülürse Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracatın %98'ini petrol ve petrol türevi ürünlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu durum Suudi Arabistan'ın Türkiye ile olan ticaretinde lehine bir durum ortaya çıkarmaktadır. Petrol fiyatlarındaki değişime bağlı olarak ticaretteki hacim değişiklik göstermektedir. İhracattaki ağırlığın az çeşit üründe olması dış ticaret hacmi üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Suudi Arabistan'ın OPEC bünyesinde petrol fiyatlarında belirleyici rolü olduğuna dikkat edilmelidir. Suudi Arabistan mevcut petrol kapasitesi ve rezervleri ile dünya petrol piyasasını etkileyebilecek konumdadır.

¹⁷¹ <http://www.cdsi.gov.sa/showcatalog.aspx?lid=26&cgid=1022> (22.10.2009)

¹⁷² Veriler www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (23.10.2009) adresinden derlenmiştir.

Şekil 21. Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye İhracatı

Tablo 28. Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye İhracatında Önemli Ürünler (milyon dolar)

Ürünler	Mineral yakıtlar	Organik kimyasallar	Plastikler	Boyacılıkta kullanılan ürünler	Sentetik ve suni lifler	Vatka, keçe
2000	852,0	36,9	13,4	8,0	---	---
2001	632,9	34,9	30,9	4,5	---	---
2002	681,1	43,7	44,0	4,3	3,1	---
2003	798,3	69,0	67,4	6,5	7,1	---
2004	978,9	106,8	95,8	9,9	7,5	3,5
2005	1.472,7	115,4	230,4	13,9	13,0	5,6
2006	1.791,0	73,2	335,6	16,8	9,2	5,4
2007	1.777,2	123,3	457,4	14,4	5,4	17,4
2008	2.413,5	210,1	575,1	12,1	2,4	28,2
2009*	697,2	81,8	272,8	9,5	1,4	4,9

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (12.09.2009) (*ilk sekiz ay)

Yukarıdaki şekil 21'de Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracatın yıllar itibariyle görünümü, tablo 28'de ise Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği önemli ürünler ve yıllara göre tutarları verilmiştir. Suudi Arabistan kaynaklarında ayrıntılı bilgilere ulaşılamadığından Türkiye'den elde edilen veriler kullanılmıştır.

3.3.2 Suudi Arabistan'ın Türkiye'den İthalatı

Suudi Arabistan, Türkiye'den imalat sanayi ve tarım ürünleri ağırlıklı olarak ithalat yapmaktadır. Aşağıdaki tablo 29'da görüldüğü gibi ortalama yıllık ithalatının %85-90 arasındaki payı imalat sanayi ürünlerine aittir.

Tablo 29. Suudi Arabistan'ın Türkiye'den İthal Ettiği Ürün Grupları (milyon dolar)

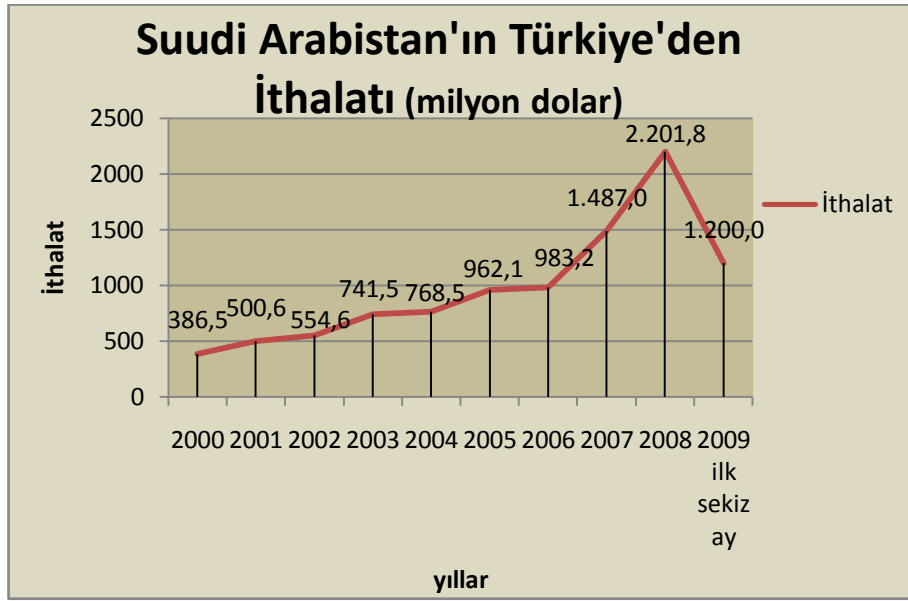
Ürünler	Tarım ve ormancılık	Madencilik	İmalat sanayi
Yıllar			
2000	63,7	0,6	322,2
2001	78,7	0,7	421,1
2002	100,5	1,7	452,2
2003	103,9	0,9	636,0
2004	74,0	1,7	691,6
2005	83,7	1,7	876,2
2006	109,2	3,3	870,5
2007	113,5	4,4	1.369,0
2008	89,2	5,9	2.105,7
2009*	71,8	3,4	1.124,2

Kaynak: www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (22.10.2009) (* ilk sekiz aylık rakamlar)

Suudi Arabistan temel ithal ürünleri içerisindeki, makine ve aksesuarları, gıda ürünleri, kimyasal ürünler, motorlu taşıtlar ve tekstil ürünleri ihtiyacının hemen hepsinden değişik miktar ve oranlarda Türkiye'den ithalat yapmaktadır. Ancak bu ithal ürünleri içerisinde demir çelik, makine ve aksesuarları, motorlu taşıtlar, elektrikli makineler, halılar giyim eşyaları ve tekstil ürünleri ön planda gelmektedir. Türkiye'den yapmış olduğu ithalat yıllar itibariyle artmış olsa da yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. 2000-2007 yılları arasında yapmış olduğu yaklaşık 402 milyar dolarlık ithalatın yaklaşık %3'üne karşılık 11,3 milyar dolarlık kısmını Türkiye'den ithal etmiştir. İstatistiki bilgilere ulaşabildiğimiz 2007 yılında Suudi Arabistan'ın toplam ithalat rakamı 90,1 milyar dolar iken Türkiye'den yaptığı ithalat 2,4 milyar dolar yani toplam ithalatının %2,5'luk kısmıdır.¹⁷³ Türkiye, Suudi Arabistan'ın ihtiyaç duyduğu ürünleri tedarik ettiği ilk 10 ülke arasında bulunmamaktadır. Ancak Arap olmayan İslam Ülkeleri arasında 2005, 2006 ve 2007 yıllarında en çok ithalat yaptığı ülkelerin başında ortalama %30'luk pay ile

¹⁷³ <http://www.cdsi.gov.sa/showcatalog.aspx?lid=26&cgid=1022> (23.10.2009)

Türkiye gelmektedir¹⁷⁴. Aşağıdaki şekil 22’de Suudi Arabistan’ın Türkiye’den yaptığı ithalatın yıllara göre değişimi görülmektedir. Suudi Arabistan’ın Türkiye’den yaptığı ithalat yıllar itibariyle artma eğilimindedir. İthalatında 2006 yılından sonra meydana gelen artmanın Suudi Arabistan Kralı’nın 2006 Ağustos ayında Türkiye’ye yaptığı ziyaret sonrasında olması dikkat çekicidir. Bu durum üst düzey ikili ilişkilerin önemli olduğunu göstermektedir.

Şekil 22. Suudi Arabistan’ın Türkiye’den İthalatı

3.4 Dış Ticaretin Genel Karşılaştırması

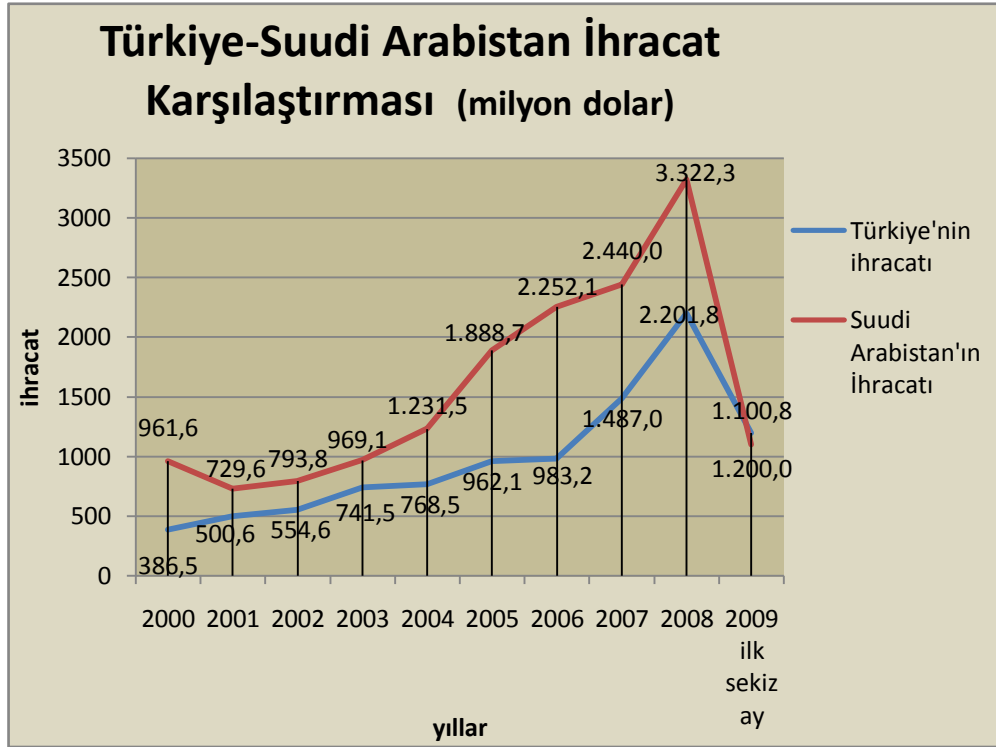
Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkilerin iki ülkenin coğrafi konumu, tarihi ve kültürel ortaklıkları ile ithalat ve ihracatta birbirlerini tamamlayıcı konumları göz önüne alındığında yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. 2000 yılı ile 2009 yılının ilk sekiz ayı arasındaki rakamlarına bakıldığında Türkiye’nin toplam 668,3 milyar dolar olan toplam ihracatının yalnızca %1,5’luk kısmına karşılık Suudi Arabistan’a yaklaşık 9,8 milyar dolarlık ihracat yaptığını görmekteyiz.¹⁷⁵ Buna karşılık Suudi Arabistan’dan yapmış olduğu ithalat yine aynı dönemde toplam ithalatı olan 1.030 milyar doların %1,5’luk kısmı olan 15,7 milyar dolardır.¹⁷⁶ Ancak

¹⁷⁴ <http://www.cdsi.gov.sa/showcatalog.aspx?lid=26&cgid=1022> (23.10.2009).

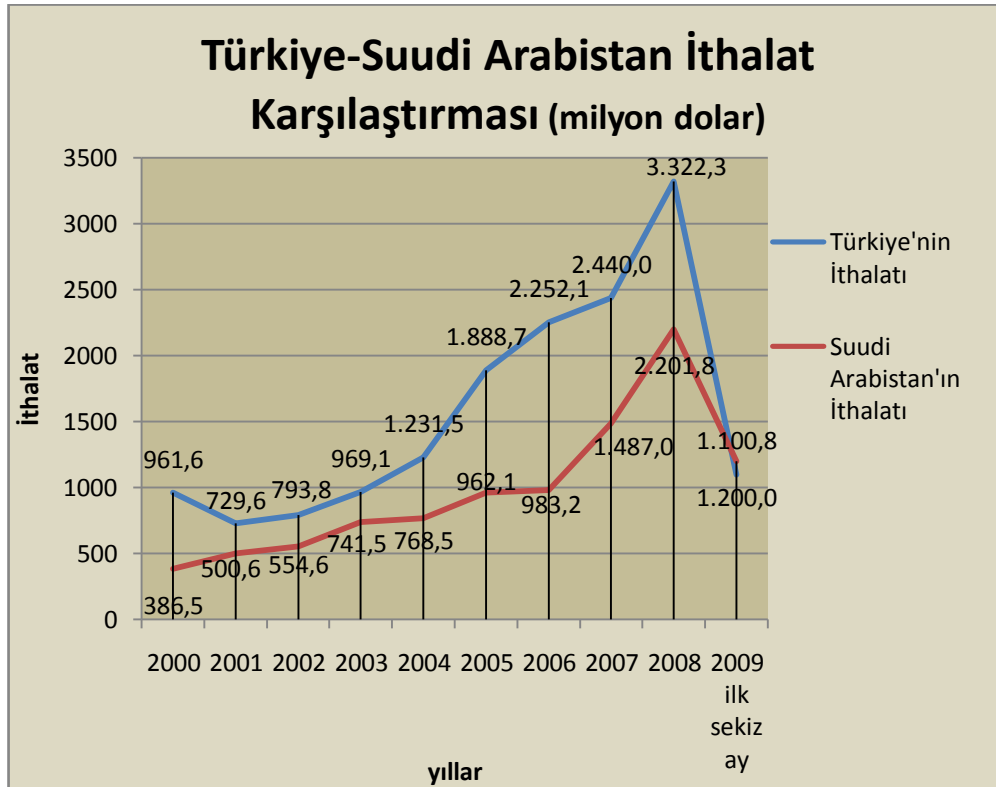
¹⁷⁵ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (14.10.2009)

¹⁷⁶ www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (14.10.2009)

denge açısından Suudi Arabistan lehine bir durum söz konusudur. Bu durum aşağıdaki şekil 23 ve şekil 24’te açıkça görülmektedir.

Şekil 23. Türkiye-Suudi Arabistan Karşılıklı İhracat Durumu

Şekil 24. Türkiye-Suudi Arabistan Karşılıklı İthalat Durumu

Türkiye'nin Suudi Arabistan'a yapmış olduğu ihracatın ürün kompozisyonuna bakıldığında demir çelik ve demir çelik ürünleri başta olmak üzere elektrikli aletler, makineler ve teçhizatları ve motorlu kara taşıtları gibi imalât sanayi ürünleri önde gelmektedir. Bu ürünleri sırasıyla tekstil ürünleri, giyim eşyaları ve gıda ürünleri takip etmektedir. Tekstil ürünleri arasında halılar, örülmemiş giyim eşyası, örme giyim eşyası ve ayakkabılar ilk sıraları almaktadır. Yenilen sebze, meyve, kök ve yumrular, un nişasta gibi işlenmiş tahıl ürünleri, süt ve süt ürünleri gıda ürünleri arasında öne çıkan ihraç ürünleridir. Ayrıca son yıllarda Suudi Arabistan'a yapılan işlenmiş akaryakıt ihracatında özellikle 2007 yılından sonra ciddi bir artış söz konusudur. 2006 yılında Suudi Arabistan'a yapılan yakıt ihracatı 43,2 milyon dolar iken bu rakam 2007 yılında yaklaşık 4,5 katına çıkarak 191,8 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu rakamda artan petrol fiyatlarının yanı sıra ihracat artışının olduğu da gözlenmektedir. Türkiye'nin, Suudi Arabistan'dan 2000 yılı ile 2009 yılının ilk sekiz ayı arasında yaptığı ithalatın %77,3'ü mineral yakıt yani petrol ithalatıdır. Bunu %13,5 ile yine petrol ürünleri olan plastik ve plastik ürünleri ve %5,7 ile organik kimyasallar takip etmektedir¹⁷⁷.

Suudi Arabistan, Türkiye'den hemen hemen ihtiyaç duyduğu tüm ürünleri değişik miktarlarda ithal etmektedir. Ancak ithalatının büyük kısmını demir çelik ve demir-çelik ürünleri oluşturmaktadır. Toplam ithalatının yaklaşık %21,7'sini demir çelik ve demir çelik ürünleri teşkil etmektedir. Bunu %17,4 ile halılar, giyim eşyaları, tekstil ürünleri, % 13,9 ile kazan, makine ve elektrikli cihazlar, yaklaşık %13 ile yenilen meyve sebze, hububat, un, nişasta, süt ürünleri, %7,3 ile motorlu araçlar, %3,2 ile taş, alçı, amyant gibi ürünlerden mamul eşya ile seramik ürünleri takip etmektedir. İmalât sanayi ürünleri ve gıda ürünleri görüldüğü üzere toplam ithalatının yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye ihracatındaki temel ürün ise petrol ve petrolden elde edilen organik kimyasal ürünler ve plastiktir. Bu ürünlerin toplam ihracatı içindeki payı %90 seviyelerindedir. Bu oranın yaklaşık %78'lik kısmı petrol, %13'ü plastik ve yaklaşık %6'sı organik kimyasal ürünlerdir. Bu konuda Suudi Arabistan kaynaklarında ülkeler bazında ayrıca ithalat ve ihracat rakamlarına ulaşılamadığından Türkiye kaynaklarından derlenen rakamlar esas alınmıştır.

¹⁷⁷ Rakamlar www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (19.10.2009) sitesinden düzenlenmiştir.

3.5 İkili Anlaşmalar-Fuarlar-Organizasyonlar

Türkiye ile Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkiler, Türkiye'nin Hicaz ve Necd Krallığı ile 3 Ağustos 1929 yılında imzaladığı Dostluk ve Barış Anlaşması ile kurulmuştur. Türkiye, bu anlaşmayla Hicaz ve Necd Krallığı'nın siyasi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanımıştır. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde 1970'lerin sonuna kadar önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu dönem içerisinde önemli sayılabilecek gelişme, dönemin Suudi Arabistan Kralı Faysal bin Abdülaziz'in, Müslüman ülkeler arasında birlik sağlamaya yönelik bir konferans düzenlemesi çalışmaları çerçevesinde, 1966 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaret olmuştur.¹⁷⁸ 1980'li yıllarda, Türkiye'nin petrol ihtiyacının güvenli ve elverişli koşullarda sağlanmasına yönelik arayışlarında etkisiyle, ikili ilişkilerde ciddi bir hareketlenme yaşanmıştır. İki ülke arasında 1980'li yıllarda sağlanan yakınlaşma 1990'lı yılların ilk yarısında da devam etmiştir. Birinci Körfez Savaşı sırasında iki ülkenin izlediği paralel politikalar, ikili ilişkilerin bölgesel boyutunda ortak bir payda oluşturmuştur.

1 Mayıs 1974 tarihinde Riyad'ta imzalanan Ticaret Anlaşması ile Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin çerçevesini oluşturmaktadır. Türkiye ile Suudi Arabistan arasında 19 Mart 1986'da Deniz Taşımacılığı İşletmeciliğinin Koordine Edilmesi ve Düzenlenmesi Anlaşması ve aynı tarihte Karayolu Ulaşımının Koordinasyonu ve Düzenlenmesi Anlaşması ve 11 Ocak 1989'da Hava Taşımacılık Teşebbüslerinin Faaliyetleri Dolayısıyla Alınan Vergilerde Muafiyet Anlaşması yapılmıştır. VII. Dönem KEK Toplantısı 24 Mayıs 2000'de İstanbul'da, VIII. Dönem KEK Toplantısı 18-19 Mayıs 2004'te Cidde'de yapılmıştır¹⁷⁹. VII. Dönem KEK Toplantısı'nda iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek amacı ile Türk-Suudi Arabistan İş Konseyi'nin kurulması konusu ele alınmıştır.

İş Konseyi'nin Türk kanadının oluşturulması için sürdürülen çalışmalar Türk firmalarından yeterli ilginin Mart 2003 tarihinde sağlanabilmesi ile tamamlanmıştır. İş Konseyi 5 Mart 2003 tarihinde gerçekleştirdiği Genel Kurul toplantısında Başkan

¹⁷⁸ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, Ankara, 2008, s.7

¹⁷⁹ İnci Selin Aydın, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, İGEME, Ankara, 2008, s. 27.

ve Yürütme Kurulu üyelerini seçmiştir. Bu çerçevede, Riyad'ta bulunan Suudi Arabistan Sanayi ve Ticaret Odaları Konseyi ile gerçekleştirilen temaslar sonucu, 11 Ekim 2003 tarihinde imzalanan anlaşma uyarınca Türk-Suudi İş konseyi faaliyetlerine resmen başlamıştır. Bu aşamada Türk-Suud İş Konseyi Birinci Ortak Toplantısı 17 Eylül 2004'te İstanbul'da, İkinci Ortak Toplantı 6 Mayıs 2005 tarihinde İstanbul'da ve Üçüncü Ortak Toplantı 21 Kasım 2006 tarihinde yine İstanbul'da yapılmıştır¹⁸⁰. 2004-2005 yıllarında Türk-Suudi ilişkilerinde önemli ilerlemeler sağlanmasına rağmen, ikili ilişkilerdeki asıl ilerleme Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın 2006 Ağustos ayında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sayesinde yaşanmıştır.

Ekonomik ve ticari ilişkilerin yasal alt yapısını oluşturacak önemli anlaşmalardan olan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Suudi Arabistan Kralı Abdullah bin Abdülaziz Al-Saud'un 8-10 Ağustos 2006 tarihlerinde gerçekleştirmiş olduğu Türkiye ziyareti sırasında imzalanmış TBMM onay sürecinden geçmiştir. Benzer şekilde 2007 yılı sonlarında imzalanan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması da TBMM'de onaylanmış olup anlaşmaların yürürlüğe girmesi için Suudi Arabistan'daki onay sürecinin tamamlanması beklenmektedir. Kral Abdullah'ın resmi ziyareti sonrasında, karşılıklı üst düzey ziyaretler hızlanarak devam etmektedir. Geline nokta, Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki ikili ilişkilerin hukuki çerçevesi de büyük ölçüde tamamlanmak üzeredir¹⁸¹. Suudi Arabistan Kralı'nın ziyareti sırasında imzalanmış olan diğer anlaşmalar aşağıdaki şekildedir:

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Suudi Arabistan Krallığı Dışişleri Bakanlığı Arasında Siyasi Danışmalara İlişkin Mutabakat Zaptı.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Suudi Arabistan Krallığı Milli Arşiv ve Belge Merkezi Arasında İşbirliği Protokolü.
- Türkiye Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı Sağlık Bakanlıkları Arasında Sağlık Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı.
- Türkiye ile Suudi Arabistan Arasında Uluslararası Karayoluyla Yolcu ve Yük Taşımacılığının Düzenlenmesi Anlaşması.

¹⁸⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, İstanbul, 2008, s. 18-19.

¹⁸¹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, Ankara, 2008, s. 9

Ayrıca IX. Dönem KEK Toplantısı 26 Kasım 2008’de Türkiye’de yapılmıştır. İki ülke arasında 3 Şubat 2009 tarihinde Deniz Taşımacılığı Anlaşması ile yine aynı tarihte Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Suudi Arabistan’ın ithalatı büyük ölçüde özel firmalarca ve rekabetçi bir ortamda yapıldığından Türkiye’den Suudi Arabistan’a yapılan üst seviyedeki ziyaretler bile ticari ilişkileri kayda değer derecede etkileyecek güce sahip değildir. Suudi Arabistan’ın İsrail dışında hiçbir ülke ile ticari ilişkilerini etkileyecek derecede kötü ilişkileri yoktur. Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin daha da iyileşmesinin bu ülkelerin ticaretleri üzerinde ancak marjinal bir tesir yapması söz konusu olabilir. Ticari ilişkileri sınırlayan herhangi bir siyasi ve hukuki problem olmadığından siyasi temaslar yoluyla halledilebilecek fazla bir konu yoktur. Temaslar iki ülke işadamlarının birbirlerini ve mallarını daha iyi tanımalarına hizmet ettiği ölçüde ticari ilişkilere katkıda bulunacaktır¹⁸².

Tablo 30. Türkiye ile Suudi Arabistan Arasındaki Anlaşmalar

Anlaşma Adı	İmza Tarihi
Ticaret Anlaşması	1 Mayıs 1974
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	1 Mayıs 1974
Deniz Taşımacılığı İşletmeciliğinin Koordine Edilmesi ve Düzenlenmesi İçin Anlaşma	19 Mart 1986
Karayolu Ulaşımının Koordinasyonu ve Düzenlenmesi Hakkında Anlaşma	19 Mart 1986
Hava Taşımacılık Teşebbüslerinin Faaliyetleri Dolayısıyla Alınan Vergilerde Muafiyet Anlaşması	11 Ocak 1989
KEK VII. Dönem Protokolü	24 Mayıs 2000
KEK VIII. Dönem Protokolü	19 Mayıs 2004
Türk Standartlar Enstitüsü (TSE) ve Suudi Standartlar Kurumu (SASO) Arasında Teknik İşbirliği Programı	2005
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	8 Ağustos 2006
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	8 Ağustos 2006
Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	8 Ağustos 2006
Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması	8 Ağustos 2006
KEK IX. Dönem Protokolü	26 Kasım 2008
Deniz Taşımacılığı Anlaşması	3 Şubat 2009
Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması	3 Şubat 2009

Kaynak: T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, Suudi Arabistan’ın Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri 2008, Cidde, Ağustos 2009, s.29

¹⁸² T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan’ın Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Cidde, Ağustos 2009, s. 28.

3.6 Karşılıklı Ticari İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatını olumsuz etkileyen faktörlerin başında, Türk ihracatçısının Suudi Arabistan pazarını görme ve buradaki fırsatları tanınması önündeki engellerdir. Suudi Arabistan'a ya umre vizesiyle, ya da davetli olarak işadımı sıfatı ile gidilebilmektedir. Umre vizesi almanın oldukça yüksek bir parasal maliyeti ve işadımı vizesi almanın da davetçi bulma güçlüğü vardır¹⁸³. Bunun dışında karşılaşılan sorunlar şu şekilde sıralanabilir:¹⁸⁴

- Kefil sistemi; Suudi Arabistan'da faaliyet göstermek isteyen yabancı bir işadımının kendisine bir Suudi Arabistan vatandaşının kefil olması gerekmektedir. Bu durum Türk firmaları için önemli bir engel oluşturmaktadır. Ancak diğer taraftan 2006 yılından itibaren Suudi Arabistan'da yabancı yatırımcı bir şirketin %100 hissesine sahip olabilmektedir.

- Türkiye ve Suudi Arabistan ithalat ve ihracat mevzuatlarından kaynaklanan bürokratik engellerin azaltılması, sadeleştirilmesi ve uyumunun sağlanması ve tarife dışı engellerin kaldırılması konusunda iyileştirmeler gerekmektedir.

- Suudi Arabistan'da Türk ürünlerine karşı daha önceden oluşmuş negatif bir ön yargı bulunmaktadır. Bu durumda Türk ürünlerine pazarda eşit rekabet ortamının sağlanması, Türk malı imajının ve markasının yaygınlaştırılması yönünde çalışmalar yapılması gerekmektedir. Müşteri kesiminin yüksek gelir grubundan olması sunulan ürünlerin kalitesini ve sunum şeklini daha önemli kılmaktadır.

- Türk bankalarının verdiği teminat mektuplarının Suudi Arabistan makamlarınca kabul görmesine yönelik girişimlerde bulunulması, iki ülke arasındaki bankacılık sisteminin işadamlarının ihtiyaçlarına uygun şekilde cevap verebilecek hale getirilmesi, bu çerçevede Türk bankalarının akreditasyon işlemlerinin Suudi bankalarınca daha etkin ele alınması.

- Taşımacılık konusunda iyileşme sağlanması gereklidir. Özellikle uçakların yetersiz kapasiteleri –tekstil ürünlerinin- malların zamanında alıcıya ulaştırılmasında karşılaşılan zorluklar, Türkiye'den giden nakil araçlarının yetersizliği nedeniyle ödenen yüksek navlun, kara nakliye imkânlarının olmaması ihracatçıları zor durumda bırakmaktadır.

¹⁸³İnci Selin Aydın, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, İGEME, Ankara, 2008, s. 35

¹⁸⁴ Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İstanbul, 2008, s. 16-17

- Taahhütler için ihtiyaç duyulan banka garantilerinin temininde yaşanan zorluk ve Türk bankalarının kontr-garantilerinin kabul edilmemesi gibi genel finansman sorunlarının aşılması. Suudi Arabistan'a giren mallar ihracatçı ülkeden uygun bir kurumdan standarda uygunluk belgesi istenmektedir. TSE bunun için belge verse de bazı mallarda sorun çıkabilmektedir. Bunun için standartlarda ortak bir durumun sağlanması önemlidir. Türkiye'den Suudi Arabistan'a satılan makineler zaman zaman idame ve bakım sorunu doğurabilmektedir. Bu konuda ihracatçı firmaların dikkatli davranması gerekmektedir.

İklim yapısının sebep olduğu gıda yetersizliği ve kolay zenginliğin getirdiği rahatlığın sanayileşmeyi zorlaştırması sebebiyle, Suudi Arabistan'ın ihtiyacı olan malları ve hizmetleri ithalat yolu ile karşılamaya devam edeceği ve sahip olduğu zenginlik sayesinde de ithalatının hızlı bir şekilde artacağı görülmektedir.

Bu sebeple Suudi Arabistan, Türkiye'nin ticari ilişkilerini artırmayı amaçladığı öncelikli ülkelerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Ancak, iki ülke arasındaki ticaret hacmi incelendiğinde potansiyelin yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Bunun temel sebebi, tabii kaynaklarıyla, coğrafi ve kültürel yakınlıklarıyla ve endüstriyel gelişme seviyeleriyle bu pazarda Türkiye'ye kolay rakip olabilecek çok sayıda ülkenin olması ve Türkiye'nin rekabet şartlarının fazlasına imkân vermemesidir. Ancak geleneksel tedarikçilerin Suudi Arabistan pazarında edindikleri ayrıcalıklı konuma rağmen, Türk ürünlerinin çeşitlilik ve kalitesi, yeni ortaklar arayan Suudi iş adamları için cazip olma özelliğini korumaktadır. Bu noktada önceki yıllarda düzenlenen sektörel fuarlara Suudi iş adamlarının ilgisi yoğun olduğu için, Türk firmalarının bu fuarlara katılımı ürünlerinin tanıtımı ve ikili ilişkilerin sağlanması konusunda avantaj yaratacaktır¹⁸⁵.

Suudi Arabistan, ekonomisini petrole bağımlılıktan kurtararak sanayileşme ve ekonomiyi çeşitlendirme çalışmaları ile genç nüfusa iş imkânları yaratma çabasıdadır. Bu amaçla yabancı sermayeye kolaylıklar getirmiştir. Sermaye ihracatçısı bir ülke olan Suudi Arabistan'ın sermaye ihracatının daha da artacağı beklenmektedir. Sermayenin büyük bir kısmının siyasi sebeplerle ABD'ye gidecek

¹⁸⁵ Suudi Arabistan Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 2008, s. 35-36

olması ancak bunun yanında başka adreslere de gidecek olan sermayenin de büyük olması beklenmektedir. Bu durumda sanayicilik ve girişimcilik tecrübesi olmayan Suudi yatırımcıların yalnız başlarına girişimde bulunmaları beklenmemeli, Türk firmaları Suudi sermayedarları ortak almak için gayret sarf etmelidirler. Suudi firmaları zamanla Türk ürünlerinin kalitesini ve rekabet gücünü tanımaktadır.

Halihazırda Suudi Arabistan'a ihraç edilmekte olan gıda ürünlerinin yanı sıra, son yıllarda makine-ekipman ve otomotiv sanayi ürünleri ihracatında da önemli gelişmeler sağlanmıştır. Müteahhitlik ve müşavirlik hizmetleri gibi sektörler iki ülke arasındaki işbirliğinin daha ileriye taşınabileceği alanlardır. Üzerinde durulması gereken diğer sektörler ise; katma değeri yüksek işlenmiş gıda ürünleri, yüksek gelir grubuna hitap eden hazır giyim ürünleri ve ev tekstili, mobilyalar, ilaç, tıbbi malzeme ve inşaat malzemeleridir.¹⁸⁶

Uzun vadede Türkiye'nin Arap ülkelerine ihracatını olumlu yönde etkileyebilecek en önemli unsur Türkiye'ye aşina insanların Arap ülkelerinin ticaretinde görev almalarının sağlanmasıdır. Türkiye, çok sayıdaki Arapça ana dilli vatandaşı ve Arap ülkelerinde yaşayan çok sayıdaki Türkçe ana dilli insanın varlığına rağmen, bu insanlardan Arap ülkelerinin ticaret sektöründe karar verecek seviyede görev yapabilecek olanları yetiştirmede yetersiz kalmıştır. Bu noktada Türkiye'nin Suudi Arabistan'ın ticari ve ekonomik ilişkilerinde ABD'ye karşı alternatif arayışındaki fırsatları değerlendirebileceği düşünülmektedir. Çünkü, 11 Eylül olaylarından sonra ABD kamuoyunda oluşan tutuma bir tepki olarak Suudi Arabistan'ın ABD ile olan ilişkilerinde bir gerileme görülmüştür. Suudi Arabistan'dan ABD'ye yüksek öğrenim ve seyahat amacıyla gerçekleştirilen ziyaretler %35 oranında azalmış ayrıca bu ülkenin ABD'den gerçekleştirdiği ithalatında da gerileme kaydedilmiştir¹⁸⁷.

Diğer taraftan, turizm, Suudi Arabistan ile ticari ilişkiler açısından Türkiye için önemli bir alanı oluşturmaktadır. Zengin Suudi Arabistan vatandaşlarının

¹⁸⁶ a.g.e. s. 36.

¹⁸⁷ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Türkiye-Suudi Arabistan İkili Ekonomik ve Ticari İlişkiler**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İstanbul, 2008, s. 7.

Türkiye’de tatil yapması, turizm geliri elde edilmesi yanında onların Türk malları almaya eğilimli hale gelmeleri içinde önemlidir.

Küçük ve orta ölçekli Türk firmalarının Suudi Arabistan pazarında kefalet ve temsilcilik gibi ilişkileri tesis etmeden önce, alıcılarını ve gelecekteki muhtemel iş ortaklarını iyi tanımaları önem arz etmektedir. Ayrıca, ülkenin sadece Arap Yarımadası’ndaki değil Uzak Doğu’dan Güney Afrika’ya uzanan geniş bir ticaret ağının merkezindeki konumu dikkate alınmalıdır.

Suudi Arabistan, iş potansiyeli ve alım gücü itibariyle Ortadoğu bölgesinin en geniş pazarı olma özelliğini sürdürmektedir. Önümüzdeki 20 yıl zarfında, alt yapı projeleri ağırlıkta olmak üzere, toplam 620 milyar dolarlık bir yatırım bütçesi açıklanmış olup bu durum Türk şirketleri içinde yeni ve geniş iş imkânlarının ortaya çıkacağı anlamına gelmektedir.¹⁸⁸ Son dönemde, Suudi Arabistan’da geniş ölçekli işler yapan, iş hacimlerini artıran Türk firmalarının sayısının arttığı, benzer şekilde Suudi iş çevrelerinden de Türkiye’ye yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Büyük Türk işletmelerinin Suudi pazarındaki konumunu güçlendirmelerinin, ilerleyen yıllarda ikili işbirliğinin tatmin edici seviyelere ulaşması sonucunu da beraberinde getireceği düşünülmektedir.

Bir değerlendirme olarak; Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan ekonomilerinin birbirlerinin aynı ekonomik kaynaklara sahip olmalarından dolayı ekonomik ilişkileri kendi aralarında çok yoğun değildir. Küresel ekonominin gereği olarak geçmişe nazaran ülkeler birbirlerine daha sıkı sıkıya bağlıdır. Bu durum dünya ticaretindeki artışın dünya üretim artışının üzerinde seyretmesine neden olmuştur.¹⁸⁹ Türkiye’nin uyguladığı dışa açık kalkınma modelinde dış ticaret hacminde önemli gelişmelere neden olmuştur. Sanayileşme ile birlikte ihracatın yapısı da değişmiş tarım ürünlerinden imalat sanayine doğru bir kayış ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ Türkiye’nin bölgesinde ve yakın komşuları arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirilmiş Ortadoğu’ya yönelik gelişmeler olumlu yönde sürmektedir. Türkiye’nin dünya ticaretinden aldığı pay son yıllarda yaşanan artışlara rağmen çok

¹⁸⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, İstanbul, 2008, s.10

¹⁸⁹ Metin Külünk, **Küreselleşen Dünyada Türkiye**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005, s.197-205

¹⁹⁰ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**,14. Baskı, İstanbul, 2001, s.622

düşük düzeyde seyretmektedir. Serbest piyasa ekonomisini benimsemiş dış ticarete açık bir ülkenin ekonomik gelirlerini artırabilmesi için dünya ticaretindeki artıştan daha çok pay alması kaçınılmazdır.¹⁹¹ Bu yönüyle bölgesinde güçlü bir ekonomik yapıya sahip olan Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinin ekonomilerinden özellikle Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan ekonomilerinden daha çok pay alabilmelidir. Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihi ve kültürel bağlarından dolayı Ortadoğu ülkeleri ile yakın ticari ilişkilerde bulunması gerekirken bu ülkelerin dış ticaretinde büyük bir yer alamadığı görülmektedir. Mevcut şartların ve gerekli alt yapının oluşturulması, özel sektörün daha etkin bir şekilde bu ülkelerle bağlantı kurması ile ticareti daha da ileriye götürebileceği düşünülmektedir.¹⁹²

¹⁹¹ M. Erol İyiboçuk, **Küreselleşme ve Ekonomimiz**, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993, s.93

¹⁹² Samir Talha, **Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2004, s. 204

SONUÇ

Ortadoğu, petrol bulunana kadar sakin ve kendi halinde halkların yaşadığı bir bölgedir. Uzun yıllar Osmanlı Devleti himayesinde barış ve huzurun hakim olduğu bu topraklarda, 20.yy da petrolün bulunması ve bu bölgede zengin petrol yataklarının keşfedilmesinin ardından bölge egemen dünya güçlerinin çatışma alanı haline gelmiştir. Bu karışıklıklara esas olan neden zengin petrol bölgelerine hakim olmak ve bu bölgeyi yönetmek çabasıdır. Bu noktada güdülen siyaset büyük oranda başarıya ulaşmış ve bölgede A.B.D.-İngiltere eksenli yönetimler söz sahibi olmuştur.

Enerji ihtiyacının her gün artarak büyüdüğü dünyada, temel enerji kaynağı olan petrol ve doğalgaza bağımlılık günden güne artmaktadır. Arap Yarımadası Ortadoğu'nun petrol açısından en zengin bölgesidir. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yarısına sahip olan Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan bu bölgedeki birbirine komşu üç ülkedir. Bu ülkelerin temel ihracat ürünü petroldür ve devletin gelirlerinin çoğunluğunu petrol gelirleri oluşturmaktadır. Artan petrol fiyatları bu ülkelere yüksek miktarda likidite sağlamakta ve devlet oluşan likidite bolluğu sayesinde kamunun finansmanı konusunda sıkıntı çekmemektedir. Halk, devletin sağladığı imkânlarla rahat ve lüks içinde yaşayabilmektedir. Temel ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmakta, eğitim, sağlık ve barınma konusunda sıkıntı çekmemektedir. Bu durum da halkı tüketime yönlendirmekte ve kendine yeter sanayi ve üretim yapısına sahip olamayan bu ülkeler, ihtiyaç duydukları ürünleri ve hizmetleri ithal etme yoluna gitmektedir. İthalatta maddi olarak herhangi bir sıkıntının yaşanmaması, petrolün verdiği zenginlikle GSYH'nın ve dolayısıyla kişi başı milli gelirin yüksek olması bu ülkelerdeki insanların tüketim alışkanlıklarını hem artırmış ve hem de değiştirerek lüks tüketime yönlendirmiştir. Bunun sonucunda bu ülkeler mal ve ürününü satmak isteyen tüm ihracatçı ülkeler için cazip bir pazar olmuştur.

Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlı olması özellikle petrol ihtiyacını karşılamada neredeyse tamamen dışa bağımlı olması dış ticaretinde ciddi açıklar vermesine sebep olmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan ile ticari ilişkilerini artıran, bu ülkelere mal ve hizmet satışını artıran Türkiye, dış ticaret açığının azaltılmasında önemli bir yol alacaktır. Ortak bir tarihi geçmiş,

benzer kültürel değerlere sahip olmaları, milli gelirlerinin yüksek olması ve bölgeye yakınlık Türkiye için bir avantaj oluşturmaktadır. Ancak Uzakdoğu ülkelerinin özellikle Çin'in bölgeye olan ilgisi göz ardı edilmemelidir. Çin merkezli üretim yapan uluslararası yabancı firmalar bölgeye teknoloji yoğun ürünler sunmaktadır. Bu da Çin'in Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın dış ticaretindeki payını artırmasına sebep olmaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan'a göre ekonomisinin petrole olan bağımlılığını göreceli olarak azaltmayı başarmış ve ekonomisinde çeşitlilik oluşturabilmiştir. Ekonomisinde petrolün payı %40'ın altına düşmüş, oluşturulan serbest bölgeler ile Dubai bir ticaret üssü haline gelmiş, turizm yatırımları ile dünyanın dikkatini çekmiştir. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne yönelik dış ticaretinin temelinde demir çelik ürünleri ihracatı ve karşılığında inciler ile kıymetli madenler ve mineral yakıt ithalatı vardır. İhracatın temeli imalât sanayi ürünleridir, bunu tarım ürünleri ve gıda ürünleri takip etmektedir. Türkiye'nin bu pazardan daha çok pay alabilmesi için teknolojik katma değeri yüksek ürünler piyasaya sürmesi gereklidir. Ancak bu noktada Türkiye'nin mevcut teknolojik alt yapısının yetersizliği ortadadır. Toptan ve perakende ticaret konusunda Türkiye Birleşik Arap Emirlikleri piyasasında neredeyse hiç yoktur. Bu konuda dağıtım, pazarlama ve satış konularında deneyimli firmaların kendi isimleri ile ya da yabancı ortaklıklar kurarak faaliyette bulunmaları ticari ilişkilere Türkiye lehine katkıda bulunacaktır.

Nüfusunun az olmasından dolayı ihracatçı firmalar tarafından dikkatli yaklaşılan Birleşik Arap Emirlikleri pazarının alım gücü bakımından yüksek imkânlarla sahip olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca ülkenin tek başına değil de, Körfez İş Birliği Konseyi Üye Ülkeleri, Uzak Doğu Ülkeleri ve Kuzey Afrika Ülkeleri ile birlikte art bölgesinin genişliği gözetilerek Birleşik Arap Emirlikleri pazarının değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Mücevherat konusunda İstanbul ile Dubai arasında oluşturulacak bir yapılanma hem iki ülke arasındaki ilişkilere katkıda bulunacak hem de bu sektörü her iki ülke açısından da daha verimli hale getirebilecektir. Ayrıca yetişmiş insan gücü konusunda yeterli kaynağa sahip olan Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri'nde iş yapan firmalar vasıtası ile bu ülkeye özellikle finans ve bankacılık sektöründe çalışabilecek elemanlar göndermeye

çalışmalı ve bu sayede ülkenin dış ticaretinde kendi vatandaşlarının söz sahibi olmasına gayret etmelidir. Bu durum aynı zaman da hem Birleşik Arap Emirlikleri hem de diğer bölge ülkeleri için önemli olan kişisel dostlukların oluşmasına önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Özellikle yüksek gelir grubuna hitap eden ürünlerin sunulduğu fuar ve tanıtım organizasyonlarının düzenlenmesi Birleşik Arap Emirlikleri'ne yönelik ihracatın artmasını sağlayacaktır. Ayrıca Türkiye'nin özelleştirme sürecinde Birleşik Arap Emirlikleri merkezli firmaları davet etmesi bu ülke sermayesinin Türkiye'ye gelmesini sağlayabilecektir. Bu sermayenin üretime dönük yatırımlardan oluşması sağlanabilirse Türkiye için daha faydalı olacaktır.

Kuveyt, ekonomisini petrole olan bağımlılıktan kurtaramamıştır. Petrol fiyatlarında meydana gelen yükseliş ülkenin zaten rahat olan ticari dengesini iyice kuvvetlendirmiştir. Bu sayede kamu finansmanı rahatlıkla sağlanmaktadır. Petrol fiyatlarında meydana gelen artış sonucu oluşan likidite devletin kamu yatırımlarına hız vermesine sebep olmuş ülke Irak işgalinden sonra yeniden inşa faaliyeti içerisine girmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin Kuveyt'e ihracatının temelini oluşturan demir çelik ihracatı 2008 yılında zirveye ulaşmıştır. Bu durum iyi gibi görünse de ihracatın ağırlığının az çeşit üründe yoğunlaşması ticarete dalgalanmalara sebep olmaktadır. Türkiye, Kuveyt'e ağırlıklı olarak demir çelik ve demir çelik ürünleri ihraç ederken, Kuveyt'ten petrol ve petrole dayalı ürünler ithalatı gerçekleştirmektedir.

Türkiye, Kuveyt'e yönelik ticaretinde ürün çeşitliliğini sağlamak zorundadır. Aksi takdirde değişen petrol gelirleri, Kuveyt'in gelirlerini dolayısıyla Türkiye-Kuveyt arasındaki ticareti etkilemektedir. Kısa ve orta vade de Kuveyt inşaat sektörünün gelişmeye devam edeceği bunun da demir çelik talebinin devamına sebep olacağı düşünülmektedir. Türkiye, Kuveyt'e teknoloji yoğun ürünler ile inşaat ve yapı malzemeleri ihracatını, düzenleyeceği bu ürünlerin tanıtımına yönelik fuarlar ile artırabilir. Kuveyt'in sanayileşme çabaları Kuveyt'te iş yapmak isteyen Türk yatırımcılar için bir fırsat olabilir. Bu konuda iki ülkenin resmi makamları arasında yapılacak temas ve görüşmeler etkili olacaktır. Çünkü Kuveyt'te en büyük mal ve hizmet tedarikçisi devletin kendisidir, bu konuda Türk resmi makamları Türk müteşebbislerine yardımcı olmalıdır. Ayrıca Kuveyt'in küçük ve nüfusu az bir ülke

olması sebebi ile ticari faaliyetlerde yakın ülkelerle birlikte düşünülerek değerlendirilmesi maliyeti azaltıcı bir unsur olacaktır.

Suudi Arabistan, Türkiye'nin daha çok tarihi ve kültürel ortaklıklarının olduğu ve devam ettiği bir ülkedir. Ekonomisinin temelinde petrol ve petro-kimya sanayi vardır. Devletin gelirlerinin büyük bir kısmını petrol gelirleri oluşturmaktadır. Son yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan yükseliş Suudi Arabistan'ın zaten rahat olan ödemeler dengesini daha da güçlü hale getirmiştir. Devlet kamunun finansmanını petrolden elde ettiği gelirler ile rahatlıkla sağlayabilmektedir. Ekonominin dinamizmi devletin yaptığı alt yapı faaliyetleri ile sağlanmaktadır, temel mal ve hizmet tedarikçisi devletin kendisidir. Bu sebeple Türkiye'nin Suudi yönetimi ile iyi ilişkiler içinde bulunması, karşılıklı ziyaretler ve bu ziyaretlerde oluşturulacak ticari heyetler, iş konseyleri Türkiye'nin Suudi Arabistan'ın ithalatındaki payını artıracaktır. Bu konuda 2005 yılında hızlanan ve 2006 yılında Suudi Kralı'nın Türkiye'ye yaptığı ziyaretle zirveye ulaşan Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri sonrası Türkiye'nin Suudi Arabistan'a yönelik ihracatının artması örnek oluşturmaktadır.

Alım gücünün yüksek olması sebebi ile Suudi Arabistan kaliteli ürünlerin sunulması gereken bir pazardır. Halkın çalışma konusunda isteksiz ve rahat davranması özellikle hizmet sektöründe eleman ihtiyacını artırmaktadır. Bu durum yetişmiş insan gücü konusunda yeterli kaynağa sahip olan Türkiye'nin Suudi Arabistan'da hizmet sektöründe faaliyette bulunmasını kolaylaştıracaktır. Petrol üretimi ve pazarlaması Kraliyet ailesinin kontrolündedir. Petrole olan bağımlılıktan kurtulmak isteyen Suudi Arabistan sanayileşme gayretleri içerisinde. Bu konuda tecrübesiz olan Suudi yatırımcıların Türk işadamları tarafından ortaklıklar kurulması yolu ile birlikte iş yapmanın sağlanması Türkiye'nin Suudi Arabistan pazarındaki payını artırmasını sağlayacaktır.

Türkiye, Suudi Arabistan'a ihtiyaç duyduğu tüm ürünleri satmaktadır. Ancak karşılığında yaptığı petrol ithalatı, ihracat-ithalat dengesini bozmaktadır. Bunun sağlanabilmesi ya da en aza indirilebilmesi için Türkiye'nin Suudi Arabistan'a teknolojik ve katma değeri yüksek ürünler sunması gerekmektedir. Çünkü Suudi Arabistan'ın ithalatına bakıldığında ithal edilen ürünlerin ileri teknoloji gerektiren lüks tüketim malları olduğu ve ithalatının ağırlığını oluşturan ülkelerinde bu ileri

teknoloji ürünlerini sağlayabilen teknolojik gelişmesini tamamlamış gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan'a her yıl Hac ve Umre yapmak amacı ile milyonlarca kişi gitmektedir. Bu durum Suudi Arabistan için her yıl kesin olan turizm geliri sağlamakta ve tüketiminin artmasına sebep olmaktadır. Turizm konusunda tecrübeli Türk girişimcileri, Suudi Arabistan'da ki bu dini amaçlı turizm organizasyonlarından faydalanarak bu ülkeye ihtiyaç duyduğu ürünleri ve hizmeti sunabilir. Türkiye, Suudi Arabistan'a alt yapı ve inşaat yatırımlarında istediği hizmeti verebilecek konumdadır. Uluslararası ölçekte iş yapan Türk inşaat firmaları Suudi Arabistan'ın inşaat sektöründen daha fazla pay alabilirler. Ayrıca sanayileşmek isteyen Suudi Arabistan'da, bu konuda tecrübeli Türk iş adamları ve Türk firmaları ortaklık kurmak şeklinde ya da devletin kendisinden istediği hizmeti sağlamak suretiyle iş yapabilirler. Yetişmiş ve birikimi olan insan gücü konusunda yeterli kaynağa sahip olan Türkiye, Suudi Arabistan'da müşavirlik ve danışmanlık gibi hizmet sektöründe faaliyette bulunabilir.

Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan ile karşılaştırıldığında ekonomisinde çeşitliliği sağlayabilmiş, teknolojik ve sanayi alt yapısını oluşturmuş, gelişmiş haberleşme ağına sahip, coğrafi çeşitliliği olan, tarımsal ürün çeşitliliği bakımından zengin, dünya coğrafyasında jeo-politik öneme sahip, yetişmiş genç ve dinamik nüfusa sahip ve kendine enerji koridoru oluşturma çabasında olan bir ülkedir. Ayrıca bu ülkelere coğrafi olarak yakınlığı söz konusudur. Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan ekonomilerinde ağırlıklı olarak kamu sektörünün yer aldığı, imalat, hizmet, tarım ve gıda sektörlerinde kendilerine yetersiz olan ülkelerdir. Ekonomilerindeki temel etken petroldür. Ticari olarak temel ihracat ürünleri petrol ve petro-kimya ürünleri, temel gelir kaynakları da bundan elde ettikleri gelirleridir.

Elde ettiğimiz veriler ve edindiğimiz bilgiler sonucunda Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Suudi Arabistan'a olan dış ticaretini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bu ülkeler nezdinde Türk müteşebbislerine daha çok destek ve yardımcı olması ile mevcut ürün satışının daha iyi tanıtım ve ikili ilişkilerle, teknolojik katma değeri yüksek ürünler, temel gıda ürünleri, teknolojik gıda ürünleri ve hizmet sektöründe bu ülkelere yönelik ihracatını artırabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

İyibozkurt, M. Erol. **Küreselleşme ve Ekonomimiz**. 3. Baskı. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları,1993.

Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi**. 4.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım,1996.

Külünk, Metin. **Küreselleşen Dünyada Türkiye**. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2005.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama**. 14.Baskı. İstanbul: Gizem Yayınları, 2001.

Talha, Samir. **Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2004.

Tezler

Doğan, Aylin. **Türkiye'den Ortadoğu'ya Yönelik Mücevherat Sektörünün Ekonomik Potansiyeli (İsrail-Birleşik Arap Emirlikleri)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2005.

Keleş, Dilek. **Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin Enerji Kaynaklarının Bu Ülkelerin Ekonomilerindeki Yeri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2008.

Kıyak, Hasan. **Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaret İlişkileri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2005.

Toprak, Sadullah. **Sosyo Ekonomik Açıdan Suudi Arabistan ve Türkiye ile Olan İlişkileri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 1996

Toykar, Züleyha. **Körfez Ekonomik İşbirliği Üye Ülkeleri ve Bu Ülkelerin Türkiye İle Olan Karşılıklı Ekonomik İlişkileri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2008.

Raporlar

Aydın, İnci Selin. **Suudi Arabistan Ülke Raporu**. Ankara: İGEME, 2008.

Aydın, İnci Selin. **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**. Ankara: İGEME, 2008.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. **Suudi Arabistan Ülke Bülteni**, İstanbul, 2008.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. **Kuveyt Ülke Bülteni**, İstanbul, 2008.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni**. Ağustos 2007, İstanbul, 2007.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. **Türkiye-Suudi Arabistan İkili Ekonomik ve Ticari İlişkiler**. İstanbul, 2008.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. **Türkiye-Kuveyt İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler**. İstanbul, 2008.

Oruç Şaban. **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2008, s.13-14

T.C. Dubai Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği. **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu.** Dubai, 2007.

T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. **Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomi ve Dış Ticaretinde 2008 Yılı İlk Yarısındaki Gelişmeler.** Abu Dhabi, 2008.

T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. **Global Mali Kriz Kapsamında 2009 Yılı İlk Çeyreğinde Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomisi ve Piyasalarında Son Gelişmeler.** Abu Dhabi, 2009.

T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. **2009 Mayıs Ayı Sonu İtibariyle Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomisi Ve Dış Ticaretinde Ortaya Çıkan Gelişmeler.** Abu Dhabi, 2009.

T.C. Kuveyt Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. **Kuveyt'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri.** Kuveyt, 2008.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü. **Birleşik Arap Emirlikleri.** Ankara, 2008.

T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği. **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri 2008.** Cidde, 2009, s.7

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Suudi Arabistan Ülke Raporu.** Ankara, 2009, s.2

T.C. Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığı. **Suudi Arabistan Ülke Raporu.** Ankara, 2008, s.7

T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri 2008.** Cidde, 2009,s.18

T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**. Cidde, 2009, s. 25

İnternet Kaynakları

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html>
(29.10.2009)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>
(31.10.2009)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html>
(30.11.2009)

<http://www.cdsi.gov.sa/showcatalog.aspx?lid=26&cgid=1022> (22.10.2009)

<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kuveyt.htm> (20.07.2009)

<http://www.darphane.gov.tr/dizayn-ihracat.htm> (06.09.2009)

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=244&icerikID=347&dil=TR> (08.12.2009)

www.dtm.gov.tr/dtmweb/index (04.09.2009)

<http://www.economy.ae/English/EconomicAndStatisticReports/EconomicReports/Documents/Annual%20Reports-en/Economic%20report%02006.pdf> (15.09.2009)

http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara
(30.11.2009)

<http://www.imf.org/external/country/KWT/index.htm> (04.07.2009)

<http://www.imf.org/external/country/SAU/index.htm> (04.07.2009)

<http://www.imf.org/external/country/ARE/index.htm> (04.07.2009)

<http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=87> (02.11.2009)

<http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=DU>
(10.07.2009)

www.dtm.gov.tr/dtmweb/index (04.09.2009)

www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do (03.09.2009)

<http://www.oaib.gov.tr/disticaret/turkiye.aspx> (22.09.2009)

<http://www.opec.org/library/World%20Oil%20Outlook/WorldOilOutlook09.html> (31.10.2009)